

MARCI EPHESI CAPITA SYLLOGISTICA ADVERSUS LATINOS DE
SPIRITU SANCTI EX SOLO PATRE PROCESSIONE.

Paris. 1218 SANCTISSIMI ARCHIEPISCOPI- EPHESI
DOMNI MARCI EUGENICI CAPITA
SYLLOGISTICA CONTRA LATINOS.

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕ-
ΣΟΥ ΚΥΡ. ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ¹
ΣΥΛΛΟΓΙΣΤΙΚΑ² ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΡΟΣ
ΑΑΤΙΝΟΥΣ³.

i. Spiritus sanctus, si ex Patre Filioque procedat, ex eis prodit aut ut ex duabus

α'. Το Ηνεύρα τὸ ἄγιον ἐκ Πατέρος καὶ Υἱοῦ
ἐκπορευόμενον ἡνὸς⁴ ἐκ σύν⁵ ὑποστάσεων πρόστατον⁶,

1. τῷ αὐτοφάντῳ add. Q : τοῦ αὐτοφάντου καὶ ὁἰκουμενίτου add. A. — 2. συλλογιστικά om. A. pro quo forte posuit illud *εἰρηνητικόν*. — 3. οὐτεράς; συντίθεται add. Q : ὀπερητάκους (?) συντίθεται add. A. In editis titulis item variat : Τοῦ ἀγιαστῶν πατέρος ἡνὸς Μάρκου ἀρχιεπισκόπου Ἐρ., τοῦ νέου θεολόγου, συλ. καρ. π. Λαζ. SK : Μάρκου Ἐρίστου τοῦ Εὐγενίκου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Ηνεύρου; συλ. καρ. π. Λαζ. R. — 4. οὐ εἰρήνη Βα. A. — 5. εἰρηνηδ. A. quod dein delevit, suprascripto post ὑποστάσεων altera linea πρόστατον. — 6. πατέρος καὶ Υἱοῦ add. A. quia tamen voces subnotatis punctis deleri vult.

a. Parisinus 1218, f. 325-331 — P. — Parisinus 1226, f. 1-2⁷ — Q. — Ambrosianus 899, f. 121-122 — A. Βιβλίον τοῦ αὐτοφάντου, Ῥαντικοῦ στριτοῦ. Πρότον μὲν Τύπον ἔδωσες ἐν Κωνσταντινούπολι, διὰ τὸ θεοφράσταν; Ήδονος; εἰκονοτοιχία περὶ τοῦ Ηνεύρου τοῦ Πατέρος ἡνὸς, Κυρίου, Κυρίου, Κυρίου, Κυρίου. Ήδονος τοῦ Διάτερον ἔδωσε, εἰτε Τύπον εἰτε Τριγλωσσαν, Εἴληντα, Αρτιοντα, καὶ Τριαντα, δι' ὀψινατον πολλοὺς τελῶν ἀθεσθέσας, καὶ σημίτην τοῦ κακοδόμου ψαρούσαν. Διὸ διπλῶς καὶ ἔδωσε τὴς Στάσιοντας, καὶ Βασιλεῖς; Μονάς τὴς κατὰ τὴν Νεανίαν Κύπρου, ἀπρόσιτην, τοῦ Κυρίου. Δι' ἀποστολας, καὶ ἀπόστολας, καὶ Ηενεύρου ποντικούς καὶ Σπουδών τοῦ Ηενεύρου. Τοις καὶ ταῖς αἰτίαις, Τύπος Μονάς τοῦ Ηενεύρου ποντικούς, τοῖς τῷ μήτρᾳ αἰδούσιοις ήγειραι, διὸ τὸ περὶ ποντικούς τοῦ Ηενεύρου ποντικούς Στάσιον Εἰρήνη, τοῦ ποντικού Αντιοχείας Επιστροφέοντος, ἀρχιεπισκόπου. Ηγειραι Τυποντας Ερίστου Ηενεύρου, 1238, ἐν Αγίᾳ τῇ Στάσιᾳ; — B. In-fol., p. 202-221.

Μάρκου τοῦ Ευγενίου. Λαζαριστικόν Τριπόνιον Καρδινάλιον Σιλευγενάκην πρὸς Αντιοχεῖαν περὶ τῆς τοῦ ἀγίου Ηενεύρου παραμορφώσεως. Καὶ κατὰ τὴς αἰτίας τοῦ Αντιοχείαν. Τύπον ἔδωσεν Δασκάλης μὲν τοῦ Τίρυπος καὶ Σιλευγενής. Τυποῖς λαζαρίνοις θεοδοσίου Κορυνθίου τοῦ Ιανουαρίου τῆς Μαριδονίας, Διορθώσας τοῦ Πατριαρχείου τοῦ Ιανουαρίου, αὔρική, Βιέννη, 1783. — B. In-fol., p. 285. — Άδεια Ζερνικάδηου Πατριαρχείου τοῦ Πατριαρχείου τοῦ Αγίου Ηενεύρου καὶ πάνω τοῦ Ηενεύρου. Ηενεύρουτικούντικον

τοῦτο καὶ δέκα. Ἐν τῷ; Λαζαρίδος; ρωμής μετατραπεσίσαι, καὶ τοὺς ἐπισημάτους διαπλακεῖσαι. Καὶ Μάρκου Τριπόνιον (sic) τοῦ Εὐγενίκου Καρδινάλιον Συλλογιστικὴ παντήμοντα ἐπεὶ πρὸς Λαζαρίδον, ἦχοι τοῦ νῦν Ἀνέλδατα. Καὶ Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλίου; Απάντησαι; πρὸς Σωτρόνιον Ηενεύρου, Ρίκτορα τῆς ἐν Κατεδαφίῳ Σρούτης, τον ἐν Γιαντίῳ τῷ; Μολδαΐδῃ; Ηγούμενον Αρχιεπισκόπα, Ἐν τῷ Τυπογράφῳ τῆς ἐν Ηενεύρου Λόταρα-τορείας Ακαδημίης τῶν Επιστημόνων. Ἐν "Ἐται 1797" — B. In-fol., l. 2, p. 709-711. — Editio capitulum I-XXXIX, curante Josepho Hergenroether, apud Migne, P.G., l. 161, c. 12-253, subiunctis confutationibus cum Georgii Scholarii, ut ait editor, cum Bessarionis cardinalis. Ut Eugenius Bulgaris in Petropolitana illa maximae molis editione tamquam inedita evulgaverat, quae bis iam lucem adspicerent sic Hergenroether ut nondum edita, quae ter ante acta actata prodierant, typis mandavit, επει γε nullis, ne perturbato capitum ordine, qui aliis omnino est apud Bessarionem, aliis in codicibus illis, qui integrum exhibent textum. II.

Animadvertisendum, duodeviginti tantum huius operis capitula in codice Paris. 1279, fol. 139v-171, adservari, ea ipsa scilicet quae a Georgio Scholario in citata editione Migniana refutata sunt : quae res digna profecto est quae sedulo notetur.

ἢ ὅις¹ οὐ τῆς κοινῆς αὐτῶν ρύσεως, η² οὐ τῆς προβλητικῆς δυνάμεως. Άλλος εἰ μὲν ὃς οὐ δύο³ ὑποστάσεων, δύο ὄργαν⁴ προδόλως καὶ δύο τὰ στοιχία ἐπὶ τῷ; Θεῖς Γράμμας καὶ δύο⁵ οὐ προβολές, οὐ καὶ ἡ μονοχριστική⁶ τοῦ προτότοπος προσώπου τῆς ὑπεροντού⁷ θεότητος τὸν Πατέρα. Εἰ δέ⁸ οὐς οὐκ τῆς κοινῆς αὐτῶν ρύσεως, πρῶτον μὲν οὐδέποτε καὶ νῦν γένουται, δύον⁹ ὑποστάσεων ἔτερον ἐκπερικέντεν ὑποστάσιν μὴ εἰς αὐτῶν εἶναι λέγειν, οὐλλούσης τῆς κοινῆς ρύσεως¹⁰ ἐπειτα καὶ οὐτοῦ πάλιν εἰς τὸ αὐτὸν περιενεγκόμενον¹¹. Ηγέρει δὲ προστάσεις οὐδὲν ἔτερον ἔστιν η ρύσις μετὰ τῶν ἴδιωμάτων, ὅπερ τὸ οὐκ τῆς¹² ρύσεως τεος η τίνος καὶ οὐ τῆς ὑποστάσεως η τῶν ὑποστάσεων εἶναι ἀνάγκη πρὸς τῷ¹³ μηδέ¹⁴ ἀπλότης εἶναι τῇ; Θεῖς ρύσεως θεού¹⁵ τὸ προβάλλειν. Η¹⁶ γέρει δὲ καὶ τὸ Ηγεμόνει προθεσμήλαντι¹⁷ ἔτερον η ἐκποτό, τῆς αὐτῆς¹⁸ κοινωνοῦ ρύσεως. Εἰ δὲ οὐ τῆς προβλητικῆς δυνάμεως, ζετεῖτον, τὸ αὐτὸν η προβλητικὴ δύναμις, καὶ εἰ ἔτερα περὶ τὴν ρύσιν η η πότερ. Εἰ μὲν¹⁹ οὖν η αὐτὴ τῇ ρύσει²⁰, πάλιν²¹ οἱ αὐτοὶ λόγοι τὰς αὐτὰς ἐπιφέροντες ἀποτίσαις εἰς δὲ ἔτερα περὶ τὴν ρύσιν, ηδη μὲν συνεγέργεται ἔτερον τι τῷ Θεῷ προσείναι τῆς αὐτοῦ ρύσεως, οὐπερ ἵν αλλοις διελεγόμενοι μᾶλλον ἵν πλοιοτὸν τὰς γλώσσας προέσθαι η οὐ; διολογούμενον δέξασθαι ἐπάτα πᾶς²² οὐκ ἀποτον, ἔτερόν τι περὶ τὴν Θείν ρύσιν ἀποτίστικόν εἶναι ρύσεως θείας²³ εἰτ' οὖτε²⁴ ὑποστάσεως; Άλλος δή²⁵ καὶ οὗτος πάλιν τὰς δύο ὄργας οὐκ ἐκρεύονται καὶ γέρει τὸ οὐκ πατέρος καὶ μητρὸς γεννητικον οὐκ τῆς γεννητικῆς αὐτῶν δυνάμεως πρόσειν, η δικαὶ τῆς γεννητικῆς²⁶ δυνάμεως, ητις ἔστιν αὐτοῖς κοινή, καὶ διεργέρη²⁷ τοῖς τρόποις οὐλλούσης ητον οὐδέ τέ ιστιν ὑποστάσεων καὶ δύο τὰς²⁸ ὄργας έχει

hypostasibus, aut ut ex communi eorumdem natura, aut ex vi emissiva. Iam vero si ut ex duabus hypostasibus, duo profecto erunt principia in divina Trinitate et duas causas et duo emissores; tollitur unitas principii atque illud effatum, « solum superessentialis Deitatis fontem esse Patrem ». Sin autem ut ex communi eorum natura, in primis nunquam lucusque auditum fuit, ut cum ex duabus hypostasibus tercia progreditur hypostasis, haec non ex illis, sed ex communi natura dicatur esse; deinde vel hoc pacto rursus in idem recidimus. Etenim hypostasis nihil aliud est nisi natura cum proprietatibus; unde quod ex natura cuiusdam vel quorundam est, id etiam ex hypostasi vel hypostasibus sit oportet. Praeterea, ne simpliciter quidem divinae naturae competit facultas emittendi; secus enim Spiritus ipse, cum eiusdem naturae sit particeps, alterum ac seipsum emitteret. Denique, si ex vi emissiva, quaeritur, quaenam sit haec vis emissiva, utrum scilicet alia sit ac natura, an eadem. Quod si eadem ac natura, eadem redeunt argumenta ex quibus eadem absurdia inferuntur. Sin autem alia ac natura, iam concedunt aliud quidpiam in Deo inesse praeter eius naturam, quod quidem dum alias disputant, potius abiecerint linguas quam pro confesso habeant; deinde nomine absurdum est, aliud quid admittere praeter divinam naturam, quod perficiat ipsam divinam naturam sive hypostasim? Imo ne sic quidem duo principia effingent. Nam quod ex patre et matre gignitur, id ex eorum generandi facultate prodit vel per generandi facultatem, quae utrique communis est, licet modis differat; nihilo tamen secius ex duabus est hypostasibus duoque

f. 42v.

1. οὐ; sup. lin. A. — 2. οὐδε add. SKB. — 3. οὐδε B; semper, quod semel monuisse salis erit. — 4. οὐ δέχεται KB; ἀσχέτω A. — 5. εἰσιν add. A, quod dein infra positis punctis deleri vult. — 6. ὑπεροντού: ὑπεροντού S: om. B. — 7. δι Α. quod corr. ex γέρει sup. lin. — 8. θεῖον A, sed add. οὐτε sup. lin. — 9. περιενεγκόμενον SKB. — 10. ταῦτα om. SKB. — 11. προς τὸ Q: προς τὰ μηδέν²⁹ sup. lin. A. — 12. μηδέ B. — 13. μηδείς om. B. — 14. η Β: η Κ. — 15. προβάλλειν KB. — 16. αὐτές ex αὐτοῖς corr. A. — 17. μὲν ex δὲ η corr. sup. lin. A. — 18. τῇ ρύσι: ρύσι; II. — 19. Αὐτοὶ πάλιν scripseraf προς Α. quod dein delebit. — 20. ητο³⁰ Β. — 21. θείας ρύσεως; SKB. — 22. εἰτ' οὖν: ητο³¹ ΙΙ. — 23. οὐδε om. SKB. — 24. αὐτές add. SKB. — 25. ζετεῖται Α, sed add. η sup. lin. — 26. τὰς om. S.

a) Verba sunt Dionysii Areopag., P. G., t. III, c. 541 D.

* f. 425.

habet generationis suae principia, ut nemo prorsus infinitas iverit. Quare ipse Spiritus sanctus, si ex Patre Filioque per virtutem emissivam progrediatur, duo habebit suae existentiae principia.

At res creatae, inquit, quae oriuntur ex Patre et Filio et Spiritu sancto per creatricem eorumdem virtutem, ex uno sunt Deo et conditore unumque habent principium, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Quid igitur prohibet, quominus Spiritus sanctus dum ex Patre Filioque procedit tanquam ex uno Deo ac prolatore, unum etiam habeat principium Patrem et Filium?

Expedi nos, o bone, omni negotio, dum Spiritum sanctum in rebus creatis numeras, teque ipse Pneumatomachum aperte declaras. Si enim eadem plane ratione ex Patre et Filio et Spiritu sancto creature oriatur ac Spiritus sanctus ex Patre et Filio, quid aliud erit Spiritus sanctus nisi creatura? At ego contrarium in te retorquens dicam verecundius, cum semel ita se habeat creatio, non ita se habere Spiritum sanctum. Nam quod per creationem ex duobus multisve producitur, id tanquam ex uno produci dicere licet, si species creationis rationem, non solum in divina rerum productione, in qua una eademque habetur et voluntas et mens et sapientia et virtus et efficientia, verum etiam in ea quae inter nos homines efficitur. Etenim una eademque est in multis diversisque artificibus ratio artis: quatenus artifices, omnes unum sunt, atque ideo quod a multis efficitur, id ab uno effici unumque habere principium recte dixeris. At vero quod naturaliter ex duobus existentiam habet, id nemo prorsus unquam dixerit ex uno esse; nequit enim fieri, ut ambo eodem plane modo ad existentiam producendam conferant. Quare Latini ipsi fatentur, aliter ex Patre, aliter ex Filio procedere Spiritum, ab hoc nimicun immediate, ab illo mediate. Quocirca nullo

* f. 425.

τές έστω¹ γενέσεων², καὶ σὰκ ἀν τις θλως ἀρνήσεσθαι τοῦτο τολμήσειν. "Ωστε καὶ³ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, εἶπερ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πρόσωποι διὰ τῆς προσῆκτικῆς ὁντά⁴ μενος, δύο τις ἄρχες οὖν τῆς έκπατησίας.⁵

"Άλλο⁶ ἡ κτίσις, ρχοίν, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἄγιου Πνεύματος οὖται, διὸ τῆς θεμιστρυγικῆς ταύτης⁷ οὐνάρχεως⁸ δύο τις ἄρχες Θεοῦ καὶ θεμιστρυγίου, καὶ μίαν ἀρχὴν ἔχει⁹ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα. Τί οὖν καλέσει καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προσεργόμενος¹⁰ δύο τις¹¹ οὐνάρχεως Θεοῦ καὶ προσδοκίας¹² καὶ μίαν ἀρχὴν ἔχειν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν;¹³

"Απέλλαξε¹⁴ ἡμᾶς πράγματων, οὐ βέλτιστα, τοῖς κτίσμασι συντάξες τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ Πνευματοπόλεις καθηκόντες έστων¹⁵ ἀπορήνας¹⁶. Εἰ γάρ τὸν πόλον τρόπον¹⁷ τις κτίσις ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἄγιου Πνεύματος καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ¹⁸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τί γε¹⁹ ἄλλο²⁰ ἡ κτίσις τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον; Άλλο²¹ τοι τούτων²² ἀναστρέψεις, επειδεστίρως²³ ἐρῶ, τις ἐπείπερ ἡ κτίσις οὕτως, οὐχ οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Το μὲν γάρ θεμιστρυγίους²⁴ δύο καὶ πολλῶν γενόμενον²⁵ οὐτιν τίπειν δύο; Εἴ δέ οὐδὲ γεγονέναι πρὸς τὸν θεμιστρυγικὸν ἀφορήντας λόγους, οὐ μόνον ἐπὶ τῆς θείας θεμιστρυγίας, καὶ²⁶ μία καὶ²⁷ ἡ οὐτε βουλὴ καὶ θελησις²⁸ καὶ σορῆλη καὶ οὐνάρχεια καὶ ἀνέργεια, ἄλλα καὶ ἐπὶ τῆς αὐθρωπίνης καὶ καθ' ἡμῖν. Εἴτε γάρ καὶ²⁹ δύο τοις πόλεσι τοῦτο τὸ έκ πολλῶν γενόμενον³⁰ δύος οὐτιν³¹ εἰπεις γεγονέναι καὶ μίαν ἀρχὴν ἔχειν³². Το δι ποιησόμενος³³ δύο τὴν ὑπερβίην ἐφορέας δι τις θλως³⁴ δύος οὐτοις ποτέ³⁵ καὶ γάρ οὐδύνατον τὸν πόλον ἐκπάτερον εἰς τὸ οὐτεισανθάλλειν, καὶ κατοι δι Λατίνοι³⁶ λέγουσι³⁷, θέρρορον εἶναι τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος πρόσωπον τῆς ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν μὲν ἀμεσον εἶναι, τὴν δὲ³⁸ ἐρχεσθαι μάτι³⁹ οὐκ ἀν ἐκρύπτειν

1. έστω = κατέ; Α : om. II. — 2. γενέσεως II. — 3. καὶ om. S. — 4. επότη; B. — 5. τε om. SKB.

6. ήτις ποτε περίγρα φειλιμι ΣΚΒ. — 7. τε om. S. — 8. επότη ΡΣΚΒ : σεστόν καθηκόντες K. —

9. έστω, S. — 10. Post τις add. τοῦ II. — 11. γε : γε ΣΚΒ, sed B inter μενον ποιητι, ac si deleri vellit. — 12. τοῦ Πνεύματος ΣΚΒ. — 13. τούτων; ΣΚΒ. — 14. γενόμενον ΣΚΒ. — 15. καὶ ποτε μία om. Q. — 16. εἰπεις ποτε θλως ΙΙ. — 17. η : οὗ ΚΣΚΒ. — 18. τοῦ Q. — 19. έχει Κ. — 20. οὗ Λατ. K. — 21. γεγονέναι A. — 22. οὐτοις ΣΚΒ. — 23. εἰπεις ΣΚΒ.

οὐδὲκαὶ¹ οὐδὲκαὶ; τὸς δύο ἀργάς, εἰ μὴ μᾶλλον²
ἴσερν πλέοντι ἀπόποις περιποτεῖσθαι³.

— Καὶ τί κακός; — φασί⁴, — δύο μὲν εἶναι τὰς
— ἀργάς, τὰς μάντοις ἀπέρνητον δύο τὰς ἄτέραν,
— οἵτε καὶ οὖτα μάντιν εἶναι τὸς δύο; Τοῦτο δὲ⁵
— ποὺ καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος εὑργάται⁶ λέγει.
'Ηξε τῷς μάντῃς ἀργάς.'

Εἰ οὖτα τὰς ἀργάς λέγει, διὸ τὰς μάντιν ἔργων
— εἶναι, τὰς δὲ παρράστερν, τὰς οὖτας⁷ εἰ μᾶλλον
10 έπονται⁸ μάτις διὰ τὸ ὑπάλληλον⁹ εἶναι, ἢ καὶ μάτια
δύο, διότι καὶ μάτια διάρροροι. Σκόπει δὲ, Ἐκτέρα¹⁰ τούτον μᾶλλον ἀργάς τῆς ἄτέρας καὶ ἄττας,
πή¹¹ μὲν μᾶλλον, πή¹² δὲ¹³ ἔτεντο¹⁴ ἡ μάντιν ἔργων
μᾶλλον ἀργάς δὲ¹⁵ αὐτὸν¹⁶ τοῦτο τὸ ἔργον εἶναι, ἢ δὲ
15 παρράστερν μᾶλλον διὰ τὸ περιέχειν τὴν¹⁷ ἔργων.
Αἱ οὖν οὖται διάρροροι¹⁸ ποὺς έπονται μάτια; Τις δὲ¹⁹
20 ἐν εἴποτε²⁰ τῷ *'Ἄλλα καὶ τὸν Σεβί μάτια ἀργάτην τοῦ*
'Ενώς εἴπεις' Καίτοι γε οὐτέπερ τούτην²¹ ἀργάς, ἢ
μάτια ἔργων, ἢ δὲ παρράστερν. Πῶς οὖν οὗται μάτια²²;
25 Ήπεις δὲ καὶ ἀνεκτὰ θλατρημοῦστιν, οὕτω²³ τιθέντες
τὸ Ηνεῦμα πόρων τὰς πατρικὰς ὑποστάσεις καὶ
οἶσιν οὐνόν οὐτὸς λέγοντες;

Καίτοι γε = τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον =
εἴρεται, καὶ = Ηνεῦμα τὸ²⁴ τὰς πατρικὰς ἐκπορευό-
μενον ὑποστάσιμον =. — Άλλο διπερ ὁ Θεολόγος
εἴρεται, πρὸς τὰ κτίσματα θλίπους εἴρεται τοῦτο,
καθίπερ ἂν εἰ εἴπει δημιουργὸν ἐκ δημιουργοῦ,
διπερ καὶ φεῦ: ἐκ φεῦ: καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ καὶ
ἀγαθὸν²⁵ ἐπειράπεντα μετὰ τοῦ Πατρὸς
δύο²⁶, εἰς ἵστι Θεὸς μετ' αὐτοῦ καὶ ἐν φεῦ καὶ
ἀγαθὸς εἰς καὶ ἀργάς μάτια τῶν γεγονότων ἀπάντων.
Πάντα γάρ, φασί, — δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ
χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ²⁷ ἐν²⁸ οὐ γένετο. Ως
δική γέγονεν²⁹, οὐκ³⁰ εἰς αὐτοῦ δικούσθεν διὰ οὐσίας³¹ δι-
αύτοῦ τοῦτο δέ³² εἰτε³³ τὸ Ηνεῦμα τὸ ἀργόν. "Οὐ δέ³⁴"

1. οὐδέκαὶ οὐ. SKB. — 2. μᾶλλον ΝΚ. — 3. πατρικὰς Ν. — 4. φασί Q.A. — 5. δὲ¹ δὲ² Β. — 6. λέγονται
Β. — 7. έπονται: φίας τε SBK. — 8. οὐτέπερ ΝΚ: οὐτέπερ ΙΙ. — 9. Καὶ Λευτέρα ΙΙ: έπειτε ΙΙ.
10. πή K. — 11. πή³ ΡΗ: πή δὲ⁴ αλι. — 12. ἔτεντο K. — 13. δὲ⁵ αὐτὸς τοῦτο τὰ εἴδη τὸ ΝΚ. — 14. εἴδη⁶ τὸ
SBK. — 15. εἰ οὖν οὖται διάρρορα ΝΚ. — 16. δὲ⁷ sup. lin. A. — 17. εἴπεις Σ. — 18. τοῦτον διάρρορα Β. —
19. μάτια S. — 20. καὶ οὖται ΝΚ. — 21. τὸ ἐκ τῆς ΝΚ. — 22. οὐτε⁸ διάρρορα ΝΚ, ut add. II latra incertum:
τις οὐ. — 23. οὐδὲ⁹ τὸ ΙΙ: οὐδέπιον ΑΡΘ. — 24. μετ' εἰ μῆτρας οὐ. ΝΚ. — 25. οὐτε οὐ. Β. — 26. οὐδὲ¹⁰:
οὐτε ΝΚ. — 27. οὐ διετί ΝΚ.

a. P. G., I, 36, c. 633 C. — b) In symbolo
Constantinopolitano. — c) Locus e Gregorio Nys-
seno pelitus, lib. de *Theognosia*, qui in editis

PATR. OR. — T. XVII. — F. 2.

prorsus pacto effugient dualitatem principii,
nisi in multa alia absurdā velint incidere.

Sed quidnam, aliunt, impedit quominus duo
sint principia, alterum tamen ita subter alterum,
ut ex duobus unum fiat? Id ipse Grego-
rius Theologus alicubi dixisse comperitur :
— *'Ex principio principium'* ^a.

Si eo modo dicis principia, ut alterum sit
propius, alterum remotius, haud scio an potius ^b f. 329.
unum futura sint, eo quod alterum sub altero
habeatur, quam duo, propterea quod alterum
ab altero valde differt. Rem diligenter consi-
dera. Alterutrum eorum alterius principium
erit et magis et minus, partim quidem magis,
partim vero minus. Ac propius quidem magis
erit principium eo ipso, quod est propius;
remotius vero item magis, quia in se continet
propius. Quae igitur sic differunt, quomodo
unum erunt principium? Quis unquam dixerit
Adamum et Seth unum esse principium Enos?
Quamquam horum uterque principium est,
alter propius, alter remotius. Quomodo igitur
ex his duobus unum erit principium? Ecquid
eorum tolerabimus blasphemiam, qui Spiritum
tam procul a paterna hypostasi collocant, ut
quasi nepotem eum asserant? Et tamen de
eo dicitur : *'Qui ex Patre procedit'*^b; item :
— *'Spiritus qui ex paterna hypostasi procedit'* ^c.
Ceterum quod Theologus dixit, id dixit compa-
rare ad creaturas, sicut dicimus lumen de
lumine, Deum de Deo, bonum de bono : quae
omnia cum ipse sit perinde ac Pater, unus
cum eo Deus est, unus lumen, unus bonus,
unum principium rerum omnium. *Omnia enim,*
ait^d, *per eum facta sunt, et sine ipso factum est*
nihil quod factum est. Quare quod factum non ^e f. 329.
est, id profecto ex ipso non est, neque per
ipsum; id autem Spiritus est sanctus. Hanc
esse significationem eorum quae Theologus
dixit, ex his constat, quae idem alibi dicit^f:

non habetur; allegatus Iamben: Camatero apud Allatum. *Graecia orthodoxa*, t. II, p. 135. —
d. locum. t. 3. — e. P. G., I, 36, c. 567 A.

« Quod principii expers est, et principium, et id, quod cum principio est, unus est Deus ». Non dixit *quod ex principio*, sed *quod cum principio*, id nimurum quod ex eo prodit, quod caret principio. Et sane si plane existimasset Filium esse Spiritus principium, ubinam opportunius id dixisset, o impudentissimi omnium mortalium? Verum neque hunc neque alium quempiam theologorum nostrorum id docuisse constat, licet vos cavillando tempus omne consumatis.

2. « Spiritus », ut ait theologus Nyssenus^a, qui ex paterna procedit hypostasi ». Quod si ille etiam ex Filii hypostasi procedat, quid aliud quam ex duabus procedit hypostasibus? Quod vero procedit ex duabus hypostasibus, quid aliud, nisi quod duo habet suae existentiae principia? Non igitur principii dualitatem Latini effugient, quandiu Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere affirmaverint.

* 1427

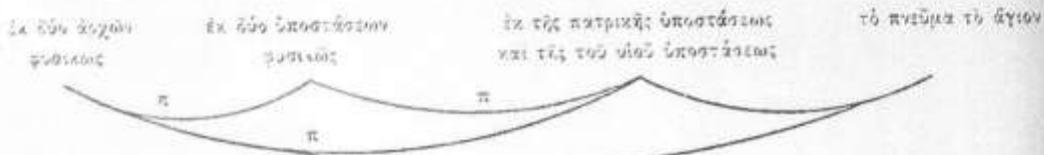
3. Si ut ex Patre Filius, sic Spiritus etiam ex Patre, quidni Spiritus fuerit etiam Filius? Quod differat existendi modo secundum theologos: quippe non Filii more, nec per generationem Spiritus ex Patre prodit. Si ergo Spiritus ex Patre procedens Filius non est, quamnam aliam distinctionem ista accuratiorem quaeremus inter Filium et Spiritum, tum respectu ad Patrem, tum mutuo inter se? Nam si id quod ex eodem prodit, aliud Filius

1. οὗτος SBK. — 2. ἔργα SB. — 3. πρώτη A. at superscripto 9 corrigendī gratia. — 4. οὗτος ἔτερος
SBK. — 5. τις om. SBK. — 6. Post εἰπόμενον scripserat Λύττ P. quod dein delevit. — 7. καταχαλωστά
A. — 8. β' om. S. — 9. φύσις δὲ N. θεοφόρος : φύσις αἱ θεοφόροι H. — 10. γ' om. SBK. — 11. οὐσιαστῶν
θεοφόροις K. — 12. εὐθὺς SBK. — 13. γ' εὖτος SBK. — 14. εἴδει : εἰδέ KS : om. B. — 15. αὐτοῦ A. — 16. Αδ.
ορανοῖσιν inferiorēm habetur in PQAK schema hoc :

ούτις¹ ἔχει τὸ εἰργαζόν πᾶν τὸν θεολόγου, οὐδὲν
εἶ δὲν ἐν ἑτέροις φάσιν· «Ἄναπτυγμον καὶ ὁργὴ² καὶ
— τὸ μετὰ τῆς ἀργῆς, εἰς Θεός». Όπου εἶπε τὸ ίδι
τῇ μύχης, οὐλλὰ τὸ μετὰ τῆς ἀργῆς, ἐκ τοῦ
ἀνάργεος οὐχιασθεὶ προΐσν³. Καίτοι γε εἰ δικαίως
ἐργάζονται τοῦ Πνεύματος ἀργήν τὸν Ήλίον, πῶς ἂν
μαλλίον εἴρηκε τοῦτο, βικιότατοι πάντων ἀνθρώ-
πων; «Ἄλλος οὖτος οὐδὲ ἑτέρος⁴ τις⁵ τῶν καθ'
ἡμῖτες θεολόγων τοῦτο φρονεῖν⁶ φαίνεται, καν-
όμενος αὐτούς διέβαλεν πάντα τὸν γέροντα καταναλό-
σατε.⁷

β' 8. « Πνεῦμα », φησὶν δὲ Νυσταχεὺς θεολόγος⁹, πό τὸ τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσις¹⁰ εἰ. Εἰ δὲ τὸ αὐτὸν καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσις ἐκπο-
ρεύεται, τί γε τὸ ἄλλο τοῦ ἐκ δύο ἐκπορεύεται ὑποστά-
σιον¹¹? Τὸ δὲ ἐκ¹² δύο ὑποστάσιων ἐκπορευόμενον
τί γε ἔχει¹³ τὸ δύο τὰς¹⁴ ἀργὸς ἔχει τῆς ἐντοῦ¹⁵
ὑπάρξεως; Οὐκάντα Λετῖνοι τὴν δυαρχήιαν ἐκφεύ-
γονται, μέχρις ἂν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἄγιον εἴναι λέγωσιν¹⁶. 9

γ¹⁷. Εἰ διπέρ ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱός, οὗτοι καὶ τὸ Ηνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὸ τί μὴ καὶ τὸ Ηνεῦμα Υἱός; "Οὐ διαχέρει τῷ¹⁸ τῆς ὑπάρχεισις τρόπῳ κατὰ τοὺς θεολόγους, καὶ οὐκ γίνεται τὸ Ηνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς; οὐδὲ γεννητὸς πρόειστιν¹⁹. 2 Εἰ τούτον μὴ ἔστι²⁰ τὸ Ηνεῦμα Υἱός; 3 ἐκ τοῦ Πατρὸς²¹ πρῶτον, τίνα ταῦτα ἔστι²² διάκρισιν ἀκριβεστέραν²³ ζητήσουμεν²⁴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ηνεύματος πρότερον; τοῦ²⁵ Πατέρα καὶ πρὸς αὐτοὺς; Εἰ γάρ τοι τὸν τοῦ μεν Υἱός, τὸ δὲ οὐκ;²⁶ 3

In quo schemate, littera *n*, id est *u* *w*, significatur propositio universalis affirmativa, sicut *A* apud Latinos, rei logicae scriptores; litteris vero *e* aut *o**ē*, quae in aliis eiusdem generis schematibus occurunt, scilicet *w*, *z*, notari solet propositio universalis negativa, sicut *E* apud Latinos.

— 17. γένιον ΣΒ. — 18. τῷ : τῷ Α. — 19. Βερβα ab πρόσωπῳ ad πρόσωπον θν. seq. om. Ε. — 20. μὴ ἔσται Σ. — 21. φέντε om. Σ. — 22. γεννηθεῖς οὐδὲν Κ. — 23. ἐπιομ. ΣΙΚ. — 24. ἀκριβεστίρα Α. — 25. ζητήσωμεν Κ. — 26. τοῦ : τοῦ Σ : om. Ε. — 27. οὐχ οὐχ ΣΚ.

¹⁰ See also *ibid.* 1993, pp. 10–11.

Υἱός ἀλλ' ἄλλο¹ τι, δῆλον ὅτι πρὸς μὲν τὸν
Πατέρα τῷ τῆς σγέσιως διεκρίνονται λόγῳ καὶ ὡς
αἰτιατὰ πρὸς αἴτιον ἔχουσι, πρὸς ἄλληλα δὲ, τῷ
κατὰ τὴν ἀντίθεσιν ἀντιθέσει τῷ γάρ² Υἱὸν εἶναι
τῷ μὴ³ Υἱὸν εἶναι δῆλον ὡς ἀντιρρήτων; ἀντί-
κεσται⁴. Οὐκ ἀρχὴ καὶ ἐπὶ τούτων, Υἱοῦ λέγω καὶ
Ιηνέμπτος⁵, ἀνυγκαῖ ἡ κατὰ τὴν σγέσιν
ἀντίθεσις; πρὸς διεκρίσιν, εἰπερ καὶ διὰ τῆς ἀντιρρή-
τικῆς ἀντιθέσεως⁶ δύνανται διεκρίνεσθαι⁷.

10. δ'. Οἱ Αὐτίνοι μὴ δέλοντες ἐπεσθαι τοῖς κοινῇ
παρὰ⁸ πᾶσιν δραστηριούμενας τῆς θεολογίας ἀρχαῖς,
ἄλλ' ἐπέριας ἐπινοοῦντες αὐτοῖς πρὸς τὴν ίδιαν
ὑπόθεσιν συντεινούστας, οὐ καθάπερ ἡμεῖς διερρῦσται
τὰ τῷ Θεῷ προσόντα, τὰ μὲν κοινὰ λέγοντες εἶναι,
15 τὰ δὲ ίδια τῶν θεωρηκιῶν προσώπουν, ἄλλ'
ἐπερόν τινα καινότερον τρόπον τὰ μὲν ίδια ρχαῖν
εἶναι, τὰ δὲ κοινά, τὰ δὲ κοινότατας τὰ μὲν ἐν
προσώπῳ προσόντα λέγοντες ἴδιαι τὰ δὲ διατί,
κοινά· τὰ δὲ διαμού⁹ τοῖς τρισι, κοινότατα. Ότι μὲν
οὖν ἀσυνήθη ταῦτα καὶ τοῖς Αὐτίνοις συνήθης
κεκατευτόμηται, δῆλον ἐξ αὐτῶν τῶν φραγῶν. Άλλ'
θύμημα¹⁰ καὶ τίνα ἔστιν, ἢ ρχαῖν εἶναι κοινὰ καὶ
οὐχὶ κοινότατα. Τῷ μὲν Υἱῷ καὶ Ιηνέμπτοι λέγου-
σιν¹¹ εἶναι κοινὸν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, δηλαδὴ
20 τὸ αἰτιατόν, καὶ δὴ καὶ τὸ πέμπτεσθαι παρ' αὐτοῦ
καὶ διὰ τούτοις διαδικασθεῖν τῷ δὲ Πατρὶ καὶ¹²
Υἱῷ, τὸ πέμπτεν τὸ Ιηνέμπτον καὶ προρχεῖν¹³ καὶ
περγάζειν, καὶ εἴ τι τοισιτον, οἵτις ταῦτα¹⁴ εἶναι
λέγουσι καὶ αὐτὸι¹⁵ τὸ προβάλλειν οὐσιωδῆς τὸ
25 Ιηνέμπτον¹⁶.

Σκεπτέον οὖν ἀνωθεν. Εἰ μὲν τὸ αἰτιατόν ἄλλο τι
παρὰ τὸ γεννητόν καὶ ἐκπορευτόν ἐδῆλον περὶ Θεοῦ
λεγόμενον, εἴγεν ἀν γάρκιν κοινὸν τοῖς δυσὶ τοῦτο
λέγειν εἰ δὲ οὐκ ἔστιν οὐδὲ¹⁷ ἐπινοίᾳ λαβεῖν τὸ
30 αἰτιατόν δρ̄¹⁸ ἐκατέρου τούτων ἀνευ τοῦ τρόπου (τὸ
μὲν γάρ ἔστιν αἰτιατὸν γεννητῆς, τὸ δὲ¹⁹ ἐκπο-
ρευτῆς), φανῆ μὲν ἔστι μία τὸ αἰτιατόν, πράγματα
δὲ δύο τὸ γεννητόν τε²⁰ καὶ ἐκπορευτόν· αὐτὰ δὲ
ταῦτα καὶ ίδια λέγομεν ἐκατέρου²¹ τούτων. Οὐκ
ἄρα τι κοινὸν ἄλλο τοῖς δυσὶν ὑπάρχει πρὸς τὸν

est, aliud non Filius, sed aliud quidpiam.
liquet ambo distinguiri a Patre quidem habitu-
dinis ratione perinde ac se ad principium
habent ea quae ex principio sunt; a se invicem
vero, oppositione contradictionis. Perspicuum
enim est et *Filium esse* et *Filiū non esse*
sibi contradictorie opponi. Non ergo ad istos
distinguendos, Filiū inquam ac Spiritū,
requiritur oppositio relationis, si modo per
oppositionem contradictionis satis distinguantur.

* f. 427v.

4. Latini nolentes sequi theologiae principia
passim apud omnes pro confessis habita, sed
alia excogitantes, quibus suam ipsi tucantur
causam, non eadem qua nos ratione ea distin-
guunt quae Deo congrunt, dicendo nimirum
alia esse communia, alia vero propria divina-
rum personarum; sed alio quodam modo
nuper inducto alia dicunt esse *propria*, alia
communia, alia *communissima*: scilicet quae
uni personae competit, ea vocant *propria*:
quae duabus, *communia*; quae tribus simul,
communissima. Atque haec quidem insolita
esse et a Latinis more suo novissime creata,
ex ipsis vocibus liquet. Sed videamus quaenam
sint quae ab eis dicuntur *communia*, non
communissima. Ac *Filio* quidem et *Spiritu*
commune esse aiunt *esse a Patre*, nimirum
esse a causa; item *mitti ab eo*, et alia qua-
cumque huins genetis; *Patrī* vero et *Filio*,
Spiritu *mittere et profundere et securire*, et
si quid est eiusmodi; quae verba, ut asserunt,
idem significant atque essentialiter emittere
Spiritum.

* f. 528.

Rem igitur penitus perpendamus. Si quidem
esse a causa, cum de Deo dicitur, aliud quid-
quam denotaret praeter gigni et procedere,
liceret sane dicere hoc commune esse duabus
illis personis; sin autem nequeamus, ne cogi-
tando quidem, de alterutra earum sumere illud
esse a causa, quin originis modus intelligatur
(altera enim est a causa per generationem,
altera per processionem), eo fit ut esse a causa
nomine quidem unum, re vero ipsa duo signi-

1. ἄλλα ἔτοις ΚΗ : ἄλλ' ὅτι Α., omissa περὶ μὲν, atque τι in δια μικτα. — 2. τὸν γάρ Σ. — 3. τὸ
οὐ Ζ : τοῦ μὴ ΣΒΚ. — 4. ἀντίκενται Η. Item Ζ ex corr. suprascrip. v. — 5. ζητεῖται Α. —
6. ἀντιθέσεως οὐ Β. — 7. παρὰ οὐ. Π. — 8. δὲ δραστηριού ΣΒΚ. — 9. Ιηνέμπτον Π. — 10. λέγουσι Α. — 11. καὶ τῷ
οὐ Β. — 12. προσχεῖν Ζ. — 13. ταῦτα Α. — 14. αὐτὰ ; καὶ Α. extrema linea. — 15. τὸ δὲ ΣΒΚ. — 16. τὶ²
οὐ ΒΚ. — 17. ἐκατέρων Σ.

ficit, tum id quod generatione, tum id quod processione productum est : quae quidem propria etiam utriusque dicimus. Non igitur duas illuc personae aliud quidpiam commune habent respectu ad Patrem praeuersa cuiusque propria, quibus ipsae tum a Patre, tum inter se distinguuntur. Quod vero spectat ad mittendi vocabulum, et ad alia eiusmodi, eo potissimum quidem beneplacitum denotatur secundum Gregorium Theologum¹, tum ut ad primam causam omnia, quae ipsius sunt, referantur, tum ne Dei adversarii videantur. Deinde cum temporale quidpiam significet quod aliquando et ad aliquid fit, illud haud recte in divinis proprietatibus numeraverimus, quas ei principii et temporis expertes esse oportet. Id ipsum etiam dicendum est de vocabulo *mittere*, videlicet cum et ipsum temporale aliquid innuat, quod aliquando et ad aliquid et propter aliquid fit, haud scio an recte ad notandum quidpiam Patri et Filio proprium respectu ad Spiritum usurpari possit; multum vero abest ut idem sit atque illa Spiritus processio, quae principio et causa caret. Praeterea ne ipse quidem Spiritus mittendi facultate privatur, prout liquet ex illis, quae propheta Filii nomine dicit²: *Dominus misit me et Spiritus eius*. Quod si Filium, qua homo erat, a Spiritu missum esse dixeris, unde nam id demonstras? Aut proba, aut sophistice ne disputes. Quamquam sane divus Chrysostomus in homilia de *Spiritu sancto* ostendit ex ipsis prophetiae Isaiae verbis locum illum a Patre ipso usurpari, huncque missum esse a Filio ac Spiritu contendit³. Ergo mittere res est communissima, non communis, ut videtur Latinis; neque igitur sempiterna Spiritus sancti prolatione Patri Filioque communis est. Insuper minime mirandum est, quod Filio ac Spiritui commune quid congruat respectu ad Patrem. Hic enim non est principium tantum, verum etiam principio et causa caret; illi vero principium habent Patrem, et ambo quidem. Patri

Πατέρα παρὰ τὰ λόγια τούτων, ἀπερ αὐτὰ καὶ τοῦ Πατρὸς⁴ διακρίνουσι⁵ καὶ ἀλλύλων. Τό δὲ δὴ⁶ πάμπολιν καὶ εἰ τι τοιοῦτον⁷ μᾶλιστα μὲν τὴν εὐδοκίαν⁸ ἔχει, κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, καὶ τὸ πρὸς τὸν πρώτην αἵτιαν τὰ τῶν⁹ εἰς τὸτες ἀναρρέεσθαι πάντα¹⁰, καὶ ἵνα μὴ δοκῶσιν ἀντίθεσθαι.
Ἐπειτά καὶ γρονιάν ὁν καὶ ποτὲ καὶ πρός τι καὶ διὰ τι¹¹ γυνόμενον, οὐκ ἀν εἰκόνας προσλαργύζετο τοις θείαις ἴδιμάτιν ἀνάργυρος τε καὶ ἀτόπες ὄρει-λουσιν ἔναι. Τὰ δὲ αὐτὰ τεῦτα καὶ περὶ τοῦ πέμπτου¹² ἐρῶμεν· θτι καὶ τύτο γρονιάν ὁν καὶ ποτὲ καὶ πρός τι καὶ διὰ τι γυνόμενον, οὐκ ἀν εὐλόγης δι-θέσιον τοῦ Πατρὸς καὶ τῷ Υἱῷ πρὸς τὸ Ηνεύρια δοθεῖ-πολλός γε¹³ δεῖ τεῦτον¹⁴ εἶναι τῇ ἀνάργυρῃ καὶ ἀνατολῇ¹⁵ προσδιό τοῦ Ηνεύριας. Ἐπειτά οὐδὲ¹⁶ τὸ Ηνεύρια τοῦ πέμπτου ἀφίστηται· καὶ δῆλον εἰς ζῶν δι προφήτης ργανί εἰς προσώπου τοῦ Υἱοῦ λέγει·
Κέρας ἀπίσταλκε με γει τὸ Ηνεύρια μέτοι. Εἰ δὲ οὐς ἀνθρώπος ἀπειστάλκει παρὰ τοῦ Ηνεύριας λέγεται, πόθιν δῆλον; ή δεῖξον, η μὴ κατεστρέψου. Κατίσιγε δέ οὗτος Χρυσόστορος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἄγιου Ηνεύριας λόγῳ¹⁷ παρὰ¹⁸ τοῦ Πατρὸς εἰρημένον τοῦτο διέκυνται εἰς κύτουν τῶν τῆς Ἡστίου προργυ-τίκες ἑρμάτων¹⁹ καὶ τοῦτον²⁰ ἀπειστάλκει παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ηνεύριας²¹ διατείνεται. Κανό-τετον²² ἀρτ τὸ πέμπτου²³, καὶ οὐχὶ κοινόν, διὰ δηλεῖ τοῖς Αρτίνοις. Οὐδὲ ἄρτ²⁴ τὸ προβάλλειν διέσις τὸ Ηνεύρια κοινόν ἔστι Πατέρι καὶ Υἱῷ. Πρὸς δὲ τούτους τῷ μὲν Υἱῷ καὶ τῷ Ηνεύριᾳ θυμρυστὸν οὐδέν, εἰ τι κοινὸν ὑπάρχει πρὸς τὸν Πατέρα διὰ γὰρ οὐκ ἀργὴ μόνον, αλλὰ καὶ²⁵ ἀνάργυρος;

1. παρὰ οὐ. P. — 2. παρὰ τὰ λόγια — τοῦ πατέρος οὐ. B. sic interpretando: ὑπάρχει πρὸς τοὺς πατέρας διαστίνουσι καὶ οὗτοι, utique addita fine folio interpretatione: ταῦτα γὰρ καὶ πρὸς τοὺς Η. δ. καὶ οὗτοι. — 3. διαστίνουσι Α. — 4. τοῦτο Β. — 5. τοῦτο Κ. — 6. εὐλόγης Σ. — 7. τοῦ οὐ. B. — 8. παρὰ οὐ. Η. — 9. καὶ δεῖξον Σ.; οὐ. Κ. — 10. καὶ post γε add. Η. — 11. τοῦτο Ρ. — 12. ἀνατολή: σύνοιη Η. — 13. ἀπίσταλκε γει τὸ Ηνεύρια P.; αἴτητο Β. — 14. δι τῷ περὶ — λόγῳ εἰ δὲ ταῦτα ταῦτα Ιεράρχης εἰπεῖν διότιν Η. — 15. δι τῷ περὶ — λόγῳ εἰ δὲ ταῦτα ταῦτα ταῦτα Ιεράρχης εἰπεῖν διότιν Η. — 16. τῶν ὅρεών τοῦς Η. προφήτεις; Η. qui mox subdit: τοι Κανος ἀπίσταλκε με καὶ ταῦτα ταῦτα ταῦτα, quae verba hic abundare videntur, cum iam supra exibentur. — 17. τῶν ὅρεών τοῦς Η. προφήτεις; Η. qui mox subdit: τοι Κανος ἀπίσταλκε με καὶ ταῦτα ταῦτα ταῦτα ταῦτα, quae verba hic abundare videntur, cum iam supra exibentur. — 18. τοῦτο Q.A. sed in Q. habetur sup. Η. ν. εἰ emendandi gratia. — 19. καὶ παραπέτατο Σ.Β. — 20. διαστίνουσι Α. — 21. τοῦ πατέρος οὐ. Κ. — 22. εἰ δὲ οὗτοι Σ.Β. ex quo illi ut sententia codicis quo B. usus est, subiunxit post παρὶ εἰς τοῦ νομοῦ ἀπόστατος, scilicet *decretū utilem*. Quam anathmadversionem quid sibi vellet hanc assecutus ē, in textum recepit, ne sī ipsius Marci esset, hinc huius pagina addita adnotacione: "Est δὲ τοῦ λαϊκοῦ πατέρα διαστίνουσι τοῦ πατέρος, καὶ τοῦ συγγενεῖοῦ νομοῦ παρέστηται." — 23. καὶ οὐ. Κ.

1. P. G., I. 36, c. 328 D. Missionis nomen ad domum, quae in tempore filii, externi operis effecti sunt, in honorem videtur Gregorius. Laenum illustrat Notarium. *De Trinitate*, lib. VIII, cap. 1.

2. ι. 3. δι τῷ λαϊκῷ, 16. — 4) P. G., I. 52, c. 826 B. Homiliam inter spiritus reiecit Montfaucon, ac recte quidem. Vide Photii *Bibliothecam*, cod. 277, et Petavium, hoc. cit., n. 14.

καὶ ἀναίτεος οὐ δὲ ἄρχην¹ ἔργοντι τὸν Πατέρα
καὶ ἀρχήν. Τῷ δὲ Πατρὶ καὶ Υἱῷ πάθεν κατέν
τι δύσπαιμα², δὲ μὴ καὶ τῷ³ Ηγεύματι
πρόσεστιν; Οὐ γάρ⁴ ἐρήσει τοῦτο Διονύσιος δὲ
μέγχες διεπεράσσων κεκραγός⁵. Τὰ κανάκη Πατέρα⁶
καὶ Υἱοῦ, καὶ τῷ ἄγνο⁷ Ηγεύματι κανονιστῶς καὶ
ἡνωμένοις δὲ θεαρχίκος ἀνατίθησι λόγος⁸. Καὶ δὲ
Θεολόγος Γρηγόριος⁹. Πάντα δέσπο¹⁰ & Πατέρα, τοῦ
Υἱοῦ, πλὴν τῆς αἰτίας¹¹ πάντα δέσπο¹² Υἱός, τοῦ
Ηγεύματος, πλὴν τῆς γεννήσεως¹³ .

*Ἐπί¹⁴ * περὶ τῆς ἀποτελῆς ἀκριβέστερον ἀπο-
σκιπτέον. *Ἐγνωστό¹⁵ μὲν δὲ Πατέρα ἐν τῇ πολυκαὶ¹⁶
Διαθήκῃ¹⁷ εἶσι καὶ τὸν Υἱὸν γνωσθῆναι¹⁸ ἐν
τῇ κανῇ. Τοῦτο οὖν ἐστι τὸ τὸν Υἱὸν ἀπεστάλ-
θαι¹⁹, τὸ σίσιν περινερδοῦσθαι²⁰ παρὰ τοῦ Πατέρος
εἰς τὸν κόσμον. Πάλιν τοῦ Υἱοῦ γνωσθέντος, εἶται
γνωσθῆναι καὶ τὸ Ηγεύμα τὸ ἅγιον. Διὸ²¹ τοῦτο
παρὰ²² Πατέρος καὶ Υἱοῦ τῶν ἡδη προεγνω-
μένου²³ ἀπεστάλθαι λέγεται, ταυτότερι περινερ-
δοῦσθαι²⁴. τὸς γάρ²⁵ ἑτέρα πέμψις καὶ ἀποστολὴ Θεοῦ
τοῦ παντοχοῦ παρόντος καὶ μηδέποτε²⁶ μεταδι-
νοντος; Διὸ τοῦτο φησιν· *Εἰπε πορεύθου, πέμψω
αὐτὸν πρὸς ἔμπεις. Τοῦτο δὲ οὐ τὴν αἵδιον πρό-
δον δηλοῖ πάντως οὐ γάρ²⁷ τοῦτο λέγει, ὅτι²⁸,
οὐ ἔν τινὶ γάρ²⁹ μὴ ἀπέλθω, οὐ προβάλλω³⁰ τὸν Πατέρ-
αλητον, εἴτε δὲ παρευθῆ, τότε προβάλλω³¹, ἀλλ’ ὅτι,
οὐ ἔν τινὶ εἴτε ὀφθαλμῶν ὑμῶν γένομαι, τὴν
ἐκείνου γάριν καὶ δύναμιν ὑμῶν φανερώσω³².

*Ἐπί³³ εἰ³⁴ τὸ μεταβαίνεν Θεοῦ ἀλλότριον
(σωμάτιον γάρ³⁵ έισιν), εἰ μὲν περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ
πέριπεσθαι λέγεται, τὴν σωματικὴν αὐτοῦ περιου-
σίαν εἰς τὸν κόσμον δηλοῖ ἐξαπέσατες γάρ,
φησί, δὲ Θεός τὸν Υἱὸν αὐτοῦ³⁶ τὸς τὸν
κόσμον γεννόμενος³⁷ ἐκ γεννακός³⁸ εἰ δὲ περὶ³⁹
τοῦ ἄγιου Ηγεύματος, τὴν γάριν κίτου μηγύνει

vero et Filio unde nam tribuerimus quidpiam
commune quod Spiritui quoque non com-
petat? Hoc enim non patitur magnus Diony-
sius qui clara voce clamat⁴⁰: « Quae Patri et
Filio communia sunt, ea et copulatim et
coniuncte sancto Spiritui sermo divinus tra-
ditus adscribit », et Gregorius Theologus⁴¹ :
« Omnia quaecumque Pater habet, Fili sunt,
excepta causa; quidquid item Filius habet,
idem quoque Spiritus est, si generationem
excipias ». *

Sed de missione accuratus est disquiren-
dum. Cognitus quidem fuerat Pater in Testa-
mento vetere; oportebat autem et Filium
cognitum fieri in novo. Quare illud sibi vult
Filium missum fuisse, nimurum quasi mani-
festatum a Patre in mundum. Rursus, Filio
cognito, oportebat cognitum fieri etiam Spi-
ritum sanctum. Quare a Patre et Filio, qui iam
praecongniti fuerant, missus esse dicitur, id est
manifestatus. Quacunam enim alia Dei missio
legatiove esse poterit, cum ille ubique adsit
nec locum mutet? Propterea ait⁴²: *Si abiero,*
mittam eum ad vos. Id vero neutquam aeter-
nam processionem significat; non enim dicit:
« Si ego non abiero, non producam Paracle-
tum; sin autem abiero, tunc eum producam »;
sed dicit: « Cum ipse e conspectu vestro dis-
cessero, gratiam ac virtutem illius vobis mani-
festabeo ».

Item, cum a Deo alienum sit se loco movere
(id enim proprium est corporum), si Filius
quidem mitti dicitur, id corporalem eius in
mundo praesentiam declarat (*Misit enim,*
inquit⁴³, Deus Filium suum in mundum, factum
ex muliere); si vero Spiritus sanctus, id gratiam
ipsius indicat et efficientiam, non ipsam sub-

1. οὐ δὲ ἄρχην¹: τὰ δὲ ἄρχην II. — 2. δύσπαιμα² (Ι) : δύσπαιμα A. — 3. δὲ καὶ μὲν II. — 4. τῷ οὐν. A.
— 5. οὐδὲ γάρ II. — 6. πατέρας A. — 7. καὶ ἄρχην KII. — 8. δέσπο³ Ιχν. II. — 9. δέσπο⁴ Υἱος K. — 10. γεννήσεως
A. — 11. Αὐτὸν incipit novum caput in SB, neipso κεφάλαιον ε'. — 12. δύσπαιμα ΝΒΚ. — 13. γνωσθῆναι
S. — 14. τὸ τοῦ Υἱοῦ ἀπεστάλθαι Ν. — 15. περινερδοῦσθαι SK. — 16. διά οὐν. B. προτομην τούτην referens
ad praeconitū verba περιέρχεται τὸ ἄγιον. — 17. παρὰ τοῦ Πατέρος D. — 18. προεγνωμένην A. superscripto
tamen ε'. — 19. μηδὲποτε B. — 20. εἰ γάρ S. — 21. εἰτε οὐν. II. — 22. προβάλλω ΣΙΤΚ. — 23. Λ vocula Στ
incipit in Σ κεφάλαιον ε'. — 24. εἰ : καὶ SK : οὐν. B. — 25. μάτοι οὐν. II. — 26. γεννήσεως S :
γεννήσεων B.

a) *P. G.*, I. 3, c. 637 C. — b) *P. G.*, I. 36, c. 252 A. — c) *Ioan.* xvii, 7. — d) *Gal.* iv, 4.

* f. 52v. stantiam. Hanc autem ab illa differre testatur divus Chrysostomus, qui in suis in Evangelium secundum Ioannem homiliis ita dicit^a: « Spīritus gratiam Scriptura modo ignem, modo aquam vocat, demonstrans, non essentiae esse haec nomina, sed efficientiae ». Et rursum: « Per Spīritum hic operationem intelligit. Ipsa enim est, quae dividitur, ipsa igitur et quae mittitur. Mittitur autem a Patre per Filium in sancto Spīitu, cum Trinitati sit communis, seu potius una eademque ». Nihil ergo Patri et Filio commune inest, quod non congruat etiam Spīritui sancto, prout inclitus Dionysius edisserit.

5. « Spīritus », ait theologus Nyssenus^b, « qui ex Patris substantia procedit ». Quis exinde non videt Spīritum emittere Patris esse hypostaticam sive personalem proprietatem? Quemadmodum enim dum dicimus ab Unigeniti hypostasi carnem fuisse susceptam, ostendimus Patrem et Spīritum susceptae carnis participes non fuisse; ita quoque, dum dicimus a Patris hypostasi emitti Spīritum sanctum, haud iure id etiam Filio tribuerimus. Aut ergo Latini ostendunt unum theologum qui asserat, etiam ex Filii hypostasi fieri eiusmodi emissionem, aut plane exinde perspicuum fiet, ex solo Patre Spīritum sanctum procedere.

6. Latini, dum tertium post Patrem et Filium esse Spīritum sanctum pro confesso habent, hoc ordine ostendi arbitrantur, etiam ex Filio Spīritum sanctum procedere. Si enim, aiunt, non haberet ordinem etiam ad Filium pro ea habitudine, qua ad illum refertur, non tertius diceretur, nec post eum veniret. Verum, o vii praestantes, ego ad eos dixerim, si a Patre secundus est Filius (id enim habitudo mutua postulat), neque aliud quidquam intercidit, quid sane aliud fuerit Spīritus sanctus nisi

καὶ τὴν ἐνέργειαν, οὐκ αὐτὴν * τὴν ὑπόστασιν. « Οὐ δι' ἀπερίφροντα ἔκείης αὐτην^c, μάρτυς δὲ θεῖος Χρυσόστομος ἐν ταῖς εἰς τὸ^d κατὰ Ἰωάννην^e διηλάσις οὕτῳ λέγοντι « Τοῦ Πνεύματος τὴν γάρ την ἡ Γραψή ποτὲ μὲν πῦρ, ποτὲ δὲ ὕδωρ καλεῖ, δὲικύνσας^f, ὅτι οὐκ οὐσίας ἔστι τεῦτα τὰ δύο· μετα, ἀλλ' ἐνέργειάς ». Καὶ πάλιν: « Πνεῦμα ἐνταῦθα^g τὴν ἐνέργειαν λέγει αὐτη γάρ ἔστιν ἡ μεριζομένη αὐτῇ τοιχαροῦν καὶ ἡ πεμπομένη· πέμπεται δὲ παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ¹⁰ » Πνεύματι, καὶ τῆς Τριάδος οὗτα, μᾶλλον^h δὲⁱ μία καὶ ἡ αὐτή ». Οὐδὲν ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι, διπερ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι, καθὼν καὶ^j Διονύσιος δὲ ἀλεῖνος ἀποφαίνεται.

*^k 11. « Πνεῦμα », φρασὶ δὲ Νυσσεὺς^k θεολόγος, 11 « τὸ τῇ Πατρικῇ ἐκπορεύμενον ὑπόστασιον ». Τίνι δὲλον οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν, διτι τὸ προβάλλειν τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἔστιν ὑπόστατικὸν εἰτ' οὖν προσωπικὸν ἴδιωμα; Καθόπερ γάρ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασιν σφρωθῆναι λέγοντας, 20 ἀκοινόντον τοῦτο τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι¹² δείκνυμεν, οὕτω καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα προβάλλειν εἰργάστε τὸ ἄγιον, οὐκέτ' ἀν^l εἰκότος καὶ τῷ Υἱῷ τοῦτο δοίημεν. « Η τοίνου Λατίνοι δείξαντάν τινας τῶν * θεολόγων καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασεως τοῦτο λέγοντα, ἡ καθαρῶς ἐντεῦθεν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀναρρίνεται.

*^m 13. Οἱ Λατίνοι τὸ τρίτον εἶναι μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν¹³ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον διὰ διαιρογόντων ἔχοντες, ἐκ τῆς τάξεως ταύτης οἵσονται δείκνυσθαι καὶ ἐκ τοῦ¹⁴ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεσθαι. Εἰ γάρ μὴ τάξιν εἶχε, φρασὶ¹⁵, καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν, οὐκ ἀν ἐλέγετο τρίτον, οὐδὲ¹⁶ ἐξῆς μετ' αὐτὸν. — Ἀλλ' ὁ γενναῖος¹⁷, φρίξεν ἀν¹⁸ πρὸς αὐτούς, εἰ μετὰ τὸν Πατέρα δεύτερος δὲ Υἱός τοῦτο γάρ οὐ σχέσις ἀποτεῖται, καὶ οὐκ ἀν ἄλλο τι μεταξὺ παρεμπέσοι¹⁹, τί ἀν²⁰ ἄλλο εἴη τὸ Πνεῦμα

* f. 530.

1. 21 : 22 SB. — 2. αὐτῆς Α. — 3. εἰς τὸ om. SB. — 4. εὐαγγέλιον add. II. — 5. διεκνύσατε II. — 6. λατρεῖσσα Α. — 7. μάρτυρις om. B. — 8. δὲ om. SB. — 9. καὶ om. HB, sed B add. δ. — 10. εἰ om. SB in quibus hoc caput ut pars praecedentis habetur. — 11. Νυσσεὺς II. — 12. καὶ πνεύματι S. — 13. οὐκ, ἐτι τῷ SKB ; οὐκ δὲ τῷ QA. — 14. τοῦ om. S. — 15. μετὰ τοῦ Ι. καὶ τοῦ Υ. P : μετὰ Ι. καὶ Υ. alii. — 16. καὶ αὐτοῦ τοῦ Υ. SK. — 17. φράσι B. — 18. οὐδὲ SKB. — 19. γενναῖον Α. — 20. φράση ἀν τοῦ SKB. — 21. παρεμπέσοι Α. — 22. ἀν : δὲ S.

a. P. G., I. 59, c. 183 A. — b. Ubique supra, p. 65, n. c.

τὸ ἄγιον ἐ τρίτον; Πρῶτον¹ μὲν γάρ οὐκ ἂν εἴη δῆποιθεν δεύτερος² διὸ ὁ Υἱός; οὐδὲ ἀνάγκης³ τρίτον ἄρα τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον, εἰπερ ἔστι συμπληρωτικὸν τῆς μακαρίας Τριάδος ἔκεινης. Διὸ τοῦτο δὲ⁴ καὶ ἡ τάξις, αἷμα, τοῖς θεολόγοις παρείληφται, ἵνα μὴ Υἱὸς νομισθῇ μετὰ τὸν Πατέρα τεττόμενον· ἀλλως γάρ καὶ ἀναιρεῖσθαι τὴν τάξιν. « Οὐκ ἔχει⁵ γάρ, φρεσί⁶, τάξιν ἐ ἄγιον Τριάς, οὐδὲ ἄτα⁷ κτος, ἀλλ' ὃς ὑπέρ⁸ τάξιν ». Καὶ αὐτὸς⁹: « Τὸ¹⁰ αὐτὸν καὶ προχριθμοῦνται καὶ συναρθεῖσονται¹⁰ καὶ ὑπαρθμοῦνται¹¹ ». Τί οὖν ὅμιν¹² ἐ τάξις συντελεῖ πρὸς τὴν ὑμετέρην¹³ ὑπόθεσιν, εἰ μὴ πᾶν τὸ ἐγένεντον τίνος κατὰ τάξιν, καὶ δὲ¹⁴ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν ἀνάγκη; Φίρεται¹⁵ καὶ τὸν μέγαν ὅμιν¹⁶ προθῆμεν¹⁶ Βασιλείου, ἣν εἰδούμεν¹⁷ οἴστη¹⁸ περὶ τοῦ προκειμένου φθέγγεται. « Επειδὴ¹⁹ φησί²⁰ τὸ²¹ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον²², ὅφ' οὖν πᾶσαν ἐπὶ τὴν²³ κτίσιν ἐ τῶν ἀγαθῶν χαρογύρα πηγάζει, τοῦ Υἱοῦ²⁴ μὲν ἔρτηται²⁵ ἢ ἀδικοτάτος συγκεκτιλαμβάνεται,²⁶ τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἵτις ἐξημένον ἔχει τὸ²⁷ εἶναι, οὐν καὶ ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωριστικὸν²⁸ τῆς κατὰ τὴν ὑπότασιν ἰδιότυπος στρεψίον ἔχει,²⁹ τὸ μετὰ τὸν Υἱὸν³⁰ καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεται³¹ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑρεστάνεται³². Ἀκούεις τοῦ οὐρανοράντορος, οὐχ λέγει; Τοῦ Υἱοῦ, φρεσίν,³³ γνωρίται, τουτέστιν ἔχεται, οὐδὲ διὰ³⁴ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ἀλλ' διὰ σὺν αὐτῷ ἀδικοτάτοις³⁵ τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι ἔχον καταλαμβάνεται, τῆς τοῦ Μονογενοῦς μεστείας³⁶, ὃ φησιν ὁ ἀσελχός αὐτοῦ³⁷ Γρηγόριος; διὰ τῆς Νύssου, καὶ ἐκτοῦ³⁸ τὸ³⁹ μονογενὲς⁴⁰ ρυλαττούστης καὶ τὸ Ηνεῦμα τῆς γνωστικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσις μὴ ἀπαλλοτρίωσης⁴¹. Καὶ πάλιν⁴² « Γνωριστικὸν⁴³ στρεψίον ἔχει », φρεσί⁴⁴, « τὸ μετὰ τὸν Υἱὸν⁴⁵ καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεται⁴⁶ καὶ ἐκ⁴⁷ τοῦ Πατρὸς ὑρεστά-

tertius? Etenim primus procul dubio non erit; secundus autem ex necessitate Filius est; tertius ergo est Spiritus sanctus, quippe qui beatam illam Trinitatem integrum facit. Quapropter etiam hic ordo, ut opinor, a theologis adhiberi solet, ne Spiritus, si post Patrem ponatur, Filius credatur. Nam dum absolute loquuntur, etiam ordinem tollunt. « Non enim ⁴⁸ « habet, aīnt⁴⁹, ordinem sancta Trinitas, non ⁵⁰ « quod inordinata sit, sed quod ordinem supereret ». Et rursus⁵¹: « Eadem et praeenumeratur et connumeratur et subnumeratur ». Quid igitur ordo vobis suppeditat ad cansam vestram stabiendam, si necesse non est, ut quidquid ordine refertur ad aliquid, originem etiam ab eodem trahat? Agedum magnum etiam vobis adducamus Basilium ad videndum quid de proposita quaestione disserat: « Quoniam, ⁵² « inquit⁵³ Spiritus sanctus, a quo, velut ex fonte, ⁵⁴ « bonorum omnium in creatas res largitas emanat, a Filio quidem dependit, quocum simul ⁵⁵ « sine alio intervalllo mente comprehenditur; ex ⁵⁶ « Patre vero, ut principio, suspensum habet ⁵⁷ « esse, unde et procedit: hanc proprietatis, quae ⁵⁸ « est secundum hypostasim, notam obtinet, ut ⁵⁹ « post Filium et cum ipso dignoscatur, atque ex ⁶⁰ « Patre subsistat ». Audisne quid dicat rerum ille caelestium explanator? A Filio, inquit, dependet, hoc est, ei adhaeret, non quod ex eo procedat, sed quod una cum eo immediate ex Patre originem trahere concipiatur, dum ipsa Filii interpositio, ut Gregorius Nysenus, frater eius, ait⁶¹, et Unigeniti conditionem ei conservat, et Spiritum a naturali, quam ad Patrem habet, habitudine non excludit. Et rursus ⁶² « propriae suae notionis notam, ait, hanc habet ⁶³ « quod post Filium et cum Filio cognoscatur

1. πρῶτος II. — 2. δεύτερον II. — 3. δὲ οἱ. K. — 4. φρεσί Q. — 5. ὃς ὑπέρ: οὐσια Λ. — 6. ὑπαρθμοῦνται SBK. — 7. ἡμῖν S: οἱ. B. — 8. φρεσίσαν ASB. — 9. ημῖν S. — 10. προθῆμεν SKB. — 11. ιερού θεού ημών SBK. — 12. οἰόπερ ποτὲ K. — 13. τὸ ἄγιον οἱ. SB. — 14. εἴρηται II, subiuncta into folio adnotacione: ίερος: φρεσται. — 15. γνωστικὸν B. — 16. μετὰ τὸν Υἱὸν PH: μετὰ τὸν οὐλὸν QASB, sed in Q τὸν in τοῦ corr. vult alia manu ad marg., οὐλὸν intacto relieto. Porro, ad vitandum inanem tautologiam, μετὰ τὸν οὐλὸν profecto legendum est. — 17. αὐτῷ ΠΑ. — 18. τῷ οἱ. K. — 19. νο in πονηγαντι sup. lin. P. — 20. γνωστικὸν B. — 21. φρεσί Λ. — 22. οἱ οἱ. SK, in II supplevit editor.

a) Verba sunt Pseudo-Chrysostomi, homilia in illud Abrahe dictum: *Pone manum tuam sub femur meum* = P. G., t. LVI, c. 555 D, ubi pro ἄγιοι τριάς legitur οὐτα φρεσί. — b) Gregor. Na-

zianz., P. G., t. 36, c. 253 D. — c) Epist. de distinctione essentiae et hypostasis ad Gregorium fratrem, n. 4 = P. G., t. 32, c. 393 C. — d) Epist. ad Abbatum = P. G., t. 45, c. 433 C.

* l. 33. « atque ex Patre subsistat ». Quibus verbis quid luculentius vel clarius dici poterit? Quid, quod cum nostra sententia magis cohaereat?

7. Magnum aliquid sibi conferri arbitrantur Latini ad suam causam stabiliendam, quod Spiritus sanctus dicatur *Spiritus Filii*; ego vero adiūciam cumdem dici *proprium Filii* et *non alienum a Filio*, et cetera eiusmodi. Num igitur capropter ex eodem etiam procedit? At id non patitur primum quidem Theodoreus, qui blasphemari et impiam huiusmodi opinionem existimat⁴; deinde et ipse divinissimus Cyrillus, dum dicit⁵: « Nullo modo patimur concutiri fidem a sanctis Patribus nostris definitam vel fidei symbolum; neque etiam nobis aut aliis permittimus vel unam vocem carum quae ibi positae sunt, immutare; non enim ipsi locuti sunt, sed Spiritus sanctus, qui procedit quidem ex Deo Patre, non alienus autem est a Filio secundum essentiae rationem ». Audisne, quanam ratione dicatur Filii Spiritus ei proprius eiusdem et non ab illo alienus? Secundum essentiae, ait, rationem, ministrum ut consubstantialis Filio. Dicit autem et Basilius Magnus capite XVIII ad Amphiphilium⁶: « Quin et Spiritus Christi dicitur, tanquam illi natura coniunctus ». Quos igitur praestantiores divinis istis theologis interpretes cum apostolicorum tum priorum suorum verborum assignabimus?

8. Quod Dominus post resurrectionem discipulis Spiritum per insufflationem dederit, id Latini pro indicio habent, etiam ex illo Spiritum sanctum procedere. Verum non ipsam Spiritus sancti substantiam tunc per insufflationem datum esse, ex eo liquet, quod nondum

— ναι ». Τούτου τι ἡγένετο λευκότερον ἢ * εαρίστερον ἢ πρὸς τὴν⁷ ἡγετέρων δόξαν διαφωνήσεων;

9. Ήδη τι δοκεῖ συμβάλλεσθαι τοῖς Λατίνοις πρὸς τὴν οἰκεῖαν ὑπόθεσιν τὸ λέγεσθαι⁸ τοῦ Υἱοῦ τὸ Ηνεῦμα⁹ τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον ἐγὼ δὲ προσθέσμω τούτῳ¹⁰ καὶ ὅτι ἴδιον¹¹ τοῦ Υἱοῦ καὶ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Ἄρ’ οὖν¹² διὰ τούτα καὶ εἰς αὐτοῦ ἐκπορεύεται: Ἀλλ’ οὐκ ἔσται τοῦτο πρῶτον μὲν Θεοδόρης¹³, Βλάσιρημόν τε καὶ διατεῖται τὴν τοιαύτην δόξαν ἡγεμονος¹⁴. Ἑπειτα καὶ αὐτὸς ὁ θεότατος Κύριλλος ἐν οἷς φησι — Κατ’ οὐδένα τρόπον ταλαιπώσῃ ἀνεγόμενα τὴν δριτείσαν παρὰ τῶν Πατέρων πίστιν¹⁵ ήτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἕκυπτοις ή ἐπέροις λέξιν γοῦν μίαν ἀμεῖψῃ τῶν ἐγκειμένων ἵκεισε· οὐ γάρ ξενιεῖ αὐτὸι¹⁶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον¹⁷. Ακούεις κατὰ τίνα λόγον τοῦ Υἱοῦ τὸ Ηνεῦμα λέγεται καὶ τοῖον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀλλότριον; Κατὰ τὸν τῆς οὐσίας φρεσί, λόγον, ὃς¹⁸ δύσσοισιν αὐτῷ δηλονότι¹⁹. Λέγει δὲ καὶ ὁ μέγας²⁰ Βασίλειος ἐν τῷ²¹ μῷ τῶν²² πρὸς Ἀρχιλόχου²³ τὸ Ηνεῦμα Πριστοῦ λέγεται ως φύκειομένον²⁴ κατὰ φύσιν²⁵ αὐτῷ²⁶ · · · Τίνα τοίνυν ἔξηγητὴν ἔτι²⁷ βελτίστην τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ τῶν ιδίων²⁸ δημάτων δεξιόμεθα περὶ τοὺς θείους ταυτουτοὶ διδασκαλούς²⁹;

10. Τὸ δὲ ἐμφυσόμενος περὶ τοῦ Κυρίου δεδέσθαι³⁰ τὸ Ηνεῦμα τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν σύμβολον οἱ Λατίνοι ποιοῦνται τοῦ καὶ³¹ εἰς αὐτοῦ τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεται. «Οὐ μίαν οὐγή, η οὐσία τοῦ Ηνεύματος ἦν δεδομένη³² τότε δὲ³³ ἐμφυσήματος, δηλούση μὲν εἴς ὅν οὐδέποτε

1. τὴν ίστρα μερινος επαρθειν. B. — 2. λόγον Η. — 3. πνεύματι οὐ. SB. — 4. τούτοις Β. — 5. θεον τοτε Η. — 6. οὐκ οὐδε Σ. — 7. θεοδορετος ΟΔ. — 8. βλάσιρημόν τε — ἡγεμονος οὐ. Q. — 9. οὐδεις πίστιν παρέ την πατέρων ἡγούμ. Η. — 10. οι αὐτοι Λ. — 11. οι οὐδε Β. — 12. δηλοειδέ Β. — 13. Προβιβλιον — 6. μέγας Βασίλειος — θεοδορετον κατά γένον αὐτῷ, μητε αλια habet Η : 6 τῆς Νίσσης θεος Εργάτης³⁴. Το Ηνεῦμα τὸ δύνατον τοῦ Υἱοῦ εἰργεται, φε αλιαστάτως συγχριτελεμάνεται, τοις δὲ τοῦ πατρὸς οὐσίας θεού τοι είναι, θεον καὶ ἐκπορεύεται. Τίνα τοίνυν κατ. 14. τῷ οὐ. QA. — 15. τῷ πρὸς Κ. — 16. οὐδειρην Σ. — 17. κατὰ οὐσία οὐ. Β. — 18. έτι οὐ. Η. — 19. θεον in θεον corr. vult B. — 20. διεξερευνειν θεούσιοι Η. — 21. εἰδοσθαι ΣΚΒ. — 22. καὶ οὐ. Β. — 23. διερευνη ΣΒ; ad marg. in Q: οὐδεις η οὐσία τοῦ πατέρων φε δεσμοτεχνος;

11. P. G., I. 76, c. VIT. D. — B. P. G., I. 77, c. 180. D. — e. P. G., I. 32, c. 152. B. Cf. Pelavium. De Trinitate lib. VII, cap. V, n. 10.

τότε¹ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον περιχέγονεν. Εὖρις γέροντος μὴ μπέλθου, φησίν, ὁ Παπύζηλος οὐκ εἰλέσται πρὸς ἐμάς. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τοῖς εἰς τὸ² κατὰ Ἰωάννην. Εἴξηγγετικοῖς³ οὕτων λέγων: « Τίνις μέν⁴ φρεστή, ὅτι οὐ τὸ Πνεῦμα ἔσωσεν, ἀλλ' ἐπιτηδείους εὐτοὺς πρὸς Ἐπαρχίην ὡς τοῦ ἐμριτήματος κατετεκάνθησεν⁵. Οὐκ ἀν δὲ⁶ τοις ἀκάρτοις καὶ τότε⁷ εὑνήγενεις αὐτοὺς λέγοντας ἔσωσίσθων τινὰ πνευματικὴν καὶ γάριν, μάταιος ἀριθμοῦ ἀγροτήματα⁸ διὸ καὶ⁹ ἐπέγγαγεν¹⁰ Ων ἦν¹¹ ἀργῆτε, ἀργέσταται¹², δεικνύεις ποιῶν εἶδος ἐνεργείας δίδωσι¹³, καὶ γέρας ἀρχατος ἡ τὸ Πνεύματος γάρις καὶ πολυειδῆς¹⁴ ἡ διωρέξη. Καὶ θυμαρχοτὸν οὐδέν¹⁵, ὅπου γε καὶ παρὰ Μωϋσέος δὲ Θεοὸς τοῦ Πνεύματος ἀρελὸν ἑτέροις μετίσωσεν¹⁶ ἐν δὲ τῷ δεσπότῃ Χριστῷ πᾶσα ἡ τὸ Πνεῦματος γάρις ἰπαναπέπειρτο¹⁷. Οὐ γάρ ἐκ μέτρου δίδωσιν δὲ Θεοὸς ἐπείναι τὸ Πνεῦμα: διὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ¹⁸ μετεῖδους καὶ δι' αὐτοῦ¹⁹ τὰς²⁰ θεοτημείας εἰργάζετο. Εἰ γάρ Πνεύματος Θεοῦ²¹, φησίν, ἐκδηλώσεις²² τοῦ διαρότητος²³.

6'. Πάλιν τὸ εἰκόνα²⁴ λέγεται²⁵ τοῦ Υἱοῦ²⁶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον²⁷ εἰς συνηγορίαν ἔχουσι τοῦ εἰκόνου δόγματος. Λέγομεν²⁸ δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, ως οὐ πάντως ἀνίγκη τὴν εἰκόνα τὸ εἰκονιζόμενον αἵτινα ἔχειν, οὔτε ἐπὶ τῇ τέλεση, οὔτε ἐπὶ τῇ φύσεις. Καὶ γάρ δὲ Υἱὸς εἰκόνα τοῦ Πατρὸς λέγεται, οὐ τοσοῦτον ως²⁹ πρὸς αὐτὸν κατ' αὐτίκαν ἀναρέρομενος, θσον ως; ἐν ἔσωτῷ τὸν Πατέρα προδεικνύει³⁰ καὶ³¹ εἰκονίζον, οὐ πού φησι³² πρὸς τὸν Φιλίππων. Οἱ ἐμριταὶ δὲ, λογούσεις τὸν Πατέρα. Εἰκόνα τούτην καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, οὐχ ως αἵτινα³³ αὐτοῦ ὄντος; ἀλλ' διτερού τοῦ τε γνῶναι τὸν Υἱὸν ἐπέρθων³⁴, εἰ μὴ διὸ τοῦ ἄγιου Πνεύματος οὐδεῖς γάρ³⁵, φησί³⁶,

Spiritus sanctus tum advenerat. *Si enim, inquit^a, non abierto. Paracletus non veniet ad vos.* Idem testatur divus Chrysostomus in Commentariis ad Evangelium secundum Ioannem his verbis^b: « Quidam dicunt, Christum non Spiritum dedisse, sed illos per insufflationem ad eum recipiendum idoneos fecisse. Nec tamen aberraverit quis si dixerit illos tunc acceperisse potestatem quamdam spiritualem et gratiam, ut peccata dimitterent. Ideo addidit^c: *Quorum remiseritis, remittuntur* *tur, ostendens quod genus operationis largia-*
tur. Ineffabilis quippe est Spiritus gratia et multiplex donum^d. Nec quidquam mirum, quandoquidem et a Moyse Deus de Spiritu detrahens ceteris donavit^e. In Domino autem Christo omnis Spiritus gratia requievit: *non enim ad mensuram dat illi Deus Spiritum*: ideo et ex ea aliis donavit ei per eam divina prodigia operatus est. *In Spiritu enim Dei, inquit^f, cunctio daemona.*

9. Rursum in patrocinium sui dogmatis illud trahunt, quod Spiritus sanctus dicatur imago Filii. Ad quod respondemus, non omnino requiri sive in artis sive in naturae operibus ni imago illud pro causa habeat, cuius est imago. Etenim Filius ipse imago Patris dicitur, non tam quod ad illum ut ad causam referatur, quam quod in seipso Patrem praemonstret et exprimat, ut aliquo in loco ad Philippum ait^g: *Qui videt me, videt et Patrem.* Est itaque Imago Filii etiam Spiritus sanctus, non quod originem ab eo sortiatur, sed quod Filius aliunde cognosci non possit nisi per Spiritum sanctum. *Nemo enim, ait^h, potest dicere Domini*

1. οὐδέποτε τότε: οὐδέποτε A. — 2. εἰς τὸ οὐκ. SKB. — 3. εἰσηγητικοῖς II. — 4. πλεῖστον II. — 5. εἰς τὸν Ιησοῦν II. — 6. δὲ οὐκ. K. — 7. τότε: τοῦτο B, sublineata lamen ad marg. annotatione: Ιησοῦς τότε τότε δὲ καὶ εἰ. K. — 8. καὶ οὐκ. QASBK. — 9. ἀντί οὐκ. SBK. — 10. ἀγέντεις B: οὐκ. II. pro quo habet ἀγροτήματα. — 11. διδούσις S. — 12. οὐδέν θυμαρχοτὸν SB. — 13. ἐπικεκτήσατο SK: εἰσαγούσθε B. — 14. ἐξ αὐτοῦ B. — 15. δὲⁱ αὐτοῖς in δὲ αὐτοῖς corr. vult B, addito infra uncinas (οὐς) αὐτοῖς. — 16. τὰς: τὰς S. — 17. εἰ γάρ θεοῦ πν. B: εἰ πν. γάρ θεοῦ II. — 18. ήταν οὐκ. KH. — 19. τὸ κατὰ εἰκόνα II. — 20. λέγεται τὸ τοῦ Υἱοῦ πνεῦμα τὸ διτερού πνεῦμα K. — 21. πλοῦς: χριστοῦ A. — 22. τὸ δικον οὐκ. SK. — 23. Μημόνης SK. — 24. ως οὐκ. SKB. — 25. διεκάνεις SK. — 26. καὶ οὐκ. K: intra uncinas supplavit B. — 27. φησιν Q. — 28. εἰκόνα S. — 29. ιατρόπολις S. — 30. οὐδεῖς γάρ: εἰς γέροντας B. — 31. φησί οὐκ. SKB.

a) Ioan. XVI, 7. — b) Homil. 87 (alias 86) = P. G., I, 59, c. 471. — c) Ioan. XX, 22, 23. —

d) Num. XI, 16, 17, 25. — e) Ioan. III, 33. — f) Mat. XX, 28. — g) Ioan. XIV, 9. — h) 1 Cor. XII, 3.

num Iesum, nisi in *Spiritu sancto*. Et iterum²:
 Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et
 * f. 432*. annuntiabit vobis. Quod explanans divus
 Chrysostomus³, « id est, inquit, verbis meis
 « consona dicet: nam quia mea sunt illa quae
 « Patris sunt, Spiritus autem ex iis quae Patris
 « sunt loquetur, ex meis loquetur ». Etenim ut
 Filius veniendo ad veterem legem implendam,
 id est perficiendam, iis additis, quae praeter-
 missa fuerant propter audientium infirmitatem,
 eo ipso Patrem clarificavit, qui veterem illam
 legem considerat (nam *ego te*, inquit⁴, *clarifi-
 cavi super terram, opus consummavi, quod
 dedisti mihi, ut faciam) : sic Spiritus sanctus
 Filii opus similiter perfecit. *Multa enim habeo,*
 ait⁵, *vobis dicere, sed non potestis portare
 modo. Cum autem venerit ille Spiritus veri-
 tatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim
 loquetur a semetipso, sed quaecunque audiet,
 loquetur, et quae ventura sunt, annuntiabit
 vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet
 et annuntiabit vobis. A meo, inquit, opere
 ducto initio, annuntiabit vobis, ea videlicet
 quae defuerint. Hoc autem opus idem est
 quod Patris; nam *quaecunque habet Pater,
 mea sunt*». Eatenus igitur Filii imago est Spi-
 ritus sanctus, qualenus ea quae Filii sunt
 annuntiat et Filium clarificat ab eius opere
 incipiendo et perficiendo hoc ipsum opus,
 sicut ille Patris opus perfecerat.**

* f. 433. 10. Item per *Filium* prodire vel procedere
 Spiritum sanctum tantumdem esse existimant
 atque *ex Filio*, dicentes particulam per idem
 significare quod *ex in Scriptura*. Evidem ibi
 aquivaleat, ubi de creatione est sermo, quando
 etiam seorsum a Patre de Filio usurpatur.
Omnia enim, ait⁶, per ipsum facta sunt. Pro-
 cessio vero Spiritus nunquam separatim a

δύναται εἶπεν Κέριος Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν
 Πνεύμatu ἀγίῳ. Καὶ αὖθις Ἐγεῖνος ἐμὲ δοξά-
 σσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἁμαρτίας⁷ καὶ ἀπο-
 γέλει ἐμήν. «Οπις ὁ θεός Χρυσόστομος ἔξηγου-
 μενος⁸, « Τουτέστι », φησί, « συναρδὰ τοῖς ἐμοῖς τοῖς
 « ἐρεῖ ἐπεὶ γάρ⁹ ἡμάρτησα¹⁰ ἐστι τὸ τοῦ Πατρὸς,
 « ἐκεῖνος δὲ ἐκ τῶν τοῦ Πατρὸς ἐρεῖ, ἐκ τῶν
 « ἡμῶν ἐρεῖ ». Καθάπερ γάρ δὲ Υἱός ἡμῶν εἰς τὸ
 πληρῶσαι τὸν παλαιὸν νόμον, τουτέστι τελειώσαι
 καὶ προσθίναι¹¹ τὰ παραλειχρέματα¹² διὰ τὴν τοῦ
 ἀκουστῶν πεθάνειαν, αὐτῷ τούτῳ τὸν Πατέρα
 ἐδόξασε τὸν τοῦ¹³ νόμου ἐκείνον θέμενον (Ἐγὼ
 γάρ ας, φησίν, ἐδόξασμι ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον
 ἐπελείσθω, ὃ δέδωκαί μοι ἵνα ποιήσω), αὐτὸς
 καὶ¹⁴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τὸ τοῦ Υἱοῦ ἐργον
 ἐπελείσθεν αὐθίς¹⁵. Πολλὰ γάρ, φησίν, ἕχω
 λέγειν ἐμήν, ἀλλ' οὐ δύνασθε¹⁶ βιασταῖς εἰς
 ἄρτι οὔτε ὁλθῆσθε¹⁷, τὸ Πνεῦμα τῆς
 ἀληθείας, ὀδηγήσθε¹⁸ ἡμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλή-
 θειαν οὐ γάρ λαλήσῃ ἀλλ' ἐνεποῦ, ἀλλ' οὐα
 ἀλλούσῃ, λαλήσει¹⁹, καὶ τὰ ἐργάμενα
 ὀραγγελεῖ²⁰ ἐμήν. Ἐγεῖτος δὲ²¹ δοξάσθε, ὅτι
 ἐκ τοῦ ἁμαρτίας²² καὶ ἀπογέλει²³ ἐμήν. «Εκ
 τοῦ ἐμοῦ²⁴, φησίν, ἔργον τὰς ἀφορμὰς λέγεται
 καὶ ἀναγγελεῖ²⁵ ὑμῖν, τὰ λειπόμενα δηλωνότι²⁶ δὲ
 ἔργον ταῦτά εστι τὸ τοῦ Πατρὸς Πάρτη γάρ
 οὐαί²⁷ δέ τοι οὐαί²⁸ ήτις οὐαί²⁹ λέγοντα³⁰. Διὸ τοῦτο³¹
 καὶ εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, διὸ τὸ
 ἀναγγέλλειν³² τὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸν Υἱὸν δοξάζειν,
 ἐκ τοῦ ἔργου κατοῦ λαμβάνον καὶ τελειῶν αὐτὸν
 δὲ³³ τὸ ἔργον, μαστιρὸν ἐκείνος τὸ τοῦ Πατρὸς.

1. Ἐγεῖται Q. — 2. Ἐγεῖθεντος om. B. — 3. ἐπεὶ γάρ — τοῦ πατρὸς ἐρεῖ om. PK. — 4. τὰ διά τοῦ Η. —
 5. προσθένται S. — 6. Alterum p in παραλειχρέματα suprascriptum in Q. — 7. Alterum τὸν om. B. —
 8. καὶ om. H. — 9. Λατερά κύριον punctum in K. — 10. Εὐχαριστία S. — 11. ἐκεῖνος : ὃ πασάκιτος B. —
 12. λαλήσει K. — 13. ἐκεῖνος ἐγέλεγκτει οὐαί om. PK. — 14. ἐκ τοῦ ἐμοῦ — ἀναγγελεῖ οὐαί om. PK. — 15. οὐαί οὐαί QASBK. — 16. δοκιμήσει SK. — 17. δέ : εἰ S. — 18. τὸ om. B. — 19. τῷ θεῖ γραφῇ
 SK. — 20. οὐαί om. A. — 21. οὐαί : ἐτι SK. — 22. οὐδέποτε οὐαί SK.

a) Ioan. xvi. 16. — b) P. 6r. l. 59, c. 423 G.
 c) Ioan. xxvii. 3. — d) Ioan. xvi. 12-14. —

e) Ioan. xvi. 15. — f) Ioan. 1. 3.

ἐκ Πατρὸς φασὶ¹ δι' Υἱοῦ. Δῆλον οὖν ὃς ἔτερόν
τι τὸ δι' Υἱοῦ καὶ οὐ τὸ ἐξ Υἱοῦ² σημαίνει.
Καίτοι γε οὐδὲ ἐπὶ³ τῷ; ἐκπορεύεσσι, ἀλλὰ ἐπὶ⁴
τῷ; μεταδόσεως τοῦτο λέγεται. Λέγει γάρ δὲ
Δαμασκηνὸς Ἰωάννης⁵: « Πνεῦμα⁶ Υἱοῦ λέγομεν,
« ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ⁷ οὐ λέγομεν δι' Υἱοῦ δὲ φανε-
ροῦσθοι καὶ μεταδόσεσθαι ζῷην διμολογοῦμεν ».
Λύτη⁸ ἡ διατολὴ προδίλως ἔτερόν τι τὸ δι' Υἱοῦ
παρ'⁹ διβούλονται Αχτῖνοι καθηκτὸς ἀποφρίνεται¹⁰.
Εἰ δέ ποτε καὶ ἐπὶ τῷ; οὐσιώδους εἴργεται τοῦτο
προσδόου τοῦ Πνεύματος, πάλιν αὐτοὺς τοὺς θεολό-
γους ἐξηγητὰς ξαυτῶν καλέσωμεν. Λέγει γάρ ἐν
τοῖς πρὸς Εὐνόμιον διθεῖος Γρηγόριος ὁ τῆς Νίσσας¹¹:
« Τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον διὰ τοῦ Υἱοῦ συνημμένως
καταλαμβάνεται, οὐχ ὑστερίζον¹² κατὰ τὴν
« ὑπαρξίν μετὰ τὸν Υἱόν, ὃς ποτε τὸν Μονογενῆ¹³
« δίχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλὰ ἐκ μὲν τοῦ
« Θεοῦ τῶν οὐλῶν καὶ αὐτὸ τὴν αἵτινα ἔχον τοῦ
« εἶναι, οὗσε καὶ τὸ * μονογενὲς ἔστι φῶς, διὰ δὲ
« τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν ». Ἐν τούτοις
σαρῶς τὸ μὴ ἐστεριζεται¹⁴ κατὰ τὴν ἑπαρχίην
τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ δηλοῦν βούλεται, ταῦτὸν δὲ
εἰπεῖν¹⁵ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, διπερ ἐν ἀλλοις διερ-
ρήσην φησί: « Δι' αὐτοῦ δὲ καὶ¹⁶ μετ' αὐτοῦ,
« πρὸ τι κανόν¹⁷ καὶ ἀνυπόστατον παρεμπεσεῖν
« νόημα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεται ». Καὶ
ὁ Χρυσορρήμων δὲ ἐξηγούμενος τὸ ἀποστολικὸν
ἔκτινον βῆτον: « *Ira γνωμοθῆ νῦν τις ἀρχαῖς*
καὶ ταῖς ἐξονταῖς διὰ τῆς Ἑκκλησίας η̄ πολε-
ποικιλος αὐγία τοῦ Θεοῦ, τὸ διὰ τῆς Ἑκκλη-
σίας ἀντὶ τοῦ μετὰ τῆς Ἑκκλησίας ἔξιλασεν¹⁸.
οὐ γάρ δὴ ἡ Ἑκκλησία τοὺς ἀγγέλους ἐδιδάχεν.
Οὕτως οὖν κανταῦθα τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ληπτέον
ἔχει γάρ οὕτως: « Επεὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκ
τοῦ¹⁹ Πατρὸς²⁰ οὐσιωδῆς ἐκπορεύεσθαι λέγεται,
ἴνα μὴ Υἱὸς θεορὸς νομισθῇ (καὶ γάρ δὲ Πατήρ
πρὸ τὸν Υἱὸν ἀποδίδοται), διὰ τοῦτο τὸ²¹ δι' Υἱοῦ
παρείληπται, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσίτεος, δὲ φρεσι
αῦθις²² διερὸς Γρηγόριος ἐν ἔτεσσι, « καὶ ξαυτῷ²³
τὸ μονογενὲς ψυλαττούσης καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς

Patre ponitur, sed ex Patre, ut aiunt, per
Filiū conficitur. Patet ergo illud *per Filium*
aliud quidquam significare atque illud *ex
Filio*: quanquam sane ne de processione
quidem, sed de largitione illud dicitur. Ait
enim Ioannes Damascenus²⁴: « Porro Spiritum
« Filii quidem Spiritum nominamus, ex Filio
« autem non dicimus; per Filium vero mani-
« festatum esse et nobis impertiri confitemur ».
Quo discrimine clare ostendit, aliud quidquam
profecto dictione illa *per Filium* significari
quam quod Latini volunt. Quod si id interdum
de essentiali etiam Spiritus processione dica-
tur, rursum ipsos theologos invitabimus ad
sua verba interpretanda. Dicit enim in libris
adversus Eunomium Gregorius Nyssenus²⁵:
« Spiritus sanctus per Filium coniunctum
intelligitur, quin Filio posterior existat, ita
ut aliquando Unigenitus sine Spiritu cogite-
tur; sed ex Deo universorum et ipse princi-
pium suae existentiae habens, unde et
unigenitum lumen est, qui per verum lumen
eluxit ». Quo in loco verba illa *quin posterior
existat*, idem plane sibi volunt quod illa *per
Filium*, quae idem significant atque *cum Filio*,
prout alibi diserte tradit²⁶: « Per ipsum vero
et cum ipso, antequam velut medium inter-
veniat nescio quod inane et non subsistens,
Spiritus sanctus procedit ». Et Chrysostomus
explorans apostolicum illud dictum²⁷: *Ut
innoteat nunc principatibus et potestatibus
per Ecclesiam multiformis sapientia Dei*, illud
per Ecclesiam pro locutione *cum Ecclesia*
acepit²⁸; neque enim Ecclesia angelos docuit.
Eodem igitur modo et hic illud *per Filium*
acciendiendum est; sic enim se res habet: Cum
Spiritus sanctus ex Patre essentialiter proce-
dere dicatur, ne pro altero filio habeatur
(nam Pater respondentem sibi filium requirit),
idcirco illud *per Filium* additum est, cum Filii

1. φησι ΑΚ. — 2. ἐξ αὐτοῦ: ἐξ αὐτοῦ Σ. — 3. οὐδὲ ἐπὶ SBK. — 4. ἀλλ' ἐπὶ: καὶ ἐπὶ ΣΒ. — 5. μὲν ιδι. SBK. — 6. δὲ οὐ. Κ. — 7. ἀπορεύεται Β. — 8. υστερίζον Σ. — 9. μονογενὴ Σ. — 10. υστερίζον SK. — 11. δι-
επειν KB. — 12. καὶ οὐ. Λ. — 13. κανόν ΣΗ. — 14. οὐ οὐ. ΣΒ. — 15. ἐξελάσσειν SBK. — 16. τοῦ οὐ. Λ. — 17. ἐκ τοῦ πατρὸς οὐ. Β. — 18. τοῦ οὐ. SK. — 19. αὐτοῖς οὐ. SBK. — 20. ξαυτῷ: ἐν αὐτῷ Σ.

a) *P. G.*, t. 94, c. 832 B. — b) *P. G.*, t. 45, c. 369 A. — c) *Ibid.* — d) *Ephes.* iii, 10. — e) *P. G.*, t. 62,
c. 49 D.

• f. 433.

interpositio, ut rursus sanctus Gregorius alibi ait^a, et proprietatem ipsi servet Unigeniti, et ab naturali ad Patrem habitudine Spiritum non excludat. Propterea etiam Filium alibi dicit proxime a primo^b, nam Filii appellatio infert Patrem; sanctum vero Spiritum haudquaquam dixit non proxime a primo (sic enim posterior existeret), sed per illud quod proxime est a primo; hoc autem tum communionem et mutuam habitudinem, ut dictum est, ostendit, tum amborum pari honore parique natura ex Patre processionem. Sic enim licet Pater dicatur prolator. Spiritus foret proxime a prolator, Filius vero per eum qui proxime est a prolator, id est Spiritu, cum ambo pari honore et coniunctim ex Patre prodeant. Nulli ergo praesidio Latinis ad suam opinionem stabilendam praepositio per amplius erit. Immo ut pateat rem plane contra se habere atque ipsi volunt, rursus in medium procedat ad id nobis firmandum veritatis testis et confessor sanctissimus Maximus. Is enim in epistola ad Marinum Cypri presbyterum haec ait^c: « Sanctissimi, qui nunc est, papae synodicam non in tot capitulis, quot scripsisti, regiae urbis cives reprehenderunt, sed in duobus duntaxat, quorum alterum est de theologia, quod videlicet dixerit, etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum; alterum vero ad oeconomicam perfinet, quod dixerit. Dominum non esse sine originali culpa quatenus hominem. Ac de primo quidem dicta protulerunt Patrum Romanorum et Cyrilli Alexandrini ex lucubratione quam elaboravit in sanctum Ioannem Evangelistam, ex quibus non causam processionis Spiritus sancti semel facere Filium ostenderunt (unam quippe Filii et Spiritus sancti causam agnoscent Patrem, illius quidem secundum generationem, huins vero secundum processionem), sed ut significarent per eum procedere Spiritum et

• f. 434.

1. προστρέψας μὲν φρεσὶ τὸν ψήφον ἐπὶ τῷ πάτρῳ: SB. — 2. ὅπιαδὴ Β. — 3. εἰ om. Ρ. εμπὶ loco add. ad interz. alibi manu: εἶναι, ubi fort. latet Iosephus calami pro εἰ καί. 4. ἀγέντο Κ. 5. προστρέψει Α. — 6. τῷ πενταρά μὲν SBK — 7. πεντάρας: πάτρος Α. — 8. πρόστον Σ. — 9. τῷ ἐναντίον SBK. 10. πεντάρα ΚΒ. — 11. γὰρ: γάρ ΣΒ — 12. σύντος Α. — 13. πάππα Η. — 14. πάππως οὐκ. Η. — 15. επιζητεῖ Σ. — 16. διπλαρ: αὐτοὶ Ρ. — 17. εἰς οὐκ. Η. — 18. μὴ οὐκ. SBK. — 19. πονηθῆσῃ Λ. — 20. πεντάρα Ζ. — 21. τῶν οὐκ. Η. — 22. ὄπιδηλαν Λ: ἀπέδειξαν SK. — 23. κατὰ Κ.

^a P. 6., l. 5., c. 123 v. — ^b Ibid. — ^c P. 6., l. 20., c. 126 Α. Cf. Petavium, *De Trinitate*, lib.

« χριστῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπαιρεῖσθαι». Διὸ τοῦτο καὶ προσεχοῦς μὲν^d ἐκ τοῦ προστον τὸν Υἱὸν φρεσὶν ἐν ἑτεροῖς, ὃς Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔγινον^e τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἁγιον οὐκ εἴπεν οὐδὲ προσεχοῦς (οὗτον γάρ οὐστερίζον ἔσται ἀκατὰ τὴν ὑπερέξειν), ἀλλὰ διὰ τοῦ προσεχοῦς ἐκ τοῦ προστον τοῦτο δὲ τὴν κοινωνίαν καὶ ἀλληλουγίαν, ὃς εἴρηται, παριστᾶ, καὶ τὸ δυοτίμως καὶ διορθωτικόν ἐκ τοῦ Πατρὸς προέιναι. Οὗτον γάρ εἰ^f καὶ δὲ Πατέρα ἐλέγετο^g προβολέως^h, τὸ μὲν Πνεῦμαⁱ προσεγγὺς ἂν ἦν ἐκ τοῦ προβολέως, ὃ δὲ Υἱός διὰ τοῦ προσεγγὺς ἐκ τοῦ προβολέως, τριτίστι τοῦ Ηγεύματος^j, ἐπειπέρ δυοτίμως ἕμφω καὶ συνυπαγένως ἐκ τοῦ Πατρὸς προέιστιν^k. Οὐκ ἄρα πλέον οὐδὲν ἔσται Λατίνοις ἐκ τῆς διὰ πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἐκποτῶν. «Οὐ δὲ καὶ τοιναντίον^l ἔστιν ἄπαν ἡπερ ἐξεῖνοι βούλονται, παρίτοι^m πάλιν ἡμῖν μαρτυρήσαν δὲ τῆς ἀληθείας μάρτυς καὶ δικολογητὴς δὲ θεότατος Μάζιμος. Λέγει γάρⁿ οὗτος^o ἐν τῇ πρὸς Μαρένον Κύπρου πρεσβύτερον^p ἐπιστολῇ τοιάδε: «Τῶν τοῦ νῦν ἀγιωτάτου πάπτω^q συνοδεῦντῶν οὐκ ἐν τσαρύτοις, θσοῖς γεγράψατε, κεφαλαῖος οἱ τῆς βασιλίδης πόλεως^r ἐπελίθησαν^s, δυοι δὲ μόνοις, ἵνα τὸ μὲν ὑπέργεια περὶ θεολογίας, ὅπιαδὴ^t εἴπει^u καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ^v ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα^w τὸ ἁγιον, τὸ δὲ περὶ τῆς οἰκουμένης, ὅπιαδε εἴπει τὸν Κύριον μὴ^x δίγα τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας εἶναι ὃς ὁνθρώπον. Καὶ τοῦ μὲν πρότου δέσμοις παρήγαγον Ψομάσιον πατέρων καὶ Κυρῆλλου Άλεξανδρείας: ἐξ τῆς πονηθῆσος^y αὐτῷ πραγματείας^z εἰς τὸν ἄγιον Ιωάννην τὸν^{aa} εὐχαγγελιστὴν, ἐξ ὧν οὐκ αἰτίου τὸν Υἱὸν ποιούντας τῆς τοῦ ἁγίου Ηγεύματος ἐκπορεύεσθαι σρῆς αὐτοὺς ἀπέδειξαν^{bb} (μιὰν γάρ ισταν Υἱὸν καὶ Ηγεύματος τοῦ Πατρὸς^{cc} κατίκαν, τοῦ μὲν κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατ^{dd}

VII. cap. dum. n. 12. ac praeferunt Combeli-
sum, apud Migne, loc. cit.

« ἐκπόρευσιν), ἂλλ' ἵνα τὸ δὲ αὐτοῦ προέναι
οὐχίλεσσοις, καὶ ταύτη¹ τὸ συναρπὶς τῆς οὐσίας
καὶ ἀπεράλλακτον παραπτέσσωσιν». Ἐντεῦθε
τὴν ἔναντιν μᾶτιπερ ἐπίτεμες οἱ Λατῖνοι τῷ μεγίστῳ
Μαζίμῳ θροῖζουσιν. Οἱ μὲν γὰρ μετὰ τῶν τότε
Ρωμαίων καὶ αὐτοῖς τοῦ πάπα² τὴν ἐκ πρὸς τὴν
διὰ μεταρρίζει, καὶ ταύτην³ τὸ συναρπὶς τῆς οὐ-
σίας καὶ⁴ ἀπεράλλακτον παριστᾶν θροῖζεται οἱ
οἱ μετρὸν ἡγούμενοι τὸ μὲν πενθεσθαι τοῖς Πατρά-
σιν, ἀν μὴ καὶ τάνατον⁵ φρονεῖσθαι⁶, τὸ δὲ⁷ Υἱοῦ
ταύτον ἡγούμενοι τῷ εἰς Υἱοῦ καὶ τὴν αἵτιναν τοῦ
Ηνεύρικος τῷ Υἱῷ διδόσσαντι⁸, ἃς ἐκεῖνοι καθίποτες
αὐτὸν ἀρίθμοντο. Τί ἀν γίνεται ταύτης τῆς μορφῆς
ἀντιστοτέσσρον;

ια. * Τῶν προσόντων τῇ θείᾳ ρύσσει τὰ μὲν
ἐπικῆπτις μόνον δέι λέγεται, καν τοῖς τρισὶ προσώποις
Ινθεωρήται⁹, καθήπερ τὸ Θεῖον καὶ ὅμοιωμαρχῆς καὶ
βασιλεὺς καὶ ἀγαθῆς¹⁰ καὶ εἰ τι τοιοῦτον εἴς γὰρ
Θεός λέγομεν καὶ εἰς ὅμοιωμαρχὸς¹¹ καὶ εἰς βασιλέας
καὶ εἰς ἀγαθὸς¹², ὁ Πατὴρ καὶ οἱ Υἱοὶ καὶ τὸ Ηνεύρι-
κὸν ἀγοριόν τὰ δὲ πληθυντικῶς δέι, καν τοῖς δυοῖς
μόνοις, ὃς τὸ αἰτιατὸν ἐπὶ Υἱοῦ καὶ Ηνεύρικα.
δύο γὰρ τὰ¹³ αἰτιατὰ καὶ οὐγ. ἐν λέγομεν. —
Τούτων οὖτος Ιγόντων, ἐπειδήπερ Λατῖνοι καὶ¹⁴ τὸ
τῆς θεότητος αἴτιον δυοῖς προσώποις, τῷ Πατέρι τε¹⁵
καὶ τῷ Υἱῷ, νέμουσιν, δρόμεθα τούτους, διόπις τῶν
εἰρημένων μερὶδὸν τοῦτο συντάσσουσιν¹⁶. Εἰ μὲν οὖν
τῇ δευτέρᾳ φρέσουσιν, αὐτοῖς δῆλον τὸ ἀποτέλεσμα
δύο γὰρ δέσται τὰ αἴτια, καθήπερ καὶ τὰ αἰτιατὰ
δύο, καὶ οὐτοις ἡ δυναργία πάροδος, εἴτε καὶ τὸ
πολυύκεντον τῆς μοναρχίας ἐκποδῶν γεννήσεται. Εἰ
δὲ τῇ προτέρᾳ, πρῶτον μὲν πῶς; ἐκεῖνα γὰρ κοινά
τε καὶ φυσικὰ καὶ τοῖς τρισὶ προσώποις δμοίως
ὑπάρχοντα. *Ἐπειτα καὶ οὐτοις πάλιν εἰς τὸ αὐτὸν
περιενεγχήσονται¹⁷, τὸ γάρ ἐν αἴτιον¹⁸ γεννήτοις καὶ
προβολεύεις, διπερ ἐστίν οἱ Πατὴρ μόνος, οὐκ ἐστὶ
ταῦτον. * ἀξιμῷ τῷ ἐν αἴτιον¹⁹ προβολεύεις μόνον,
διπερ ἐστίν οἱ Πατὴρ καὶ οἱ Υἱοί, ὃς αὐτοῖς λέγουσιν²⁰.
Δύο ἄρα καὶ οὐτοις τὰ αἴτια²¹ καὶ ἀργαῖ δύο, καὶ ἡ
δυναργία πανταχοῦν αὐτούς περιέστεται.

* ita substantiae cognitionem omnis exper-
tem differentiae demonstrarent. Hic quasi
ex industria Latini contraria eximio Maximo
via incedunt. Nam hic quidem cum illius tem-
poris Romanis et cum ipso papa voculam *ex*
ad voculam *per* transfert, haec substantiae
cognitionem quovis discrimine vacuan declarari statuit; illi vero cum Patrum dictis non
parere, ne dicam plane contraria iisdem sentire
parvi reputent, illud *per Filium* idem sibi velle
atque *ex Filio* arbitrantur, Spiritusque causam
Filio tribuunt, quam ab eo viri illi prorsus
segregarunt. Quid hac contentione possit fieri
inverecundius?

ii. Quae divinae naturae congruunt, alia * f. 123.
singulariter dumtaxat semper dicuntur, licet
in tribus personis intelligantur, ut Deus, con-
ditor, rex, bonus, et si quid huiusmodi (unum
enim dicimus Deum, unum conditorem, unum
regem, unum bonum, Patrem et Filium et
Spiritum sanctum); alia vero *pluraliter* semi-
per, licet duabus tantum personis communia,
ut esse a causa, ubi de Filio ac Spiritu sermo
est: duo enim esse a causa, non unum dici-
mus. Quae cum ita se habeant, quoniam La-
tini etiam deitatis principium duabus personis
Patri scilicet et Filio, tribuunt, quaeramus
ab eis, ex duabus istis utri illud adscribant.
Quod si dixerint posteriori, per se apparebit
absurdum; nam duo erunt principia, ut duo ea
quaes ex principio sunt, et ita principii duali-
tati aditus patebit et celeberrima principii
unitas e medio tolletur. Sin autem priori,
primo quaeritur, quoniam pacto? Cum enim
illa sint et communia et naturalia, ad tres per-
sonas ex aequo pertinent; deinde vel hac
ratione iterum in idem incommodum reci-
dent; nam unum illud principium, qua est
genitor et prolator, id est Pater solus, non
idem numero est atque unum illud principium,
qua est prolator tantum, id est Pater et Filius, * f. 125v.
ut ipsi asserunt. Duac ergo vel hoc pacto
habentur causae et duo principia, et unde-
quaque eos circumstat principii dualitas.

1. καὶ ταῦτα Α. — 2. πάπα II. — 3. ταύτη SBK. — 4. καὶ οἱ ΙΙΙ. — 5. καὶ ιντερβια Κ. — 6. φροντίσσιν Α : φροντίσσι
SBK. — 7. διδόσσοι Σ. — 8. ἐνθεωρήται ASBK suprascriptio in Α γε corrugendi causa. — 9. καὶ τοῖς ἀγαθοῖς Σ.
— 10. καὶ εἰς ὅμοιωμαρχὸς οἱ ΙΙΙ. — 11. καὶ ἀγαθὸς εἰς Κ. — 12. τὰ οἱ ΙΙΙ. — 13. καὶ οἱ ΙΙΙ. — 14. τα
οἱ ΙΙΙ. — 15. συνάπτουσιν ΙΙΙ. — 16. περιενεγχήσοται SB. — 17. λέγουσι QSBK. — 18. τὰ αἴτια καὶ
οὐτοις Β.

Πνεύματος δὲ Θεολόγος Γρηγόριος λέγει: « Πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱόνδος δέ· οὐδὲ γὰρ¹ γεννητῶν, ἀλλ' ἐκπορευτῶν». Λοτη μὲν οὖν ἡ διάκρισις κατὰ² τὴν ἀντίφρασιν οὖσα καὶ τῇ ἀληθείᾳ σύμφωνης καὶ τοῖς θεολόγοις ἀποστ. καὶ πάντα τὰ θεῖα πρόσωπα δύναται διακρίνειν· ἣν δὲ εἰσάγει Θωμᾶς³ οὓς μάντην ἱκανὴν οἶσταν, τὴν κατὰ σχέσιν λέγω, τὸν μὲν Πατέρα τὸν δὲ αὐτοῦ προελθόντων Υἱοῦ καὶ Πνεύματος⁴ διακρίνει, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν προσώπων ἀλλήλων⁵ οὐδὲ διπλωσοῦν⁶. οὐδὲ γὰρ αἴτιον θατέρου θατέρου, οὐδὲ φαίνεται ταύτην οὐδεὶς τῶν θεολόγων τὴν διάκρισιν εἰργκόν; ἀλλὰ καὶ⁷ τούναντίν ἄπαν. « Μόνος γὰρ αἴτιος δὲ Πατέρος», φησὶν δὲ Δαμασκηνός καὶ δὲ Νότιος Γρηγόριος: « Τοῦ⁸ εἰς αἵτινας ὅντος⁹ πάλιν ἀλλήλῳ διαφορὰν ἔννοοῦμεν¹⁰ ». « Άλληγρα φῆσι παρὰ τὴν εἰρημένην¹¹ δὲ ἦν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ¹² αἵτια τὸν δηλουνότι. Καθόλου δὲ οὐ τολμήσιον εἰπεῖν ἡ ἔννοησσι παρὰ τὰ θεωδότες¹³ ἢκτιν ἐκ τῶν ιερῶν λογίων ἐκπερχαμένα¹⁴, Διονύσιος¹⁵ δὲ κλεινὸς ἀπορίνεται.

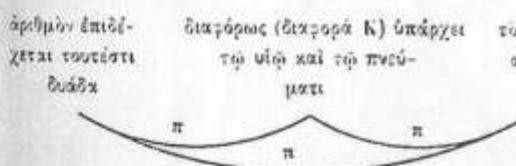
ιδ'. Εἰ τὸ αἵτια τὸν διαφόρων διάρχει τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι (τὸ μὲν γὰρ γεννητόν, τὸ δὲ¹⁶ ἐκπορευτόν), δὲ διαφορὰ κατὰ τοὺς Πατέρας ἀριθμὸν ἑαυτῇ συνεισάγει, δύο δρά τὰ αἵτιατά, δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεύματα κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ¹⁶ τρόπον εἰ τὸ τῆς θεότητος αἴτιον διαφόρως Πατέρι καὶ Υἱῷ πρόσωστιν (δὲ μὲν γὰρ γεννητῷ καὶ προβολεύς, δὲ προβολεὶς μάνον), δύο ἔσται τὰ τῆς θεότητος αἴτια, τῇ διαφορῇ τοῦ ἀριθμοῦ ἐπομένων, τουτέστι τῆς δυάδος, κατὰ τὴν τῶν θεολόγων¹⁷ ἀπόφασιν¹⁸.

« cedens quidem ex Patre, non tamen Filii more; neque enim per generationem, sed per processionem ». Haec igitur distinctio contradictionis cum ipsi veritati tum cunctis theologis plane consona, idonea sane est ad omnes divinas personas distinguendas. Quam vero inducit Thomas tamquam solam aptam, differentiam nimis relationis, ea Patrem quidem ab iis, qui ex ipso prodeunt, Filio scilicet ac Spiritu, seccernit; ceteras vero personas a se invicem nullo plane modo; non enim alterutra alterius est principium, nec constat huiusmodi distinctionem ab ullo ex theologis fuisse adhibitam, sed longe secus omnino. « Una enim est causa, Pater », ait Damascenus¹⁹; Gregorius vero Nyssenus²⁰: « Ac rursus eius, quod est ex causa, discrimen aliud intelligimus »; aliud ait ab eo quod dixerat, ab eo scilicet quod habetur inter causam et id quod est a causa. At nefas esse omnino quidpiam dicere aut cogitare praeter ea, quae divinitus nobis sacra eloquia enuntiarunt, inclutus Dionysius pronuntiat.

14. Si a principio orihi aliter Filio, aliter Spiritui congruit (illi enim generatione, huic vero processione competit), differentia autem secundum Patres numerum secum infert, duo certe erunt a principio, nimis Filius ac Spiritus. Eodem plane modo, si deitatis principium non perinde Patri ac Filio competit (alter enim est genitor et prolator, alter vero prolator tantum), duo utique erunt deitatis principia, cum differentia sit causa numeri, id est dualitatis, ex theologorum sententia.

+ f. 137.

1. γὰρ οἱ. P. — 2. (ἡ) κατὰ B, scilicet add. ἡ, interpungendo ante οὖσα. — 3. δὲ Θωμᾶς SK. — 4. πνεύματος: πατρὸς S. — 5. ἀλλήλων οἱ. B. — 6. οὐδοποσοῦν S : οὐδοπωσοῦν K. — 7. καὶ οἱ. SHK. — 8. δὲ post τοῦ add. vult in B editor. — 9. ὅντας A. — 10. ἔννοοῦμεν A. — 11. αἴτιον καὶ οἱ. SH. — 12. θεωδότες: οὐσιωδότες S. — 13. ἐκπερχαμένα; A. — 14. Λατε Διονύσιος editor B add. vult διε. — 15. τὸ δὲ Q. — 16. διε οἱ. S. — 17. Hoc loco exhibent, ΛΚ in ipso textu, Πτζ in folio schemata duo, videlicet:

ἐπειταί ἀριθμὸς:
ητοι δυάδικ

a) P. G., t. 94, c. 829 A, ac praesertim c. 849 B. — b) P. G., t. 45, c. 133 C.

15. Si Deo praestantius est causam esse deitatis, quam rerum creatarum esse causam, quomodo Spiritus sanctus, ut qui eius, quod in Patre ac Filio praestantius est, particeps non sit iuxta Latinos, inferior non erit dignitate et divinitate? Si enim deitatis esse causam res est plane communicabilis, cur ipse Spiritus in huius partem non venit? Sin autem prorsus est incomunicabilis, utpote Patris proprietas, perinde atque ab nullo principio esse. Filius igitur ne illo quidem modo eius particeps fiet, licet Latini id summe contendant.

16. Nos quidem dum Filio adimimus Spiritus causam esse, cum neutquam minorem Deo ac Patre dignitate facimus: neque enim deitatis causam esse quidquam communicabile asserimus, ut nec Patris proprietatem principio carendi ipsamve paternitatem. Latini vero, cum illud communicabile putent, idemque dein Spiritui abundicent, hunc profecto necessitate coacti inferiorem reddunt Patre et Filio deitatem ac dignitatem: atque tum propter hoc, tum propter alia, in Spiritum sanctum blasphemare multifariam coguntur.

* 6. 937. 17. Spiritus sanctus, si a Patre et Filio oriatur, ab eis oritur aut quatenus sunt distincti, aut quatenus sunt uniti. Quod si quatenus sunt distincti illi duo ab ambabus procedat, cum distincti sint et duo secundum hypostases, ex duabus igitur hypostasisibus Spiritus sanctus procedit, ac proinde, ut plane necesse est, ex duobus principiis. Sin autem quatenus sunt uniti, primum quidem iam non ab illis prodit idem Spiritus, quatenus sunt distincti; neque igitur ex eorum hypostasisibus prodit, nec scilicet ex hypostasi Patris, neque ex hypostasi Filii. Atque hoc verum esse, illud vero falsum, Gregorius Nyssenus alicubi ostendit: haec enim totidem verbis habet³: « Spiritus qui ex hypostasi paterna procedit ». Deinde quidnam fuerit illud, quatenus sunt

4'. Ei τημότερον Θεῷ τὸ⁴ αὐτὸν τῆς⁵ θεότητος εἶναι γέ, τὸ⁶ αὐτὸν τῆς κτίσεως, πῶς τοῦ τημότερου Πατρὸς καὶ Υἱῷ μὴ κοινωνῶν κατὰ τοὺς⁷ Λατίνους τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, οὐκ ἔλαττον έσται τῇ σῇσι καὶ τῇ θεότητι; Εἰ μὲν γάρ δύος μεταδοτὸν τὸ τῆς θεότητος αἴτιον, διὰ τί μὴ, καὶ τὸ Πνεῦμα τούτου μετειληφεν⁸; Εἰ δὲ ἀμετάδοτον δύος δια τοῦ Πατρὸς έστιν, ὅπερ καὶ τὸ ἀναίτιον, οὐδὲν δὲ Υἱὸς ἄρα τούτου μετέξει κατ' οὐδένα τρόπον, εἰ καὶ μάλι τοῦτο Λατίνοι βούλονται.

17'. Ήμεις μὲν τὸν Υἱὸν ἀρχιρρυντες τῆς τινίας τοῦ Πνεύματος, οὐδὲν⁹ αὐτὸν ἔλαττομεν τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ¹⁰ Πατρὸς αἴτιας οὐδὲ γάρ δύος μεταδοτὸν τὸ τῆς θεότητος αἴτιον λέγομεν, ὅπερ οὐδὲ τὸ ἀναίτιον¹¹ τοῦ Πατρὸς οὐδὲ αὐτὴν τὴν πατρότητα. Λατίνοι δὲ μεταδοτὸν τοῦτο ψευδοῦντες, εἴτα τὸ Πνεῦμα τούτου λείπεσθαι¹² λέγοντες, πάσσως ἐνάγκης ἔλεττον αὐτὸν ποιοῦσι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος καὶ ἀξίας, καὶ κατὰ τοῦτο βλασφημεῖν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἡ ὅπερ καὶ κατ' ἄλλα πολλαχοῖς ἐνάγκηζονται.

5'. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκ Πατρὸς¹³ καὶ Υἱοῦ προέργυμαν, οὐ καθό εἰσι διακεκριμένοι¹⁴, τούτου πρόσωπον, οὐ καθό εἰσιν ἡλικένοι. Εἰ μὲν οὖν καθό εἰσι διακεκριμένοι καὶ οὗδος, τούτου προέργεται, διακεκριμένοι δέ εἰσι κατὰ τῆς οὐποτάσσεις καὶ οὗδος, εἰς δέος ἄρα οὐποτάσσειν¹⁵ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον πρόστις¹⁶, καλτεῦσθαι εἰς δύο ἀρχῆν δὲ ἀνάγκης. Εἰ δὲ καθό εἰσιν ἡνωμένοι, πρῶτον μὲν¹⁷ οὐκέτι¹⁸ τὸ αὐτὸν καὶ καθό εἰσι διακεκριμένοι, τούτου πρόσωπον οὐκέτι¹⁹ εἰς τοῦ οὐποτάσσειν αὐτῶν πρόστις οὐτ' αὔρα²⁰ εἰς τῆς πατρικῆς οὐποτάσσεις, οὐτέ λέ²¹ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐποτάσσεις. Άλλον τὸ μὲν ἀληθές, τὸ δὲ φεῦδος δὲ τῆς Νύστης Γρηγόριος πή μὲν²² διελέγχει²³ λέγει γάρ οὐτοις²⁴ βρέπως « Πνεῦμα τὸ τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον οὐποτάσσεις ». « Επίτη²⁵ καὶ τὸ ἀν. εἰς τοιο, καθ' οὐ²⁶ εἰσιν²⁷

1. τῷ PSK. — 2. τὰς om. A. — 3. τῷ PSK. — 4. τοῖς om. S. — 5. μετίλειψεν A. — 6. οὐδὲ SHK. — 7. οὐδὲ SK. — 8. καὶ om. SK. — 9. ἀντανοῦσιν οἶται V. — 10. λέγεσθαι τούτου S. — 11. ἐκ τοῦ Πατρὸς S. — 12. διακεκριμένα S; item sq. — 13. οὐποτάσσειν ἄρα B. — 14. πρόσωπον K; πρόσωποι κίντεσθαι διακεκριμένοι τούτου om. Q.A. — 15. μὲν om. SK. — 16. οὐκέτι S.K. — 17. οὐτέ αὔρα SHK. — 18. οὐτέ²⁸ εἰς H. — 19. ποιητὴ SK; μὲν εἰς H. — 20. διελέγχει A. — 21. οἶται καὶ A. — 22. οἶται om. SK. — 23. καθό AK. — 24. τίστε om. S.

ἥνωμένοι; Τὴν ρύσιν ἐροῦσι τυγχὸν δὴ τὴν προβλητικὴν δύναμιν. Ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἐκ τῆς φύσεως πρόεισται, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ προελεύσεται¹. * κοινὸν γὰρ τοῖς τρισὶν ἡ φύσις² εἰ δὲ³ ἐκ τῆς προβλητικῆς δύναμεως, καὶ ταύτην ὥρειλεν ἔχειν αὐτό. » Τὰ γὰρ κοινὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι⁴, Διονύσιος φασι⁵ καὶ Βασίλειος οἱ μεγάλοι. Ἀλλὰ τίς δὲ σορὸς αὐτῶν πρὸς τοῦτο καὶ⁶ καταγέλαστος λόγος; Εἶχεν ἀν., φησί⁷, καὶ αὐτὸς ταύτην, εἰ μὴ ἀδύνατον τὸν ἦν ἑαυτὸν⁸ προβάλλειν. Τοῦτο μὲν οὖν ὅμοιον, ὃς εἴ τις δρῶν⁹ ἐκ τῶν ἑαυτῶν¹⁰ συναγόμενον λόγων¹¹ τὸν ἀνθρώπου λίθον εἴναι, τὸ μὲν θέντος τοῦτο συνάγεται¹², μηδὲ διπλωσιοῦν¹³ ἐπανορθοῦν πειρῶτο, λέγοι¹⁴ δέ, ὃς ἦν ὁ ἀνθρώπος λίθος, εἰ μὴ ἀδύνατον ἦν τὸ λογικὸν¹⁵ ζῆσσον ἀφυγόν τε καὶ ἀκίνητον εἶναι.

ιη'. Τὰ τῷ Θεῷ προσόντα, χυρίως καὶ μόνιος καὶ μόνῳ καὶ μόνᾳ καὶ δεῖ καὶ πάντῃ¹⁶ προσείναι ὄφειλονται, τὰ μὲν ψυχικὸν καὶ κοινά, τοῖς τρισὶ προσόντοις, τὰ δὲ¹⁷ ὑποστατικὰ καὶ προσωπικά, τῶν τριῶν ἑκάστῳ¹⁸ οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ συμβεβηκός, οὐδὲν ἐπίκτητον οὐδὲ θετέρον προσγενόμενον¹⁹, οὐδὲν οὐ χυρίως καὶ μόνιος. Καθάπερ οὖν ἀγαθὸς καὶ σορὸς καὶ Θεὸς καὶ βασιλεὺς²⁰ καὶ δημιουργός, έτι δὲ ἀόρατος καὶ ἀδάνατος καὶ αἰδίος ὁ Θεὸς λεγόμενος, * μόνιος²¹ τε καὶ χυρίως ὃς πρὸς τὴν κτίσιν ἀπαντά ταῦτα λέγεται (λέγει γὰρ ὁ ἀπόστολος· Τιῷ δὲ βιασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀρθρίστω, πένθατο, μόριῳ²² σοῃ τῷ²³ Θεῷ· καὶ αὐθὶς· Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, γῶς²⁴ οἰκον ἀπόδοσιτον), οὐτω καὶ ὅπερ ἂν λέγοτα τῶν τριῶν ἑκαστον, μόνον τε καὶ²⁵ χυρίως ἐστὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦθι²⁶ ὅπερ λέγεται. Πατήρ γοῦν ὁ Πατήρ καὶ μόνον καὶ μόνος καὶ χυρίως καὶ μόνιος· Υἱὸς²⁷ δὲ Υἱός καὶ μόνον καὶ μόνος καὶ χυρίως καὶ μόνιος· καὶ Πνεῦμα²⁸ διοίως τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Οὔτοι δὴ καὶ²⁹ ἀναίτιος δὲ Πατήρ εἴτ' οὖν ἀγέννητος μόνον καὶ

uniti? Naturam forsitan dicent aut spirativam virtutem. Atqui si ex natura quidem prodat, ipse ex sese procedet, siquidem commune quidpiam est tribus personis natura; sin autem ex spirativa virtute, eadem et ipse pollere deberet. « Quae enim communia sunt Patri et Filio, ea communia quoque sunt Spiritui », ut aiunt Dionysius³⁰ et Basilus, eximii illi theologi. Verum quaenam est eorum ad hoc praeclara, immo ridicula responsio? Ea quidem, aiunt, polleret et ipse, nisi fieri non posset, ut ipse sese emittat. Evidem fere idem est, ac si quis videns ex suis argumentis colligi, hominem esse lapidem, ea, unde istud eritur, ne ullo quidem modo corrigere conetur, dicat vero, hominem sane futurum fuisse lapidem, nisi fieri non posset, ut animal rationale inanimatum sit atque immobile.

18. Quae Deo congruunt, ea proprie et solum et soli et sola et semper et omnino ipsi congruant oportet; naturalia quidem atque communia, tribus ex aequo personis; hypostatica vero et personalia, uni cuiilibet ex tribus. Nihil enim ibi reperire est accidens, nihil adventicium, nec posterius adscitum, nihil quod non proprie ac singulariter competit. Ut igitur cum Deus dicitur bonus et sapiens et Deus et rex et opifex, itemque invisibilis et immortalis et aeternus, singulariter de eo et proprie haec omnia, ut quae ad creaturas ordinem habeant, proferuntur (siquidem Apostolus dicit³¹: *Regi vero seculorum immortali, invisibili, soli sapienti Deo; et rursus*: *Qui solus habet immortalitatem et lucem inhabitat inaccessibilem*); sic etiam quidquid de una qualibet ex tribus personis dixeris, id non dicitur nisi singulariter et proprie comparate ad ceteras. Itaque Pater dicitur Pater et solum et solus et proprie et singula-

* I. 438.

* I. 438.

1. ἐξ αὐτοῦ (ἐπίνεγκες ἔστι προελεύσεσθαι B, additis scilicet ab editori iis quae uinculis inclusa sunt ad sanandum verbum quod sequitur. Post προελεύσεται habebantur in P duo lineae omnino erasae, ea profecto ratione quod per errorem scriptae fuerant. — 2. εἰ δὲ SBK. — 3. καὶ τὸ πνεύματι S. — 4. φησί S. — 5. καὶ sup. Ilm. Q : om. ΛΣΒΗΚ. — 6. φασί SBK. — 7. ἑαυτὸν ex αὐτῷ corr. A. — 8. δρον Q. — 9. αὐτοῦ Q. — 10. λόγων S. — 11. συνάγονται A. — 12. μηδοποιοῦν SB. — 13. λέγει ASK. — 14. λογικῶν A. — 15. πάντι Q. — 16. τὰ δὲ A. — 17. προσγινόμενον S. — 18. θεὸς βασιλεὺς S. — 19. μόνιος in μόνιος, suprascripto α, corr. vult A. — 20. καὶ μόνῳ B. — 21. καὶ σορῷ Q. — 22. ὁ φῶς Ζεύς SB. — 23. καὶ om. A. — 24. οὐλός & οὐλός — καὶ μόνος om. B. — 25. Αὐτέ καὶ πνεῦμα scripsérat διὰ δὴ καὶ aliōς P, quod dein delevit. — 26. καὶ om. Q.A.

a) P. G. l. 3, c. 637 C. — b) 1 Tim. l. 17. — c) 1 Tim. vi, 16.

PATR. OR. — T. XVII. — p. 2.

riter; item Filius dicitur Filius et solum et solus et proprie et singulariter; ac Spiritus eadem ratione dicitur Spiritus sanctus. Pari modo et principii expers Pater sive ingenitus dicitur solum et solus et proprie et singulariter; itemque principium simili ratione; reliquae ergo personae sunt tantummodo a principio et solae et proprie et singulariter. Cum enim duo dumtaxat sint. principium et id quod a principio est, si rationem principii solus Pater habet, profecto esse a principio solae habebunt reliquae personae et solum et singulariter. Nota enim, vocem *solum* semper dici compare ad attributum; namque Pater solum est Pater, non autem etiam Filius; item Filius, solum Filius, non autem etiam Pater; et Spiritus sanctus, solum Spiritus, non vero Pater vel Filius. Ac solum principii expers Pater, non vero a principio et causam habens: quapropter solus etiam causa erit, non vero a causa. Reliquae ergo personae erunt solum a principio, quin ulla earum principium sit. Si enim alterutra sit etiam principium, illud *solum* tollitur, neque iam habetur solum et proprie principium, neque solum et proprie id quod est a principio, contra ac prorsus necesse esse antea demonstratum est. Namque oppositio causa est distinctionis patentibus ipsis Latinis, et ambo opposita in unam divinarum personarum cadere prorsus nequeunt. Alterum enim eorum non proprie erit, ac propterea ne plane quidem erit. Cum his consentanea sunt sanctorum dicta, Damasceni videlicet in capitibus operis theologici dicentis^a: « Solus causa est Pater »; Theodori itidem Studitae canentis^b: « Solius solus genitor unigeniti Filii Pater, et solum solius lumen luminis splendor, ac solummodo solius Dei sanctus Spiritus, « Domini Dominus, is qui revera est ». Non ergo Filius rationem causae habebit, cum solum a causa debeat quidem esse. ac dumtaxat Filius, perinde ac Spiritus sanctus solum solius Dei Patris Spiritus.

* f. 439.

19. Quaeramus a Latinis: Si quaecumque Patris sunt, Filium habere vultis, cur non etiam Patrem eundem facitis? Quia, aiunt, id opponitur rationi Filii; oppositio vero eiusmodi est,

† f. 439.

μόνος καὶ χρίως καὶ μόνος, ἀλλὰ ὅῃ καὶ αἴτιος αὐθις δημόνος^c; καὶ τὰ λοιπὰ τῶν προσώπων ἄρχοντος αἰτιατὰ^d καὶ μόνα καὶ^e χρίως καὶ μόνος. Δυσπέπτεν γάρ ὅντοι αἰτιοῦ καὶ αἰτικοῦ, εἰ τὸ αἴτιον μόνον Πατήρ ἔχει, τὸ αἰτιατὸν ἄρχοντα μόνα τὰ λοιπὰ τῶν προσώπων καὶ^f μόνον καὶ μόνης. Σκεπτέον γάρ ὅτι τὸ μόνον αἱ πρὸς τὸ ἀντικείμενον λέγεται μόνον γάρ Πατήρ οὐ Πατήρ, ἀλλ' οὐχί^g καὶ Υἱός^h, καὶ μόνον Υἱός οὐ Υἱός, ἀλλ' οὐ καὶⁱ Πατήρ^j, καὶ μόνον Ηγεμονά τὸ Ηγεμονά^k τὸ ἀγίου, ἀλλ' οὐ Πατήρ ή^l Υἱός, καὶ μόνον ἀνατίτιος οὐ Πατήρ, ἀλλ' οὐχί^m καὶ αἴτιον ἔχονⁿ¹¹, οὕτως ὅῃ καὶ μόνον αἴτιος, ἀλλ' οὐχ^o¹² αἰτιατός καὶ τὰ λοιπὰ τῶν προσώπων ἄρχοντα μόνον αἰτιατὰ καὶ οὐδὲν τούτων αἰτιοῦ. Εἰ γάρ τι τούτων καὶ αἴτιον εἴη, τὸ μόνον ἀντιρεθῆσται, καὶ οὔτε μόνον καὶ χρίως αἴτιον εἴσται, οὔτε μόνον καὶ χρίως αἰτιατόν· οὐδὲν τούτων ἀνάγκην εἶναι προσποδέσικται. Ή γάρ ἀντίθεσις διακρίτεις αἴτιος καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς Λατίνους, καὶ ἀμφοὶ τὰ ἀντικείμενα συνδραμεῖν ἐφ' ἴνας τῶν θεορητικῶν προσώπων ἀδύνατον· Θάτερον γάρ τούτων οὐ χρίως εἴσται, καὶ διὰ τοῦτο πάντως οὐδὲν εἴσται. Τούτοις συμφρονεῖ καὶ τὰ τῶν ἀγίων δητά, τοῦ μὲν Δημαρκηνοῦ λέγοντος ἐν τοῖς Θεολογικοῖς κερκαρίοις: « Μόνος αἴτιος οὐ Πατήρ »· Θεοδώρου δὲ τοῦ Στουδίου Φύλλουντος¹³: « Μόνου μονογενενήτορ¹⁴ μονογενοῦς Υἱοῦ Πατήρ, καὶ μόνον μόνου φῆς πρωτός ἀπαύγασμα, καὶ μόνον¹⁵ μόνης μόνου Θεοῦ »· ἀγίου Ηγεμονά, Κυρίου Κύριουν ὄντος ὃν». Οὐκ ἄρτι τὸ αἴτιον οὐ Υἱός έχει, μόνον αἰτιατός δρεῖλων γε εἴναι καὶ μόνον Υἱός, μᾶτερ καὶ τὸ Ηγεμονά τὸ ἔχον μόνον μόνου¹⁶ Ηγεμονά τοῦ Θεοῦ καὶ¹⁷ Πατέρος.

16. Ἐρώμεθα¹⁸ τοὺς Λατίνους· Εἰ πάντα τὰ τοῦ Πατέρος τοῦ Υἱοῦ ἔχειν βούλεσθε¹⁹, διὰ τί μὴ καὶ Πατέρα τοῦτον²⁰ ποιεῖτε; · "Οτι, φασίν, ἀντίθεσιν ἔχει τοῦτο πρὸς τὸν Υἱόν· ή δὲ²¹ ἀντίθετις διακρίνειν

1. Ante quidem, non post ἄρσην; interponit B. — 2. καὶ αἰτιατὰ SB. — 3. καὶ ante χρίως om. SB.
 4. καὶ ante μόνον om. QD. — 5. ἀλλ' οὐχί : καὶ οὐχί SKB. — 6. καὶ οὐδέ SK. — 7. ἀλλ' οὐχί καὶ Q. —
 8. καὶ οὐ πατήρ S. — 9. τὸ Ηγεμονά om. omnes, supplevit Iannen Inter uncinos editor in B, hoc parvo: καὶ μόνον Ηγεμονά Υἱούν (τὸ Ηγεμονά). — 10. οὐ : καὶ Q. — 11. καὶ αἰτιατός καὶ αἴτιον ἔχον II, periperam, ut videatur, quippe αἰτιατός πολὺ recurrit. — 12. ἀλλ' οὐ καὶ SKB. — 13. μονογενενήτορ SKB. — 14. μόνον om. II.
 — 15. ἐκ μόνου Q. — 16. καὶ om. II. — 17. ἐρώμεθα II. — 18. βούλεσθε A. — 19. τοῦτο S. — 20. οὐ δέ K.

a. P. G. L. 91, c. 839 ff. — b. Ad maiusimum feriae quintae hebdomadis tertiae Quadragesimae. C. T. Tripliatio, Romae, 1879, p. 330.

οἵδε τὰ πρόσωπα καὶ¹ οὐχὶ συνάπτειν, ἵνα μὴ σύγχυσις ἐν αὐτοῖς γένηται. Εἰ οὖν η² ἀντίθεσις διαχρίνει³ τὰ θεῖα πρόσωπα καθ' ὑμᾶς, ὃι σοφίσται, καὶ ὅμηρος τὰ ἀντικείμενα συνελθεῖν ἐφ' ἔκστος τούτων ἀδύνατον, οὐδὲ ἄρα τὸ αἴτιον καὶ αἰτιῶν συνελεύσεται (καὶ ταῦτα γὰρ ἀντικείμενα), οὐδὲ ὁ Υἱὸς αἰτιατὸς ὅμου καὶ αἴτιος ἔσται, καθάπερ οὐδὲ Υἱὸς⁴ ὅμους καὶ Πατέρος. Ἀλλὰ τί καὶ⁵ πρὸς τοῦτο φύσουσιν; Ήπειρὸν ἀντιτίθεται, εἰς τὸν πατέρα οὐκ ἀποδοθήσεται. Τῆς⁶ ἀποίας! Ηλίους ἡμῖν ἐπανήκει τὸ καταγέλαστον ἔκεινο σόφισμα, καὶ ταῦτὸν⁷ ποιεῖσσιν οἱ τοῦτο λέγοντες, ὥσπερ⁸ ἀντὶ τις ἀποραινόμενος πάντα ἀνθρώπον γεννητὸν εἶναι, θλεγενὸν ὡς ἦν⁹ καὶ ὁ Ἀδάμ γεννητός, εἰ πατέρα εἶχεν¹⁰.

κ'. Φασὶν οἱ Λατένοι μηδὲν διαφέρειν ἐπὶ τῶν θείων προσώπων τὴν διαί τῆς ἐκ παρὰ τῇ¹¹ Γραφῇ, καὶ διὰ¹² τούτο τὸ δι' Υἱοῦ προΐεναι λέγεσθαι τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον εἰς τὸ ἐξ Υἱοῦ¹³ μεταχέρευσιν. Ήμεῖς δὲ ἀπαιτήσουμεν αὐτοὺς ἀναγκαῖος ἡμῖν ἐπὶ¹⁴ δεῖξαι¹⁵, εἰ καὶ διὰ Πατρὸς προΐεναι ἡ ἀκπορεύεσθαι τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον εὑρηταί που φερόμενον. Εἰ γὰρ ταῦτὸν καὶ ἀδιόρθορον ἦν¹⁶, ἔδει καὶ τοῦτο λέγεσθαι, καθάπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως εὑρηται πολλαχοῦ· Παῦλος ἀπόστολος¹⁷ Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ¹⁸, καὶ πάλιν· Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπὸ ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπων¹⁹, ἀλλὰ διὰ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ιησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· Ἐκτησίμην ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πάλιν. Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασδῆσις αὐτῶν ἔστιν; "Ολος δὲ εἰ μὲν²⁰ πάντα τὰ περὶ τοῦ θείου λεγόμενα Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν διοικεῖται²¹, εἴτε ἀντίτιθεται²² διοικητής διοικούσης πρόσδον· εἰ δὲ τὰ

ut personas secernat, non coniungat, ne confusio in eis oriatur. Si igitur ratione oppositio-
nis divinae personae distinguantur, ut vos
putatis, o sapientissimi, quin ambo opposita in
unamquamque eorum convenire simul possint,
profecto neque causam esse neque esse a causa
in eandem cadet (haec siquidem sunt etiam
opposita), nec Filius simul erit a causa et
causa, ut ne Filius quidem simul est ac Pater.
Quidnam vero ad hoc respondebunt? Pater
etiam utique foret, si quis esset, qui ad ipsum
posset ut filius referri. O rem absurdam! En
iterum in ridiculum illud incidimus sophisma.
Idem plane faciunt qui ita disserunt, ac si quis
asserens omnem hominem esse genitum, etiam
Adamum genitum futurum fuisse diceret, si
patrem habuisset.

20. Afferunt Latini, nihil discriminis esse,
cum de divinis personis sermo est, inter praे-
positiones *per* et *ex* apud Scripturam, ac prop-
terea ubi dicitur, Spiritum sanctum *per Filium*
prodire, verba permuntant in prodire *ex Filio*.
Nos vero ab illis postulabimus, ut evidentissime
ostendant, num ne etiam alicubi repererint * f. 450.
per Patrem prodire seu procedere Spiritum
sanctum. Namque si idem valeat utraque
dictio ac promiscue usurpetur, hoc quicunque
dicitur, passim occurrit^a: *Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei*. Et rur-
sum^b: *Paulus apostolus non ab hominibus,*
neque per homines, sed per Deum Patrem et
Dominum Iesum Christum. Et alio loco^c: *Pos-*
sedidi hominem per Deum. Et iterum^d: *Nonne*
per Deum explicatio eorum? In summa, si
quaecumque de divino Spiritu dicuntur, ad
Patrem et Filium aequi referrentur, deberemus
omnia utriusque ex aequo attribuere, proces-
sionemque ex ambabus pariter profiteri; sin
autem alia Patri, alia Filio seorsum attribuan-

1. καὶ om. Q.A. — 2. ἡ om. II. — 3. διαχρίνη Λ : διεῖδε SB. — 4. οὐδὲ ἡ utq; QASH; additur in B alter
utq; ad sanandum locum. — 5. καὶ om. SB. — 6. ἡ τῆς B. — 7. ταῦτὸ K. — 8. Post ὥσπερ scripsit
τὴ Q, quod dein delevit. — 9. ἀν in B suppl. editor. — 10. εἰς ΑΚ. — 11. οὐδεις post τῷ add. SBK.
— 12. διὰ sup. lin. A. — 13. εἰς τὸ ἐξ utq; — τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον om. SBK. — 14. Quae inde a
folio 450 habentur in P, alia manu scripta sunt, aut certe alio valamo, litterisque minutiioribus.
— 15. ἦν om. SBK. — 16. ὁ ἀπόστολος II. — 17. οὐσι : τοῦ Κυρίου SK : καὶ τὰ ίτι; add. K. — 18. ἀν
ἀνθρώπων Α. — 19. εἰς Α, al suprascripto p̄ly corrugandi causa. — 20. ἀναρχίσται A. — 21. κοινωποτείλ
P. — 22. ἐξ ἑτέρου Q.

a) II Cor. 1, 1; Ephes. 1, 1; II Thm. 1, 1. — b) Gal. 1, 1. — c) Gen. iv, 1. — d) Gen. xl, 8.

tur, alia ambobus aequaliter, caveant ne omnia simul promiscue commisceant. Dicitur quidem per Filium prodire, per Filium rebus creatis suppeditari, in Filio manere, in Filio requiescere, non autem per Patrem prodire, nec per Patrem suppeditari, neque in Patre manere, neque in Patre requiescere, sed ex Patre procedere. Enuntientur ergo ea quae sunt tradita: quae vero silentio sunt praetermissa, praetercantur, atque illud, Spiritum sanctum ex Filio procedere, ut peregrinum quiddam et insopercul ablegetur.

21. Quando verba considero, quibus sancti constanter utuntur, dum de divino Spiritu sermonem habent, mihi videntur Latinorum fautores ne logicum quidem nexus orationis contextum percipere, nedum divinorum dogmatum peritiam Patrumque mentem, qua illi res Spiritus ipso Spiritu favente investigarunt. Quid enim dicent, cum sancti doctores Spiritus sancti relationem ad Patrem et Filium coniunctionibus disiungant? Cum aliis quidem dicat^a: « Ex Deo universorum et ipse existens » tiam habet, per Filium vero spectandum se « praebuit » videlicet hominibus; aliis^b: « Ex » Patre quidem procedit, in Filio vero manet»; aliis^c: « A Filio quidem dependet, quocum sine » ulla distantia mente comprehenditur; ex Patre » vero, ut principio, suspensum habet esse, unde » et procedit »; aliis^d: « Procedit quidem ex » Deo ac Patre, verum non est alienus a Filio » secundum substantiae rationem. » Num adhuc asserere audeant, unam solam ex ambobus esse Spiritus processionem? Ac quid tandem, quæso, sibi vellet apud eos illud in dicendo disserimen, dum aliud huic, aliud illi tribuunt? Nam quis unquam ex fidelibus dicat, res crea-

μὲν τῷ Πατρὶ ἴδιως, τὰ δὲ τῷ Υἱῷ νενέμηται¹, τὰ δὲ ἀμφοτέροις ἐπίσης, μὴ μιγνύτωσαν δροῦ πάντα χρῆματα δι' Υἱοῦ προσέναι λέγεται, δι' Υἱοῦ χορηγεῖσθαι τῇ κτίσει, ἐν Υἱῷ μένειν, ἐν Υἱῷ διαπαύεσθαι, οὔτε δι² διὰ Πατρὸς προσέναι, οὔτε διὰ Πατρὸς χορηγεῖσθαι, οὔτε ἐν Πατρὶ μένειν, οὔτε ἐν Πατρὶ διαπαύεσθαι, ἀλλ' ἐκ³ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Λεγέσθω τοιχαροῦν⁴ τὰ κεκτηρυγμένα⁵, καὶ τὰ σεσιγγημένα σιγάσθω, καὶ τὸ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεσθαι ὡς ἔκρυ- 10 λόν τε καὶ ἄγιος ἀπεσκοπακίσθω⁶.

καὶ. « Οταν διποδέψω πρὸς τὰς φωνὰς τῶν ἄγιων, αἵ τε κεχρημέναι⁷ περὶ τοῦ Θεοῦ φάνονται⁸ Πνεύματος, οἷμαι τοὺς Αστινοφρονοῦντας μηδὲ λογικῆς γοῦν ἀκόλουθοις, καὶ συμφράστεοι⁹ τεχνικῆς 1. ἐπιπλαΐσθεται, μὴ τί γε¹⁰ θεοῖς¹¹ ἀκριβεῖας δογμάτων καὶ πατρικῆς ὀτανοίας μετὰ τοῦ Πνεύματος ζητοῦσας¹² περὶ¹³ τοῦ Πνεύματος. Τί γάρ καὶ γράποντιν, ὅταν οἱ ἄγιοι μερίζωσι τοῖς συνδέσμοις τῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν ἀναφορὰν τοῦ ἄγιου Ε. Πνεύματος, καὶ δὲ μὲν λέγῃ¹⁴. « Ἐκ μὲν¹⁵ τοῦ Θεοῦ τῶν διλον καὶ αὐτὸ τὴν ὑπερξεῖν ἔχον¹⁶, δι' Υἱοῦ δὲ περφνός », δηλαδή τοῖς ὀνθρώποις δὲ δέ. « Ἐκ » τοῦ Πατρὸς μὲν¹⁷ ἐκπορευόμενον, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ μένον » δὲ δέ. « Τοῦ Υἱοῦ μὲν¹⁸ ἡρτηται, ὁ¹⁹ ἀδιε- 2 εσάτης συγκαταλαμβάνεται²⁰. τε, δὲ τοῦ Πατρὸς κατίας εἴσημένον ἔγει τὸ εἶναι, οὗτον καὶ²¹ ἐκπο- 3 ρεύεται ». δὲ δέ. « Ἐκπορεύεται μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον »; Ἄρ' ἔτι²² τολμή- 4 σουσι φάναι, μίαν δὲ ἀμφοῖν εἶναι τοῦ²³ Πνεύματος πρόσθον; Καὶ τί ποτε αὐτοῖς δὲ μερισμὸς ἰσούλετο, βέλτιστοι, καὶ τὸ μὲν τούτῳ διδόναι, τὸ δὲ ἐκείνῳ; Τίς γάρ εὐτελῶν²⁴ ἔρει, παρὰ μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ²⁵ Πατρὸς οὐστήναι τὴν κτίσιν, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ 5 κεκοσμῆσθαι²⁶, τὴν²⁷ καὶ παρ' ἀμφοῖν δροίων

1. περιγραφή Ρ. — 2. οὔτε δὲ : εὖδι Η : εὖτε PNSBK. — 3. ἀλλά ἐκ KB. — 4. τοιχαροῦν : τοίνυν Η. — 5. απεριγράφα Ρ, αἱ suprascripta η. — 6. ἀπεσκοπακίσθαι SK. — 7. κεχρημένος Λ. — 8. φάνοντος Λ. — 9. συμφράστεοι SK. — 10. μὴ τοὶ γε Β : μᾶκτον γε Η. — 11. θεοῖς SKB. — 12. ζητοῦσε SKB, addito in Β. — 13. περὶ : τὸ Η. — 14. λέγετ PANSKB : λέγετ εκ λέγει corr. Q. — 15. μὲν Η. — 16. Υἱοῦ KB. — 17. μὲν οὖτις Η. — 18. τοῦ μὲν οὖτις SK : ἐκπορευόντος μὲν μὲν Λ. — 19. δὲ : τῷ SKB. — 20. συμπαράπεδόντεις Η : συγκαταλαμβάνεσθαι KB. — 21. καὶ οὖτις Η. — 22. ἀρ' εἴτε Η. — 23. τὸ τῷ Η. — 24. εὖσθαις ΛKS. — 25. θεοῦ καὶ sup. lin. Λ. — 26. κεκοσμῆσθαι Η. — 27. τὴν : τὰ Η.

a) Gregorius theumaleturgus, apud Migne, *P. G.*, I, 38, c. 383 D. — b) Verba de prompta sunt e loco corrupcio Gregorii M., *Dialog.* II, 38. Cf. infra.

p. 106, n. b. — c) Basit. epist. 43 = *P. G.*, I, 32, p. 329 C. — d) Cyril. Alexandr. epist. ad Ioannem Antiochenum = *P. G.*, I, 77, c. 180 D.

δις ἐνὸς Θεοῦ καὶ δημιουργοῦ καὶ τὸ εἶναι λαβόνταν
καὶ διακοσμηθέσαν; Ήπος δὲ οὐκ ἀδικόντον, εἰ
ταῦταν μὲν λέξεις ἡδύναντο, μεριζεῖν αὐτὰς¹ τοῖς
συνδέσμοις, ὥσπερ ἂν εἴ τις πλεγε, παρὰ μὲν τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστερεῶσθαι τοὺς οὐρανούς²,
διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ συμπεπήθει; Ἀλλ᾽³ δ τοιούτῳ
συγκέκτῃ μερισμοῦ χρόνενος⁴ ἀραιτεῖ δῆπον⁵
θατέρου θάτερον, ὥσπερ ὁ λέγων· Παῦλος μὲν
Ταρπιών, Παλαιστίνος δὲ Πάτρος, οὐκ ἄμφω καὶ
10 ἀμφοῖν δίδονται, καὶ δὲ λέγον· Εὔδοκίκη μὲν τοῦ
Πατρὸς, αὐτούργιά δὲ τοῦ Υἱοῦ, συνεργία⁶ δὲ τοῦ⁷
Ηνεύματος τὴν οἰκονομίαν γενέσθαι, ἐν ἔκαστῳ
δούς, ἀφείλετο τὰ λοιπά. Δῆλον ἄρα καὶ⁸ δὲ αὐτοῦ
τοῦ κατὰ τὸν μερισμὸν σχήματος, δις οὐτε⁹ τῷ
15 Πατρὶ προσήκει τὸ δὲ αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τὸ
Ηνεύμα τὸ ἄγιον, οὗτος τῷ Υἱῷ τὸ δὲ αὐτοῦ
ἐκκορεύεσθαι.

καὶ¹⁰. Οὐ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ λαλήσας Θεός,
προειδὼς τῶν ἀνθρώπων τὸ ψευδούργον καὶ τὰ
20 παρὰ τοῦ ἑγεροῦ ἐπισπαρτόσκενα ζεζάνια¹⁰ τῇ
αὐτοῦ διδασκαλίᾳ προσαναστέλλων, οὐδεμίαν ἀφῆσ-
λέξιν, ἦν¹¹ ἀλληπόλεις¹² ἔχειν δοκοῦσαν οὐκ ἀν-
επλήρωσεν ἐν ἑτέροις, ἢ λαβήν τινα παρέξειν μέλ-
λουσαν οὐκ ἀπηγόρουν ἀλλαχόσεις¹³, ἵν' ἐκεῖνο¹⁴
30 τὸ¹⁵ τοῦ σοφῶν πληρωθῆ¹⁶ Πάντα εἰδέσαι ἔστι τοῖς
συνιοῦσι¹⁶ καὶ ὅφει τοῖς εὐδίσκοντοι γρῦποιν.
Αὐτίκα τό¹⁷. Οὐ Πατήρ μον μετίζων μον ἔστιν,
ἐπειδὴ πολὺ τι συμβάλλεσθαι ξιτλλε¹⁸ τοῖς τὸν
Υἱὸν ἐλαττοῦσι τῆς πατρικῆς ἀξίας, ἐπανίστασεν
40 ἐν ἑτέροις εἰπών· Ἔγώ καὶ δὲ Πατήρ ἐν ἐμοι,
καὶ αὐθὶς¹⁹. Ἔγώ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ δὲ Πατήρ ἐν
ἐμοί, καὶ Οὐ διφανούς ἐμὲ ἐνώπιον τὸν
Πατέρα²⁰, καὶ δὲ ἀπόστολος· Οὐχ ἀφιεγμόν
ἡγήσασθε τὸ εἰραι τούτο Θεῷ. * Πάλιν²¹ ἐν ταῖς
50 Παροιμίαις τὸ Κίριος ἔκπισέ με παρὰ τῆς
Σορίας λεγόμενον, ἐν τοῖς ἐρεζῆς διωρθοῦσται λέγει
γάρ ὑποκαταστάσθε· Πηρὸς δὲ πάντων²² βουνῶν

tas a Deo ac Patre quidem conditas esse, a
Filio vero adornatas, cum ab utroque aequaliter
tamquam ab uno Deo atque Opifice et existen-
tiam acceperint et ornatum? Nonne insulsum
foret, si idem valeant dictiones, eas coniunc-
tionibus disiungere, ac si quis dicat, caelos a
Deo et Patre quidem fuisse firmatos, per Filium
vero compactos? Enimvero qui tali per partes
figura utitur, profecto alterum removet ab
altero, ut qui dicit: Paulus quidem Tarsensis
erat, Petrus vero Palaestinus, non utrumque
utriusque tribuit; qui vero dicit, beneplacito
Patris, operatione Filii, cooperatione Spiritus
factam fuisse incarnationem, unicuique dum
unum tribuit, cetera adimit. Patet ergo vel ex
ipsa per partes figura neutram convenire
Patri, ut per ipsum suppeditetur, nec Filio, ut
ex ipso procedat Spiritus sanctus.

22. Qui in divina Scriptura locutus est Deus,
cum praevideret hominum pravitatem, ut
zizaniae doctrinae suae ab inimico superspar-
genda in antecessum cohiberet, nullam reliquit
vocem, quin eam, si manca videretur, alibi
compleverit, aut si ansam aliquam ad errorem
datura esset, alio in loco emendaverit, adeo ut
illud sapientis impleretur³: *Omnia recta sunt
prudentibus et plana invenientibus scientiam.*
Ac primum quidem illud *Pater maior me est*⁴,
quia multum profuturum erat iis qui Filio
quidquam detracturi erant de paterna digni-
tate, alibi compensavit dicens⁵: *Ego et Pater
unum sumus*; atque iterum⁶: *Ego in Patre, et
Pater in me*; itemque⁷: *Qui vidit me, vidit et
Patrem*; et Apostolus⁸: *Non rapinam arbitra-
tus est esse se aequalem Deo.* Deinde illud
Proverbiorum⁹: *Dominus creavit me, a Sapientia
usurpatum, in sequentibus emendatur; dicit
enim paulo inferius¹⁰: Ante omnes colles giguit*

• f. 441.

1. αὐτὰς ΡΗΒ, sed in P suprascripto ἀς: αὐτοὺς SK: αὐτὰς QΔ, — 2. τὸν οὐρανὸν B, — 3. δῆλλος: καὶ S. — 4. χρόνενος μερισμοῦ SKB. — 5. δῆπον οὐκ. KB. — 6. συνεργία SKBH. — 7. τοῦ ἄγιου πνεύματος K. — 8. καὶ τὸ δὲ SK. — 9. Ην οὖτε syllaba οὐ sup. Iln. P. — 10. ζεζάνια PQΔ. — 11. ἦν: ην S. — 12. ὀλεπτῶν SBK. — 13. ἀπειθεῖσαν ἀλλαχόσην SBK. — 14. ην ἐκεῖνο SBK. — 15. τὸ οὐκ. II. — 16. νοσοῦσι S: συνιοῦσιν K. — 17. τὸ sup. Iln. P. — 18. ἐμπλλεν K. — 19. καὶ αὐθὶς δὲ πατέρει ἐμοὶ οὐκ. B. — 20. καὶ δὲ ἐμφανῶς: — τὸν πατέρα solus habet II. — 21. καὶ πάντα τὸν P. — 22. πάντων τὸν P.

a) Prov. VIII, 9; Is. xxvi, 7. — b) Ioan. XIV, 28. — c) Ioan. X, 20. — d) Ioan. X, 38; XIV, 10.

— e) Ioan. XIV, 9. — f) Phil. II, 6. — g) Prov. VIII, 22. — h) Ibid., 25.

*me : per illud quidem declarans creationem et ortum secundum carnem, per hoc vero sempiternam generationem. Item, cum in evangeliis Patrem suum vocasset solum verum Deum (dicit enim^a : *Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum*), ne videretur sese a vera deitate excludere, Ioannes, is qui haec scripseral, in sua epistola ait de Filio^b : *Hic est verus Deus et vita aeterna*. Similiter, quia Spiritus Patris dicitur secundum naturalem cognitionem ac donationem nobis conferendam (dicit enim^c : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*), ne quis arbitretur eum a Filio esse alienum nec pariter ab eo itidem dari, Spiritus etiam Filii dicitur. Nam dicit Apostolus^d : *Misit Deus Spiritum Filii sui in cordu vestra*. Itaque, si illud *Ex Patre procedere*, eiusmodi fuisset, ut etiam ex Filio cundem procedere subintelligendum esset, profecto non omisisset id alio in loco edicere dictiōnemque corrīgere, qui hominum saluti propiscere solet; sed aut per seipsum omnino aut per suos discipulos id manifesto patefecisset. Nunc vero, cum nihil dixerit, liquet, eum idcirco id non dixisse, quod non ita res se habeat. Quapropter Ioannes Damascenus ait^e : « *Spiritum Filii Spiritum nominamus; sed eum ex Filio non dicimus* ». Et divinus Apostolus ait^f : *Etiāsi angelus de caelo evangelizet vobis praeter id quod accepistis, anathema sit*.*

23. Nomen ipsum *Patris*, cum de Deo dicitur, omnes eius proprietates complectitur; nam et ingeniti rationem in se continet iuxta magnum Basilium^g, quia qui proprio est Pater et solus, is ex nullo altero est genitus; comparete vero ad Spiritum, Pater tamquam pro-

γεννητή με, διὰ μὲν ἐκείνου τὴν κατὰ σάρκα ὄγλωσσα^h κτίσινⁱ καὶ γένεσιν^j, διὰ δὲ τούτου τὴν προσιώνιον γένησιν. Πάλιν ἐπείπερ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις μόνην ἀληθινὸν Θεὸν τὸν ἐκυτοῦ^k Πατέρα φασὶ λέγει γάρ· *Ιτα γνώσκωσι^l σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὅν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*, ἵνα μὴ δόξῃ τῆς ἀληθινῆς θεότητος ἐκυτὸν ἀφοίζειν, αὐτὸς δὲ τεῦτα γράψας Ἰωάννης ἐν τῇ ἐπιστολῇ περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν· *Οὗτός ἐστιν δὲ ἀληθινὸς Θεός καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος*. Πάλιν 10 ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς λέγεται κατὰ τὴν φυσικὴν οὐκείωσιν καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς διωρεάν (λέγει γάρ· *Οὐκ ἐστὲ ἡμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ἡμῖν*), ἵνα μὴ δόξῃ^m τοῦ Υἱοῦ ἀλλότριον εἶναι καὶ 15 μὴ δούλως καὶ παρ' αὐτοῦ δίδοσθαιⁿ, Πνεῦμα καὶ τοῦ^o Υἱοῦ λέγεται λέγει γάρ δὲ Ἀπόστολος· *Ἐξαπέστειλεν δὲ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τὸ τοῦ καρδιας ἡμῶν^p*. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ ἐκ τοῦ^q Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τοιοῦτον ἦν, ὡς 20 συννοεῖσθαι^r καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, οὐκ ἂν παρέλειψεν^s ἐν ἑτέροις εἰπεῖν τοῦτο καὶ διαρθρῶσαι^t δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων κηδόμενος σωτηρίας, ἀλλ᾽ ἡ δὲ ἐκυτοῦ πάντως^u ἡ διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἔμελλε τοῦτο σαρῆς ἐκκαλύψειν. Ἐπεὶ^v δὲ οὐκ εἰργαζε, δῆλον ὡς τὸ μὴ ὃν οὐκ εἰργαζε^w. Διὰ τοῦτο δὲ Δαρμασκηνὸς Ἰωάννης φασί· « Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ λέγομεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν ». Οὐ δὲ θεός φησιν Ἀπόστολος· *Καὶ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται^x ἡμᾶς^y παρ' δὲ παρελείψετε, 25 ἀνάθημα ἔστω*.

κγ'. Τὸ Πατέρο ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον^z ὄνομα περιλαμβάνει πάντα τὰ αὐτοῦ^{aa} ιδιώματα· τὸ τε γάρ ἀγέννητον ἐν ἐκυτῷ περιέχει κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον· δὲ γάρ κυρίως καὶ μόνον^{bb} Πατήρ εἰ^{cc} οὐδὲνὸς ἀλλου γεγέννηται καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα Πατήρ ὡς προβολεὺς λέγεται κατὰ τὴν γραψὴν

^a Ioan. xvii. 2. — ^b I Ioan. v. 20. — ^c Mat. x. 20. — ^d Gal. iv. 6. — ^e De fide orthod., I,

^{8, 13. = P. G., t. 94, c. 832 B. — f) Gal. 1. 8. — g) Lib. I contra Eunom. = P. G., t. 29, c. 517 A.}

^{16. ἀπλογίας ὡς οὐκ εἰργαζε om. PH, sed in P habetur ad marg. alia manu. — 17. εὐαγγελίσηται SK: εὐαγγελίσητε Λ. — 18. ἡριν SK. — 19. λέγομεν QA, al in Q ad marg. λεγόμενον alia manu; Item in P λεγόμενον ex λέγομεν corr. in textu eadem, ad marg. alia manu. — 20. έκυτον Λ. — 21. μόνος SKB.}

τὴν λέγουσαν· *Tuū Πατήρ τῶν φύσεων*. * Εἰ τοίνους τοῦ¹ πατρικοῦ ὄντος σὺ μεταδίδοσι τῷ Υἱῷ, οὐδὲ² τῆς προβλητικῆς ιδιότητος αὐτῷ μεταδίδει³, ἵνα μὴ μίστατο⁴ ἀναφράνῃ ὁ Υἱὸς χαῖ⁵ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐντεῦθεν μίσθιος νομισθῇ⁶.

καὶ. Ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἔν τετοι τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἱ Λατίνοι φρασίν. Ἐροτύσωμεν οὖν αὐτοὺς· “Ωσπερ ὁ Πατὴρ μόνος ἔν αἴτιον τοῦ ἀγίου Πνεύματος, οὗτοι καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἔν αἴτιον⁷, ή ἀλλοι; Εἰ μὲν οὖν αὕτη φράσουσιν, δὲ⁸ Πατὴρ μόνος ἔν πρόσωπον, ἔσται καὶ⁹ ὁ Πατὴρ καὶ¹⁰ ὁ Υἱὸς ἔν πρόσωπον καὶ συναλοιφῇ¹¹ Σαβελλειος¹² ἐπεισῆλθεν. Εἰ δὲ¹³ ἀλλοι¹⁴ μὲν ὁ Πατὴρ μόνος ἔν αἴτιον¹⁵, ἀλλοι¹⁶ δὲ¹⁷ ὁ Πατὴρ καὶ¹⁸ ὁ Υἱός, μὴ λανθανότωσιν ἑαυτοὺς δύο αἴτια καὶ ἀργάς δύο, καν μὴ θέλωσιν, ἐπεισάγοντες.

κε'. Καθολικών τινα¹⁹ διαχρίσεως λόγον ἀποδίδονται τοῖς διαχρινομένοις ἀπεσιν οἱ Λατίνοι μεγαλαυγοῦσιν οὗτος δέ²⁰ ἔστιν²¹, η κατὰ τὴν ὅλην, η κατὰ μίαν τῶν ἀντιθέσεων αὐτὰ διαχρίνεσθαι. “Οτι μὲν οὖν εἰ καὶ ἐπὶ τῶν ὄντων ἀληθῆς ἦν ὁ λόγος, οὐκ ἂν ἦν ἀνάγκη μεταφέρειν αὐτὸν πρὸς τὰ θεῖα οὐ γάρ τοις αὐτοῖς ἐκεῖνά τε καὶ ταῦτα λόγοις ὑπόκειται²²), τό γε νῦν ἔγον²³ παραλειπένθιμο προκείσθω δὲ ἡμῖν διέξατ, οὗτοι οὐδὲ²⁴ ἐπὶ²⁵ τῶν καθ' ἡμᾶς δύντων καὶ δημοσοῦν²⁶ ἡμῖν²⁷ ἔγνωσμένων, λέγω δὲ²⁸ τῶν κτισμάτων, ἀναγκαῖος²⁹ δὲ λόγος οὐδὲ³⁰ ἀληθῆς ὅλως, οὐ μόνον διτὸς τὸ μὴ καθόλου ἀποδίδωστον διακρίνειν, ἀλλ' οὗτοι καὶ ἐν οἷς η ὄλικὴ διάκρισις η η κατ' ἀντίθεσιν³¹ θεωρεῖται, οὐκ αὐτῇ τὴν αἴτιον τῆς διαχρίσεως η ὅλη η³² η ἀντίθεσις ἔγει, ἀλλὰ διακεκριμένοις ηδὴ καθάπερ τι παρακλησίθητα ἐπεται τούτοις ἑκάτερον, ἐμφάνισον μὲν οὗτοι καὶ³³ κατ'³⁴ αὐτῷ³⁵ διακρίνεται τὰ διακεκριμένα, τῆς δὲ διαχρίσεως αἴτιον δὲ οὐδαμός.

lator nominatur iuxta Scripturam dicentem³⁶; * f. 331v.
A Patre luminum. Si igitur Filium non reddit participem paterni nominis, ne spirativum quidem proprietatem cum eodem communicabit, ne Filius appareat simul et filius et pater, ut nos homines solemus, atque ideo Spiritus ipse nepos censeatur

24. Patrem et Filium unam esse causam Spiritus sancti asserunt Latini. Quaeramus igitur ex illis: Ut Pater solus una est causa Spiritus sancti, sic Pater et Filius sunt una causa, an secus? Quod si ita dixerint, cum Pater solus una sit persona, una etiam et Pater et Filius persona erunt, atque irrepit contractio Sabelliana. Sin autem alio modo Pater solus una dicatur causa, alio modo Pater et Filius, ne eos lateat, se vel invitatos duas causas principiaque duo clam inferre.

25. Universalem quamdam distinctionis rationem omnibus quae distingui possunt aptare se faciant Latini, dum ea asserunt aut secundum materiam aut secundum unam ex oppositionibus secerni. Ac quidem, licet in rebus creatis comprobaretur huiusmodi doctrina, utrumque ex necessitate esset ad res divinas transferenda (neque enim iisdem et hae et illae rationibus subiiciuntur), nunc quidem mittamus dicere, ac pro suscepto consilio demonstremus, ne de rebus quidem quae nos attingunt quarumque aliquam notitiam habemus, de rebus inquam creatis, necessariam esse hanc doctrinam neque plane veram, non solum quia quod non est universale tanquam universale proponit, verum etiam quia in iis rebus, in quibus materialis vel oppositionis distinctio consideratur, non ipsa materia vel oppositio causam infert distinctionis, sed utraque res iam distinctas velut³⁷ connexum quiddam sequitur, quo innuitur, res distinctas etiam secundum illud distingui, quin pro distinctionis ipsius causa ullo modo haberri possit.

1. τοῦ οι. II. — 2. οὐδὲ : εἰ δὲ Α. — 3. μεταδίδοσιν SKB. — 4. οὐ καὶ ἀπέτιμο SKB. — 5. μὴ νομισθῇ B. — 6. τοῦ ἀγίου πνεύματος; — ἐν αἴτιον οι. B: post αἴτιον add. K: κτ., id est καὶ τὰ λοιπά. — 7. συναλοιφῇ Q. — 8. σαβελλειος PQA: Σαβελλειος SK: καὶ Σαβελλειος B. — 9. ἀλλοι Α. — 10. ἐν αἴτιον μόνος SKB: ante αἴτιον add. A πρόσωπον. — 11. Ιτανα διτερανην sup. lin. P. — 12. δὲ³⁸ ιστιν SK. — 13. ὑπόκειται PS: ὑπόκεινται λόγοις K. — 14. ἔγον P. — 15. οὐδὲ διτι PSBK. — 16. ὑποσοῦν P. — 17. ηδὴ οι. SBK. — 18. οὐδὲ ἀναγκαῖος SKB. — 19. κατὰ ἀντίθεσιν SKB. — 20. η οι. B. — 21. καὶ οι. SB. — 22. καθ' θαυτὰ SK.

a) Iac. 1, 17.

En quomodo se res habet.

Materia per se est indivisibilis; ut enim sine qualitate, sic etiam sine quantitate est; quod vero quantitate caret, indivisible est; quod autem non potest dividiri, id distingui nequit; quod autem suapte natura non dividitur nec distinguitur, id quomodo alteri causam praebuerit distinctionis? Quod autem diversitatem non admittit (etenim quaelibet materia cuilibet materiae suapte ratione indifferens est), id quomodo in causa erit ut alia a se invicem diversa sint? Praeterea, si corpus ex materia constans, secundum ipsam materiam in partes quantas dividatur, quarum unaquaque sumatur ac seorsum ponatur ad ostendendam eandem hanc esse substantiam, non autem illam alteram, id materialis distinctio appellatur. Ex eo tamen neutiquam efficitur, ut materia sit causa distinctionis (quomodo enim, cum illa per se sit indistincta?), sed oritur materialis divisio, ex qua ipsa quantitas ad ea, quae distincta sunt, accedit. Similiter, forma non causae est corporibus, cur operentur (qui enim id fieri possit, cum illa suapte natura operatione caret?), sed eius cum materia copula. Neque enim si quid composito competit propter aliquid elementorum quibus constat, id ipsi elemento proprie competit. Non ergo forma principium est operationis, licet corporibus congruat operatio propter formam, neque materia, distinctionis, quamvis secundum ipsam compositis sit distinctio. Non ergo si materiae tribuamus causam distinctionis, id recte ei tribuerimus, siquidem pro causa habenda est divisio materialis, in iis rebus, quae materia constant.

Item, in iis rebus, quae materia carent, videndum est num oppositio necessaria sit ad distinctionem efficiendam. Quae in eodem genere dividuntur, contra divisa inter se dicuntur, omnia quidem fortassis, praesertim vero ea quae plurimum inter se distant, vel quae a plurimum distantibus secernuntur; verbi gratia, in colore maxime distant album et nigrum, quae etiam contraria appellantur; in animali vero secernuntur a maxime distantii-

Σχεπτέον δὲ οὗτος. 'Η ὅλη, καθ' αὐτήν¹ ἔστιν ἀδιάκριτος· ὥσπερ γάρ ἄποιος, οὗτοι καὶ ἀποσος· τὸ ἀπόσον δὲ ἀδιάκριτον². τὸ ἀδιάκριτον δὲ ἀδιάκριτον³· δὲ καθ' αὐτὸ μὴ διαιρέται καὶ διακρίνεται, πῶς ἂν ἐτέρῳ τὴν αἰτίαν παρέχοι⁴ τῆς⁵ διακρίσεως; καὶ δῆ τὴν ἐτερότητα μὴ προσέτεται (πάντα γάρ ὅλη πάσῃ ὅλῃ ἔστιν ἀδιάφορος κατὰ τὸν οὐκεῖον λόγον), πῶς ἂν ἐτέροις αἰτίοις γένοιτο⁶ τοῦ ἐτέρους ἀλλήλουν⁷ εἶναι; 'Ἄλλ'⁸ δὲ τὸ ὅλικὸν σῶμα κατ' αὐτὴν τὴν ὅλην εἰς μέρη ποσὰ διέρη-⁹ ται¹⁰, καὶ¹¹ ἔστι λαβεῖν ἔκαστον τούτων καὶ ἀνὰ μέρος θεῖναι καὶ δεῖξαι τόδε¹² τι δὲν καὶ οὐδὲ διπερ
ἔτερον¹³, ὅλικὴ¹⁴ διακρίσις τὸ τοιοῦτον¹⁵ καλεῖ-¹⁶ ται τοῦτο δὲ οὐ τὴν ὅλην αἰτίαν¹⁷ εἰσάγει τῆς διακρίσεως (πῶς γάρ, τὴν καθ' αὐτὴν ὀδιάκρι-¹⁸ τον¹⁹);, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὴν ὅλην διαιρεσιν, ἀφ' ής²⁰ καὶ τὸ ποσὸν τοῖς διακρινομένοις ἔπεισιν²¹. 'Ωσπερ καὶ τοῦ²² ἐνεργεῖν οὐ τὸ εἶδος τοῖς σώμασιν αἰτίοις (πῶς γάρ, τὸ καθ' αὐτὸ ἀνενέργητον²³), ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν ὅλην αὐτοῦ σύνοδος· οὐ γάρ εἰ τι τῷ συνθέτῳ κατά τι τοῖν ἐν αὐτῷ ἀπλῶν ὑπάρχει, καὶ τῷ ἀπλῷ²⁴ χυρίων ὑπάρχει· οὔτ' ἀρχ τῷ εἶδει τὸ ἐνεργεῖν ὑπάρχει, καίτοι γε κατὰ τὸ εἶδος τοῖς σώμασιν ή ἐνέργεια, οὔτε τῇ ὅλῃ τῷ²⁵ διακρί-²⁶ νειν, καίτοι γε κατ' αὐτὴν ή διακρίσις τοῖς συνθέ-²⁷ τοις οὐκ ἀρχ τὴν ὅλην ἀποδιδόντες αἰτίαν τῆς²⁸ διακρίσεως, οὐκοῦς ἂν ἀποδεδωκότες²⁹ εἴημεν, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὴν ὅλην διαιρεσιν, ἀφ' οὗ ή ὅλη τὴν γόργαν³⁰ έγειται.

Πάλιν δὲ ἐφ' οὗ ή ὅλη μὴ ἔστι, σχεπτέον εἰ³¹ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν διακρίσιν ή ἀντίθεσις. Τὰ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ δικτιρούμενα γένους, ἀντιδικτιρούμενα ἀλλήλοις λέγεται, πάντα μὲν ἴσως, μάλιστα δὲ τὰ πλεῖστον ἀλλήλουν διεστηκότα ή τὰ πλεῖστον δι-³² εστηκόσιν³³ ἀφοριζόμενα³⁴. οἷον ἀπὸ μὲν³⁵ τοῦ γεώματος³⁶ πλεῖστον διεστηκότα τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν· ταῦτα δὲ καὶ ἐναντία καλείται· ἀπὸ δὲ τοῦ ζήρου τοῖς³⁷ πλεῖστον διεστηκόσιν ἀφοριζόμενα, τῷ

1. καθ' ἐστήν K, addito ad marg. scholio: "Οὐ ή ὅλη οὐ δύναται αἰτία εἶναι διακρίσεως. — 2. ἀδιάκριτον Q. — 3. παρέχον S: παρέχει K. — 4. τῆς οὐν. K. — 5. δὲ S. — 6. γένηται SK. — 7. ἀλλήλουν: ἀλλων A. — 8. διαιρέται SK. — 9. καὶ: οὐκ B. — 10. τὸ δὲ τι K. — 11. ἐτερον: αἰτίον B. — 12. ὅλη καὶ B, at addito inter uncinos ab editorē Iosuē: ὅλικη. — 13. τοιοῦτο QA. — 14. αἰτίαν οὐν. SK: suppl. inter uncinos ab editoro in B. — 15. ἀδιάκριτον corr. ad marg. alla manu ex ἀδιάκριτω P. — 16. ἀφ' οὐς P. — 17. ἔπεισιν A. — 18. τοῦ: τὸ ΛΚ. — 19. ἀνενέργητον II. — 20. τῷ ἀλλῷ SKB. — 21. τὸ οὐν. SKB. — 22. τῆς: τοῖς P. — 23. ἀποδεδωκότες Q: ἀποδεδωκότες AS. — 24. ή τὰ πλεῖστον διεστηκότιν οὐν. A. — 25. διαρμηζόμενα A. — 26. μὲν οὐν. S. — 27. γράμματος: ὄρθρατος S. — 28. τοῖς οὐν. QA: sup. lin. P.

λογικῆς φημι καὶ ἀλόγων, ἀνθρωπός τε καὶ ἵππος.
Ἔρ' οὖν¹ ταῦτα μόνα διακέριται ἀλλήλων, ἢ φ'
· ὅν² ή ἀντίθεσις εἴτ' οὖν ἐναντίωσις, ή καὶ τὰ
μεταξὺ τούτων καὶ σὺν αὐτοῖς διακριόμενα; Πάντως
5 δῆπου κάκεῖνα· τῷ γάρ κοινῷ³ γένει συνήπται
πάντα, διακέριται δὲ τοῖς ἀφοριστικοῖς ἔκαστον
δηλούντει λόγοις, εἰ καὶ μὴ πλειστου ἀλλήλων
διέστηκεν, η̄ καὶ θατέρου τούν ἐναντίων μᾶλλον
μετέχει⁴ τίς γάρ ἀντίθεσις κίρρου⁵ πρὸς ἑρυθρὸν⁶
10 ἐν τῷ χρόματι; τίς δὲ ἵππου πρὸς βοῦν ἐν τῷ
ζῴῳ; Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ αὐτοῦ διέρχεται γένους,
καθόσον μὲν ἔκειθεν⁷ διέρχεται, τοῦ κοινοῦ δια-
κέριται⁸ καθόσον⁹ δὲ καὶ¹⁰ ἀλλήλοις ἀντιδιέρχε-
ται, καὶ ἀλλήλων δῆπουθεν διακέριται τοῖς ιδίοις
15 λόγοις, εἰ καὶ μὴ¹¹ πάντας ἡμεῖς ἀποδιδόναι
ῥᾴδιως ἔχομεν¹². Οὐκ ἄρα τὴν ἀντίθεσιν αἰτια-
τέον τῆς διακρίσεως οὐδὲ¹³ ἐνταῦθα (πῶς γάρ, η̄ τις
ἐπὶ τῶν πλείστων οὐδὲ¹⁴ ἔχει¹⁵ χώραν);, ἀλλὰ
πρὸ¹⁶ αὐτῆς τὴν διαίρεσιν, η̄ τις ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ
20 τοῖς ιδίοις λόγοις ἔκαστον διαιρεῖ¹⁷ ταύτην δὲ καὶ
τῆς ἀντίθεσιν αἰτίαν ἀποδιδόναι, παναλήθες.

Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ διάτομων διακρίσεως λόγος. Τί γάρ εἰ μὴ κάκεῖνα ὅλης
μετέχει¹⁸; τί δὲ εἰ μὴ¹⁹ ἀντίθεσιν ἔστιν εὑρεῖν
25 ἐν αὐτοῖς; Ἄρα διὸ τοῦ²⁰ ἡμῖν²¹ ἀδιάκριτα²²
ίσται καὶ ἐν ἀριθμῷ²³ πάντα γενήσεται; Πολύ
γ' ἀν²⁴ οὕτω τερατούργησειν²⁵ η̄ τῶν Λατίνων
τεχνολογία. Ἀλλ' η̄ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰδούς κάκεῖ
διαίρεσις, τοῖς οἰκείοις ἔκαστον ἀφορίζουσα λόγοις,
30 τὴν διακρίσιν ἀπεργίζεται. Εἰ δὲ τοὺς λόγους
ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, θαυμαστὸν οὐδέν, ὅπου γε καὶ
τῶν πλείστων εἰδῶν τοὺς λόγους οὐκ ἀν ἔχομεν
ἀποδοῦναι ῥᾴδιως²⁶ ἐκεῖνό γε μὴν ὄντολογημένον²⁷
ἔστιν, ὃς ἀπὸ²⁸ τοῦ αὐτοῦ πλειον διέρχεται²⁹ τοῦτο
35 δὲ³⁰ ἀδύνατον η̄ν, εἰ μὴ³¹ ἀλλήλων τε καὶ τοῦ³²
εξ οὗ διέρχεται³³ διεκέριντο³⁴. Προτεροῦς ἄρα καὶ
πρώτως η̄ διαίρεσις αἰτία τῆς διακρίσεως, οὐχ η̄
39 οὐδὲ η̄³⁵ ἀντίθεσις οὔτε γάρ ἐπὶ πάντων οὔτε

bus, scilicet a rationali et a rationis experie, et homo et equus. Num igitur ea diuixat inter se distinguuntur, in quibus est oppositio vel contrarietas, an etiam ea quae in medio posita cum ipsis dividuntur? Profecto illa quoque, nam a communi genere omnia¹ t. 442. pendent, distinguuntur vero suis quaque discernentibus rationibus, quamvis non plurimum a se invicem distent, aut etiam alterutrum contrariorum potius participant. Et enim quaenam est oppositio fusi ad rubrum in colore? quaenam equi ad bovem in animali? Verum quoniam ab eodem dividuntur genere, quatenus ab illo dividuntur, etenim a communi distinguuntur; quatenus vero inter se contra dividuntur, etenim quoque mutuo inter se haud dubie distinguuntur suis rationibus, quamvis istae haud facile a nobis possint omnes assignari. Non ergo oppositio pro distinctionis causa habenda est ne in hac quidem parte (qui enim id esse possit, cum in plurimis ne locum quidem illa habeat?), sed praeit ipsam divisio, quae ab eodem genere unumquodque suis rationibus dividit. Quam quidem si quis pro oppositionis causa habuerit, ad veritatem plane accedet.

Immo vero in individuis eadem omnino distinctionis est ratio. Quid enim aliud, si ne materia quidem illa constant? Quid vero, si ne oppositionem quidem in eis reperire liceat? Num idcirco indistincta nobis erunt unumque numero cuncta evident? Multa sane istiusmodi monstra ediderit Latinorum rationcinatio. At ibi etiam divisio unumquodque suis rationibus ab eadem specie secernendo distinctionem infert. Quod vero huiusmodi rationes ignoramus, nihil mirum, ut qui plurimarum quoque specierum rationes haud facile possimus assignare; at vero illud in confessu est, plura ab eodem dividi: quod fieri non posset, nisi tum mutuo inter se, tum ab eo ex quo dividuntur distinguerentur. Proxima ergo ac praecipua distinctionis causa divisio est, non materia vel oppositio, quae quidem neque in omnibus neque proprie per

1. ἀρ' οὖν P. — 2. ἀρ' ὁν B. — 3. η̄ απει κίρρου add. SKB : κίρρου εχ κίρρου corr. ad marg. alla manu P. — 4. ἑρυθρὸν S. — 5. ἔκειθεν : ἔκεινον H. — 6. καθ' ο B : καθδ SK. — 7. καὶ om. SK. — 8. μὴ : μὴν Q. — 9. ἔχομεν K. — 10. οὐκ ἔχει SKB. — 11. πρὸς P. — 12. μετέχειν corr. P. — 13. τοῦτο ἡμῖν SKB. — 14. ἀδιάκριτον K. — 15. οὐ ἀριθμῷ — γενήσειαι om. PQA, sed in P add. ad marg. alla manu. — 16. πολὺ γάρ ἀν SKB. — 17. τερατούργησειν S. — 18. ὄντολογημένον SKB. — 19. ἀπὸ : ἐπὶ SKB. — 20. δὲ : δ' SKB. — 21. Post μὴ scripserait ἀδύνατον Q, dein delevit δύνατον ac subiunxit λλήλων. — 22. τοῦ om. B. — 23. διέρχεται SK. — 24. διεκέριντο BII. — 25. η̄ om. A

se ad distinguendum aptae sunt. Quin etiam nomen ipsum divisionis, cum affine sit distinctionis nomini, aperte ostendit, huic illam esse causam.

* f. 4v3. Quid amplius? Eorum quae sunt ad aliquid oppositionem, quam relativam vocant, ad distinguendum aptissimam esse dicunt. Id autem plane inane esse, ne demonstratione quidem indiget. Nam in primis illa origine posterior est ipsa natura: primum enim aliquis homo est, deinde pater; item primum habetur quantitas, postea duplum. Deinde eiusmodi sunt relativa, ut se invicem inferant; quod quidem potius est coniungere quam distinguere. Deinde in idem vel ambo, licet non eadem ratione, convenire possunt: quod profecto a distinctione quam longissime abest. Frustra ergo ac temere tritissimam illam rerum distinguendarum rationem ex materia vel oppositione Latini contorquere solent.

Agedum transferamus nunc doctrinam nostram ad res divinas, in quas, prope dicam, melius quadrat, quam ea quae a Latinis propugnatur. Divisionis per quam similis est diversa ab eodem progressio: nam ipsa divisione quaedam est progressio. Ac quemadmodum ibi ea, quae ab eodem dividuntur, licet nondum ad oppositum locum pervenerint, protinus cadunt in rationes segregantes, quibus distinguuntur tum mutuo inter se tum ab eo, ex quo divisa sunt (secus enim neutiquam dividerentur); sic etiam hic, videlicet in personis divinis, Filius et Spiritus, quod alia atque alia ratione ab eodem Patre prodeunt, eo ipso et a Patre et inter se secernuntur: ab Patre quidem, quia ex illo sunt (omne enim quod prodit ex aliquo, aliud utique est quam illud, ex quo prodit); a se invicem vero, quia alio et alio modo, licet si plane nobis ignotus sit atque ineffabilis. Neque igitur oppositione nobis opus est ad distinguendos Filium ac Spiritum, ut Thomas arbitratur, qua ne in rebus quidem creatis opus fuerit: satis est enim ad eos distinguendos diversa

χυρίως¹ αὗται διακρίνειν πεφύκεσιν καὶ μὴν καὶ αὐτὸς τούνομα συγγενὲς ή διαίρεσις² ἔχουσα τῇ διακρίσει³, δῆλον ἡμῖν καθίστησιν, ὡς αὐτῇ⁴ τὴν αἵτιαν αὐτῇ παρέγεται.

Tί ἔτι; Τὴν τῶν πρός τι ἀντίθεσιν, γὰν ἀναρο- 5
ρικὴν καλοῦσι, διακρίνειν⁵ φασιν⁶ ἵκανωτάτην εἶναι. Καὶ τοῦτο δὲ οὐτι εἰστιν θλον, οὐδὲ λόγου δεῖται δεικνύναι. Πρῶτον μὲν γάρ διατερογενῆς⁷ αὕτη τῆς φύσεως πρῶτον γάρ τις ἀνθρώπος, εἴτε πατέρ, καὶ πρῶτον μέγεθος, εἴτε διπλάσιον. 10
Ἐπειτα καὶ συνεισάγειν ἄλληλα τὰ πρός τι πεφύκεσι⁸: τοῦτο δὲ συνάπτειν μᾶλλον ή διακρίνειν εῖστιν. Ἐπειτ⁹ ἐν τῷ κύτῳ καὶ ἀμρῳ, κάν¹⁰ μὴ πρός τὸ αὐτό, συνδραμεῖν ἐνδέχεται ταῦτα δὲ πάντα διακρίσεις πόρρω. Μάτην ἄρα καὶ εἰκῇ τοῖς 15
Αἰτίνοις δι πολυυρύλλητος λόγος τῆς¹¹ διακρίσεως κατὰ τὴν ὥλην ή τὴν ἀντίθεσιν ἐκτετάξεται¹².

Φέρε δὴ μεταγάγωμεν¹³ τὸν ἡμέτερον λόγον ἐπὶ τὰ θεῖα τάχα γάρ ἀν ἐφαρμόσεις¹⁴ μᾶλλον αὐτοῖς¹⁵ οὖτος, ηδὺν οἱ Αἰτίνοι λέγουσιν. Ή ἀπὸ 20 τοῦ αὐτοῦ¹⁶ διάρροος¹⁷ πρόσθιος ἔστις καὶ μᾶλλα τῇ διακρίσει πρόσθιος γάρ τις καὶ ή διαίρεσις, καὶ καθάπερ ἔκει τὰ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ διακρισούμενα, κάν μέπι πρὸς τὴν ἀντικειμένην ἀποτῆ, χώραν¹⁸, εὐθὺς οἱ ἀγοριστικοὶ λόγοι παραλαβόντες¹⁹ ἄλληλον 25 τε διακρίνουσι καὶ τοῦ ἐξ οὐδ διγεύθησαν (ἄλλως²⁰ γάρ οὐκ ἀν διγεύθησαν), οὕτω κάντεῦθα, λέγω δὲ²¹ ἐπὶ τῶν θείων προσώπων, οἱ Γιός καὶ τὸ Ηνεύρια τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς προελθόντα κατὰ διάρροον τρόπον, αὐτῷ τούτῳ καὶ τοῦ Πατρὸς διακέριται καὶ ἄλληλον ἔκεινοι μέν, ὅτιπερ²² ἐξ ἔκεινοι (πᾶν γάρ τὸ προτίν ἔχ τινος, τοῦ ἐξ οὐδ προῆλθεν ἐπειδή πουθεν) ἄλληλον δέ, δι τοῦ διάρροον τρόπου, εἰ καὶ ἀγνοιστος ἡμῖν οὗτος οὔτε καὶ ἀπόρρητος. Οὐκά δέ τις τῆς ἀντίθεσεως ἡμῖν πρὸς διάκρισιν²³ Ζ. Υἱοῦ καὶ Ηνεύριατος, οὓς δι Θωμᾶς ἀξιοῖ, ηδὺν 30 ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὄντων ἔστιν ἵκανη γάρ ή διάρροος

1. χυρίως : χρίσις S: οὐτε χυρίως οὐτ. KB, addita ad marg. in B adnotatio: Λείπει τι ἐντεῦθα. — 2. διαίρεσις Λ. — 3. τῇ διακρίσει οὐτ. KB, — 4. κατῇ P. — 5. φασι S. — 6. διατερογενής Ν. — 7. περύκασιν Ε. — 8. Ιππαῖς SKB. — 9. κάν : δν Λ. — 10. τν; οὐτ. Λ. — 11. ἐντεῦθενται S. — 12. μετάγωμεν B. — 13. ἐφαρμόσει Λ. — 14. οὐτοῖς ἀρμόσεις μᾶλλον Η. — 15. αὐτοῖς : ἐκ τοῦ B, addito ab editori intra uncinos Ιωα: αὐτοῖς. — 16. διάρροος P, sed διάρροος ad marg. alia manu. — 17. πρὸς τὸν ἀντικείμενον ἀπ. γάρων ΗΚ. — 18. Post παραλαβόντες: add. editor B intra uncinos : ή παραλαβόντες, scilicet illud in hoc corr. vult. — 19. θύλα: : θύλη ΡQA, sed in P θύλα: ad marg. alia manu. — 20. δὲ : δὲ SK. — 21. ὅτιπερ οὐτ. S. — 22. διάκρισιν : διασάρησιν S.

πρόδος αὐτὰ διαχρίνειν. Καὶ τοῦτο καὶ τοῖς οὖσι σύμφρον καὶ τοῖς τῶν ἁγίων¹ δόγματιν, εἴπερ ἔκεινοι τὴν διάκρισιν πλήρη παραδειδόκαστ². Λέγει γάρ δὲ Δαμασκηνὸς θεολόγος ἐν ὅγδοῳ³ τῶν Θεολογικῶν: « Εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον « ἐκ τοῦ⁴ Πατρὸς⁵ ἐκπορεύεται, ἀλλὰ οὐ γεννητός, * ἀλλὰ ἐκπορευτός· ἀλλος τρόπος ὑπάρξεις « οὔτος, ἀληπτός τε καὶ ἀγνωτός, ὥσπερ⁶ καὶ ἡ « τοῦ Υἱοῦ γέννησις». Καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος⁷: « Λί θὲ ιδιότητες Πατρὸς μὲν καὶ ἀνάρχου καὶ « ἀρχῆς ἐπινοούμενου καὶ λεγομένου, Υἱοῦ δὲ ἡ⁸ « γέννησις, Πνεύματος δὲ ἡ⁹ ἐκπόρευσις».

κ^τ. « Ήσπερ οὐδὲν συντελεῖ τῷ Πατρὶ τὰ εἶς αὐτοῖς προϊόντα¹⁰ πρόσωπα θεῖα¹¹ πρὸς τὴν ξειτῶν¹² Ήπαρξιν (ὅλον γάρ παρ' ἑκείνου¹³ καὶ ἐντελές ἔχει τὸ εἶναι), κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον οὐδὲ¹⁴ πρὸς τὴν ἀλλήλων Ήπαρξιν οὐδὲν αὐτῷ συντελεῖσει. Οὔτ' ἄρα¹⁵ τῷ Πατρὶ συναίτιον εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον¹⁶, οὐθὲ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος προβολήν· πλήρης γάρ ἡ γεννητικὴ καὶ προβλητικὴ ἐνέργεια καὶ μία παρ' ίνδες ἐκατέρᾳ¹⁷ πρὸς τὴν ἐνὸς Ήπαρξιν.

κ^τ. « Ήσπερ τὸ ἐνέργοιον ὡρισμένως ὡρισμένην εἰσάγει καὶ τὴν ἐνέργειαν, οὕτω καὶ ἡ ὡρισμένη ἐνέργεια πρὸς ὡρισμένον τὸ ἐνέργοιον ἀναρέρεται. Εἰ τοίνυν τὸ γεννᾶν δμοῦ καὶ προβάλλειν ἐνός ἐστι τοῦ Πατρὸς ὡρισμένη¹⁸ ἐνέργεια, τὸ δὲ προβάλλειν μάνον, οὐ μὴν καὶ γεννᾶν, ἐνός ἐστι προβολέως ὡρισμένη ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κατὰ τοὺς¹⁹ Λατίνους, τὸ δὲ γεννᾶσθαι τοῦ Υἱοῦ αὐθίς ὡρισμένη ἐνέργεια, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τέσσαρα ἐσται τὰ ὡρισμένως ἐνέργοιοντα ἐν τοῖς θείοις προσώποις εἰς Πατέρ, εἰς προβολέας, ἔτεροι ἀλλήλων τῷ ἀριθμῷ ὄντες, εἰς Υἱὸς²⁰ καὶ ἐν Πνεῦμα ἄγιον²¹ τέτταρα²² δὲ ὡρισμένιοι καὶ διερόβως ἐνέργοιοντα²³ τί ἀλλο η

utriusque progressio. Idque tum rebus ipsis consentaneum est, tum sanctorum doctrinis, quandoquidem plene illi distinctionem trahiderunt. Dicit enim theologus Damascenus capite octavo operis theologici²⁴: « Quamquam « Spiritus sanctus ex Patre procedit, non tamen generatione, sed processione: alius hic « existendi modus, incomprehensibilis atque « ignotus, ut et Filii generatio. » Gregorius vero theologus²⁵: « Proprietates vero sunt, « Patris quidem, ut intelligatur et dicatur « principii expers et principium; Filii, ut sit « genitus; Spiritus, ut procedat ». * L. 193.

26. Ut nihil Patri suppedant divinae personae ex eo prodeentes ad suam cuiusque existentiam (siquidem totum ab illo perfectumque esse habent), sic ne alterutra quidem ad alterius productionem quidquam illi suppeditat. Neque igitur cum Patre ad Filium generandum particeps et socius est Spiritus sanctus, neque Filius cum Patre ad Spiritum emittendum: perfectissima enim est generandi emitendi actio et una sola ab uno solo utrinque manans ad unum producendum.

27. Ut id quod operatur definite, definitam etiam manifestat actionem, ita quoque definita actio ad definitum aliquod agens refertur. Quare, si generare simul et emittere unius Patris definita actio est; emittere vero, non autem generare, definita unius prolationis actio Patris et Filii, quae Latitorum est sententia; generari autem definita itidem Filii actio, perinde ac procedere, Spiritus sancti; quatuor erunt in divinis personis, quae definite agant: unus Pater, unus prolator, alter ab altero numero distinctus, unus Filius, unus Spiritus sanctus. Quatuor vero definite ac distincte agentes quid aliud produnt nisi

1. ἁγίων sup. lin. P. — 2. παραδειδόχων P. — 3. ἐν η' omisso articulo omnes praeter K: ἐν α. B. quod intra uncinos emendavit editor hoc pacto: ή ἐν η'. — 4. τοῦ οὐν. K. — 5. πατρὸς: οὐν P, sed ad marg. πατρός. — 6. Ήσπερ καὶ ἡ τοῦ οὐν γέννησις οὐν. B. — 7. ή οὐν. KB. — 8. ή οὐν. K. — 9. προβόντα οὐν. SKB. — 10. θεία πρόσωπα SKB. — 11. ξειτῶν: ξειτοῦ B: αὐτοῦ SK. — 12. ἀλλ' ἑκείνου H. — 13. οὐδὲν S. — 14. οὔτε ἄρα B. — 15. τὸ ἄγιον Πνεῦμα B. — 16. ἐκτέρα SK. — 17. ή add. K. — 18. τοὺς οὐν. K. — 19. εἰς δὲ οὐν P. — 20. τέσσαρα SKB. — 21. Post ἐνέργοιον editor in B add. intra uncinos ἐν τοῖς θείοις προσώποις.

a) P. G., t. 94, c. 816 C. — b) P. G., t. 35, c. 1221 B; cf. ibid., c. 1073 A.

quaternitatem personarum loco trinitatis? Frustra ergo Latini suam in Trinitatem venditant fidem, qui eandem ita suis placitis lacerant.

28. Deitatis principium proprium est aut hypostaseon Patris et Filii iuxta Latinos, aut eorum naturae aut actionis cuiusdam. Quod si hypostaseon sit proprium, quomodo non duo erunt principia (duae enim habentur hypostases), eodem plane modo, quo effectum, si * f. viii. duabus hypostasibus competit, duo etiam effecta plane inducit? Sin autem eorum naturae, profecto cum ea adaequabitur, quin quidquam amplius sit: Spiritus enim non est principium. Si ergo quidquam est Patris et Filii natura, id erit deitatis principium; ac vicissim, si quidquam deitatis principium, id Patris et Filii natura erit. Ergo Spiritus sanctus sic erit alienus a natura Patris et Filii, ut a ratione principii alienus est. Et Latini Macedonium adhuc arguunt? Si denique actionis cuiusdam, videndum utrum una numero ea sit, an duplex. Si duplex, iterum necesse est, ut duo sint principia; sin autem una, item quaerendum est, utrum personalis ea sit, an naturalis. Quod si naturalis, Spiritus a naturali aliqua actione alienus erit, ac proinde etiam a natura; sin vero personalis, ad unam personam definite referetur: siquidem prorsus necesse est, ut una numero personalis actio, si ad unum quiddam efficiendum tendat, ex una sola persona emanet. Frustra igitur Latini unam numero spirativam actionem proprietatemque Patri ac Filio tribunt.

29. Una numero ac simplex actio, quae ad unum tendit effectum, ad unum quoque

tertredia propriebus¹ ἀντὶ τριάδος εἰσάγει; Μάτην ἄρα Αὐτῖνοι τὴν εἰς Τριάδην πίστων κύρουσιν, οὗτοις αὐτὴν² τοῖς οἰκείοις δόγμασι³ καθυερίζοντες.

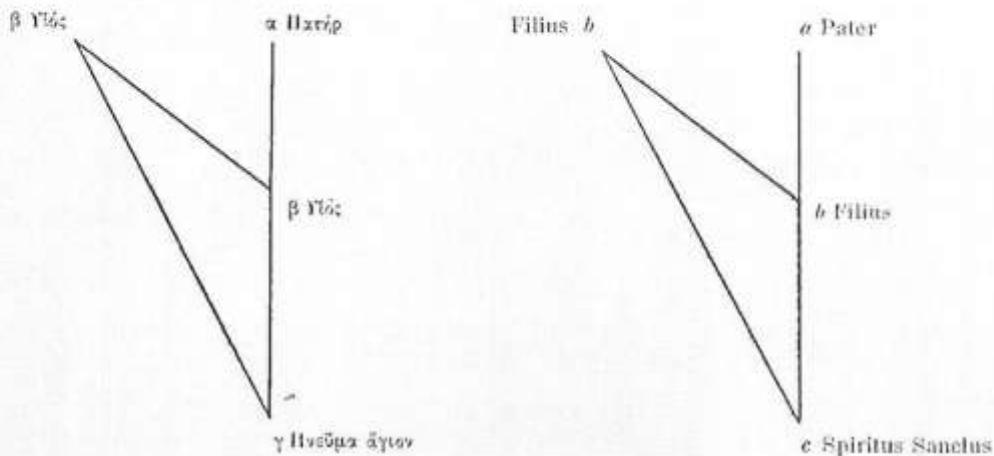
καὶ. Τὸ τῆς θεότητος αἴτιον, ἡ τῶν ὑποστάσεών ἐστιν ἕδιον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Γεοῦ⁴ καὶ τοὺς⁵ Αὐτίνους, ἡ τῆς αὐτῶν ψύσεως ἡ ἐνέργειας τινός⁶. Εἰ μὲν οὖν τῶν ὑποστάσεών ἐστιν θεόν, πᾶς οὐ δύο τὰ αἴτια (δύο γάρ καὶ⁷ τὰ⁸ ὑποστάσεις), * καθίπερ καὶ τὸ αἴτιατὸν δυοῖς⁹ προσὸν¹⁰ ὑποστάσεσι δύο καὶ τὰ αἴτιατὰ πάντως¹¹ εἰσάγει; Εἰ δὲ τῆς αὐτῶν ψύσεως, δύοισιν πάντως αὐτῇ καὶ οὐκ¹² ἐπὶ πλέον ἐσται τὸ γάρ Πνεῦμα οὐκ ἐστιν αἴτιον. Εἰ τι ἄρα Πατρὸς καὶ Γεοῦ φύσις, τοῦτο θεότητος¹³ αἴτιον καὶ εἰ τι θεότητος αἴτιον, τοῦτο Πατρὸς καὶ Γεοῦ φύσις ἀλλότριον ἄρχε τὸ Πνεῦμα¹⁴ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ¹⁵ Γεοῦ ψύσεως, ὅπερ καὶ τοῦ αἴτιου ἀλλότριον καὶ τὸ¹⁶ ἐπὶ Μακεδονίῳ¹⁷ Αὐτῖνοι¹⁸ μέμρονται¹⁹; Εἰ δὲ ἐνέργειας τινός ἐστιν θεόν²⁰, ζητητέον αὗθις, εἰ²¹ προσωπική ἐστιν²² αὕτη, ἡ φύσική. Καὶ εἰ μὲν φύσική, φύσικής τινος ἐνέργειας ἔσται εἰ τὸ Πνεῦμα ἀλλότριον, κάντεσθεν δὴ καὶ τῆς ψύσεως. Εἰ δὲ προσωπική, πρὸς ἐν²³ πρόσωπον διρισμένως ἀντεύθησται μία γάρ τῷ ἀριθμῷ προσωπική ἐνέργεια πάσαις ἀνάγκαις ἐνὸς ἔσται²⁴ προσώπου πρὸς ἐν²⁵ ἐνέργημα τείνουσα. Μάτην ἄρα Αὐτῖνοι³ τὴν μίαν τῷ ἀριθμῷ προβλητικὴν ἐνέργειαν τε²⁶ καὶ ιδιότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Γεοῦ διδόσσειν.

καὶ. Η μία τῷ ἀριθμῷ καὶ ἀπλῆ ἐνέργεια καὶ πρὸς ἐν ἐνέργημα τείνουσα, καὶ πρὸς ἐν ἀριθμῷ τὸ

1. προσωπική. — 2. αὐτὴν corr. alia manu ex τῇ sup. lin. P. — 3. δόγμασιν P. — 4. τοῦ οὗ Α. omissis scilicet οὐ — 5. τοὺς om. B. — 6. τινός om. H. — 7. καὶ om. SK. — 8. εἰ om. A. — 9. προσὸν : προσωπικής B. — 10. πάντως B. — 11. οὐκ : τοῦ SK : om. B, sed eius loco editor add. intra uncinos : τὸ Πνεῦμα. — 12. θεότητος P. — 13. τὸ ξύρον add. H. — 14. καὶ sup. lin. A. — 15. εἰ om. H. — 16. Μακεδονίῳ ex Μακεδόνων corr. P eadem manu : Αὐτῖνοι Μακεδονίῳ K. — 17. εἰ Αὐτῖνοι H. — 18. μέμρονται P. — 19. ἐστιν ἕδιον om. H. — 20. Post ζητήσαν, addiderat alia manus ad marg. in P : εἰδίς, εἰ προσωπική — κάντεσθεν δὴ, ea scilicet quae paulo infra in altera propositione exhibentur, quae dein dicitur eadem, ut videtur, manus. — 21. εἰ om. B. — 22. ζητεῖ om. A. — 23. εἰ : εἰ A. — 24. ζητεῖ om. K. — 25. τε om. SKB.

ἐνέργειαν ἀναρέπεται. Ἐστιν τὸ ἐνέργον, ἐφ' οὗ¹ ᾧ, τὸ πρὸς δὴ ἐνέργεια, ἐφ' οὗ² γά³, μεταξὺ δὲ αὐτῶν

numero agens refertur. Sit agens ubi A; id ad quod fertur actio agentis ubi C; atque

ἐνέργεια μία τῷ ὀρθιμῷ, ή ἄγ. Λέγω δὲ καὶ τὸ ἐνέργον ἀ ἐν. ἔστιν ἀριθμός. Μὴ γάρ, ἀλλ' ἔστω δύο τὰ³ αρ. τὸ δὴ⁴ β, ητοι μέρος ἔστιν αὐτοῖς⁵ τοῦ⁶ γά⁷, ή χωρὶς αὐτοῦ⁸ κείμενον. Εἰ μὲν οὖν μέρος ἔστιν αὐτοῦ⁹, οὐκ ἀλλο περ¹⁰ αὐτό δέστιν, ἀλλ' ἐν μετ' αὐτοῦ, καὶ οὕτῳ πάλιν δέστιν τὸ οὐλον ἐν ἀριθμῷ. Εἰ δὲ χωρὶς αὐτοῦ κείται, κείθου κατώθεν πρῶτον¹¹. Τῇ δὴ¹² ἀπὸ τοῦ α πρὸς τὸ γ ἐνέργεια, ητοι διαλῆ καὶ συνεχής ἔστιν, ή ἀνώμαλος. Εἰ μὲν οὖν διαλῆ καὶ συνεχής ἔστι¹³, μία¹⁴ τῷ ὀρθιμῷ οὖσα, σῆλον δὲ οὐδὲν αὐτῇ¹⁵ συγβαλλεῖται τὸ β μεταξὺ κείμενον¹⁶, ἀλλ' ητοι οὐκ ἐνέργηται, ή οὐ πρὸς τὸ γ, καθάπερ τὸ α. Εἰ δὲ¹⁷ ἀνώμαλός ἔστι, δῆλον δὲ οὐ πίτερον¹⁸ τινα δίζεται κατὰ τὸ β καὶ σφραρτέρᾳ¹⁹ ἔστιτης ἔσται, καθάπερ τις ποταμὸς προσλαμβάνων ἕπερον βεῖμα. Τοῦτο δὲ²⁰ οὐκ ἔστι μίας ἐνέργειας καὶ συνεχῆς ίδιον διεκοπή²¹ γάρ τις μεταξὺ γενήσεται καὶ συμβολὴ τῆς ἀπὸ τοῦ β ἐνέργειας, καὶ οὕτω διπλῆ ή ἐνέργεια ἔσται, καὶ οὐχ ἀπλῆ οὐδὲ μία. Τὰ δὲ²² αὐτά²³, καὶ εἰ ζῶν τοῦ α τὸ β κείται, συμβῆσεται. Ἀλλὰ

inter utrumque una numero actio, nimirum AC. Dico agens A unum quoque esse numero. Ne sit sane, sed fac duo esse, AB. Istud B aut pars erit ipsius A, aut seorsum positum. Quod si pars eius, non aliud erit praeter illud ipsum, sed unum cum illo, atque ita totum illud iterum erit unum numero. Si vero seorsum ponatur, sive primum illud infra esse. Actio ab A ad C fluens aut aequabilis et continua erit, aut inaequabilis. Quod si aequabilis et continua, cum una numero sit, manifestum est, nihil subsidiū ipsi allaturum illud B in medio positum, sed aut nihil acturum, aut saltem non acturum in C, sicut A. Si vero inaequabilis, plane liquet, eandem incrementum quoddam suspecturam, ubi cum B coi- verit, ac fortiorē evasuram quam prius, ut fluvius aliquis, in quem alterum flumen confluxerit. Iam vero id non est unius solius ac continuae actionis proprium, nam abruptio fit inter agendum et accessio actionis a B exentiis, atque ita duplex actio efficitur, non autem

1. τὸ α ΚΒ. — 2. τὸ γ Β. — 3. τὸ : τὸ SKB, καὶ addito in B inter duas litteras. — 4. δὴ : δὲ SK. — 5. αὐτοῦ τοῦ α — μέρος ἔστιν αὐτοῦ ad marg. eadem manu P. — 6. τοῦ οὐ. SK. — 7. Pro α scripserat πρω (id est πρώτου) Q, quod deinde delevit. — 8. αὐτοῦ οὐ. SB. — 9. πρῶτον : α' SK : τοῦ α B. — 10. δὴ : δὲ SKHK. — 11. ή ἀνώμαλος — συνεχής δέστι οὐ. SB. — 12. μία οὐ. It. — 13. Ad αὐτὴν habetur in Q pro scholio ad marg. vox ἐνέργεια. — 14. Post κείρενον ponit Q notam : Τοῦτο καὶ ἡ ἀριστοτελῆς — ή δεη κίνησις, quam ceteri coll. habent sive ad marg. extra textum, sive ad finem totius capitis, quasi eiusdem partem. Eam videas inferius. — 15. εἰ δὲ A. — 16. ἔστιται II. — 17. σφραρτέρᾳ II. — 18. δὲ SKB. — 19. διεκοπή A. — 20. τὰ δὲ αὐτά — συμβῆσεται οὐ. B.

simplex neque una. Idem quoque, si B supra A ponatur, eveniet. Etenim ponatur ex obliquo illius A : tum multo evidenter perspicuum fit, duas esse actiones, alteram quidem ab A in C, alteram vero a B in idem C. Itaque fieri nequit, ut una numero actio ad duo agentia referatur, perinde atque impossibile est unius lineaee duos ex alterutra parte haberi terminos. Una igitur numero actio ad unum numero agens refertur. Finge modo agens A esse et Patrem et prolatorem: deinde C, in quod fertur actio, Spiritus sancti subsistit; tum in medio inter utrumque, actionem illam spirativam, unam, simplicem, sempiternam; denum B esse Filium. Patet ergo ad unum Patrem, non autem ad Filium referri unam illam personalem actionem, qua emittitur Spiritus. Hoc ipse Aristoteles libro quinto *Naturalis auscultationis* disertis verbis enuntiat. Ait enim^a: « Una numero actio unius est a numero ». Et in nono eiusdem operis^b: « Ubi unus motus, ibi quoque unus movens unum que mobile; si quam enim rem aliud atque aliud moveat, totus motus non est continuus ».

30. *Ex Patre esse Filio ac Spiritui communiter competit, ut Gregorius Theologus docet*. Atqui si Filius quidem immediate sit ex Patre, quin ullam aliam habeat causam, Spiritus vero non immediate, sed alteram suimetipsius causam habeat Filium, iam non commune eis erit *ex Patre esse*, cuius non aequaliter participes fiunt. Itaque aut Theologus mentiatur oportet, aut, si secus dicendum, plane omnino mentiuntur Latini, dum Spiritus causam Filio tribuunt.

* f. 413
31. Spiritus sancti modum existendi ac proprietatem theologi asserunt non simpliciter procedere, sed *ex Patre procedere*. Iam vero si is est illius existendi modus eaque proprie-

τη καίσθιος ἐκ πλεγίου τοῦ ἡ¹. Δῆλον δή ἐντεῦθε πολλῷ γενέλλον, οὐδὲ οὖσιν αἱ ἐνέργειαι, μήτ μὲν ἡ ἀπὸ τοῦ αἱ πρὸς τὸ γά, ἵστερα δὲ η̄ ἀπὸ τοῦ β² πρὸς τὸ αὐτὸν³ γά. Αἰδύνατον ἀρχαὶ μίαν: τοῦ ἀριθμοῦ ἐνέργειαν πρὸς δύο τὰ ἐνεργοῦντα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, καθάπερ ἀδύνατον μιᾶς γραμμῆς ἐκ θεάτρου μέρους δύο τὰ πέρατα εἶναι. Μήτ ἀρχαὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἐνέργεια πρὸς δύο τὰ ἐνεργοῦντα ἀναφέρεται⁴. «Ἐστω⁵ τὸ ἐνεργοῦν αἱ δ⁶ Ιητέρα τε καὶ προβολεύς: τὸ πρὸς δὲ η̄ ἐνέργεια τὸ γά, η̄ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὑπάρχει⁷ μεταξὺ δὲ αὐτῶν η̄ προβολητική⁸ μήτ καὶ ἀπλῆ⁹ καὶ¹⁰ αἴδιος ἐνέργεια τὸ β¹¹ δὲ¹² γά. Πρὸς μόνον ἀρχαὶ τὸν Ιητέρα καὶ οὐ πρὸς τὸν γά τον ἀναφέρεται η̄ προβολητική τοῦ Πνεύματος μήτ προσωπική ἐνέργεια. Τούτο¹³ καὶ¹⁴ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς *Φισικῆς* ἀκρούσεως βρήκει ἀπορήσας λέγει γάρ: «Μήτ ἀριθμῷ¹⁵ ἐνέργεια ἕνεκεν ἀριθμοῦ». Καὶ ἔτι ἐν τῷ ἐννέατῳ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου¹⁶: «Μήτ κίνησις δὲ¹⁷ ἕνεκεν τοῦ κινούντος καὶ ἕνεκεν τοῦ κινουμένου εἰ γάρ: τι ἄλλο καὶ ἄλλα¹⁸ κινήσει, οὐ συνεχῆς η̄ δηλητήσις».

λ. Τὸ ἐκ Ιητρὸς εἶναι κοινὸν γά τε καὶ Πνεύματος Γρηγόριος δὲ Θεολόγος ἀπέδωκεν¹⁹. Εἰ δὲ δὲ μὲν γά διέμεσος ἐκ τοῦ Ιητρὸς καὶ μηδένα ἔτερον αἵτιον ἔχον, τὸ Πνεύμα δὲ²⁰ οὐκ²¹ ἀμίσως, ἀλλὰ συνακτίον²² ἔνυτος τὸν γά τον Ιητρόν, οὐκ ἔτι²³ κοινὸν αἵτιος ζετᾷ τὸ ἐκ Ιητρὸς, οὐ μὴ ἐπίσης μετέχουσιν²⁴. Η τοίνυν τὸν Θεολόγον ἀνάγκη φεύδεσθαι, η̄ εἰ μὴ τοῦτο, πάντῃ τε²⁵ καὶ πάντως Λατίνοις²⁶ φεύδονται τῷ γά τον αἵτιον διδόντες τοῦ Πνεύματος²⁷.

λ. * Τρόπον διάρκειας καὶ ιδιότητ²⁸ τοῦ γά τοῦ Πνεύματος οἱ Θεολόγοι φασίν οὐ τὸ ἐκπορεύεσθαι ἄπλος, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ Ιητροῦ ἐκπορεύεσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο τρόπος οὐτῷ διάρκειας καὶ ιδιότητ²⁹

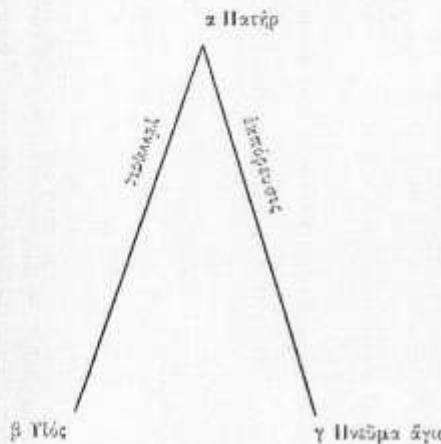
^a Ari. libell. *Natural. auscult.*, lib. V, cap. iv, § 8, p. 313. — ^b Ibid., lib. VII, cap. vi, § 5, p. 354. — ^c P. G., t. 35, c. 1221 B.

animadversio ab editore posita intra uncinos: 1. τὸ γά τον αἵτιον τοῦ Ιητροῦ. — 2. β¹ ex δευτέρῳ, quod delevit. corr. P. — 3. καὶ τὸ οὐν. B. — 4. μήτ Α. — 5. ἀναφέρεται. «Ἐστω τὸ ἐνεργοῦν αἱ. SB. — 6. ἔσται P. — 7. οὐ om. II. — 8. τοῦ Πνεύματος add. II. — 9. ἀπλῆς II. — 10. καὶ om. II. — 11. τοῦ δὲ β¹ P. — 12. Ille locus, qui in Q habetur panto superius, ut dictum est, ab auctore, si reliqua auctoris est, ad marg. tanquam additamentum seu scholion positus fuisse videtur: quo factum est, ut alii hic, alii illic eum inseruerint. — 13. δὲ add. XII. — 14. ἀριθμοῦ S. — 15. Alterum β¹ τοῦ βιβλίου sup. lin. Q. — 16. ξερνε; Q. — 17. έσται om. S. — 18. καὶ ἄλλη S. — 19. ἀποδέδωκεν SB. — 20. τοῦ δὲ περίγραμμον II. — 21. οὐτὶ om. K. — 22. αἵτιον B. — 23. οὐτὶ om. XII. — 24. μετέχουσι S. — 25. πάντῃ τοῦ ιδιότητος Α. — 26. οἱ Λατίνοι Α. — 27. τοῦ Πνεύματος om. SB. — 28. ιδιότητος SB.

^a Ari. libell. *Natural. auscult.*, lib. V, cap. iv, § 8, p. 313. — ^b Ibid., lib. VII, cap. vi, § 5, p. 354. — ^c P. G., t. 35, c. 1221 B.

εστί, τὸ καὶ¹ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι², ἢ μάτην αὐτῷ πρόσεστιν, ἢ προστιθητί³ τι τῷ ὑπέρει, καὶ διπλῆν ποιεῖ τὴν αὐτοῦ ἴδιότητα⁴, καὶ ἔστιν (εἰ τὸ δίον ἀντιστρέψειν ἀνάγκη πρὸς τὸ οὐ⁵ ἔστιν ίδιον, καὶ σύτε πλεονάζειν σύτε ἐλλείπειν καὶ αὐτὸν διπλοῦν. Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀρχ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγνωτον ἐκπορεύεται.

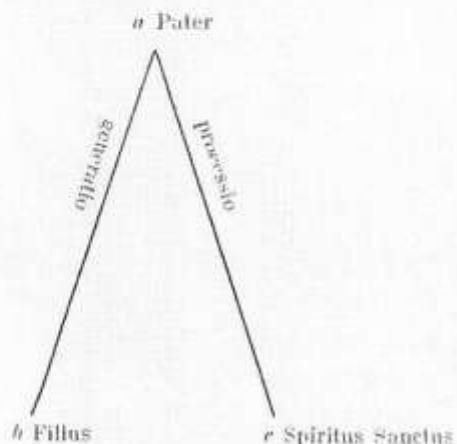
λε⁶. "Οταν μίαν ἀρχὴν τῶν κτισμάτων λέγωμεν⁷ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγνοι, οὐ δύλον ὅτι τὴν θείαν φύσιν πρὸς τὰς λοιπὰς συγχρένοντες τοῦτο λέγομεν⁸, ήτις ἔστι μία, πολλῶν ἁξενῶν καὶ διαφόρων οὐσῶν⁹. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ¹⁰ τρόπον καὶ μίαν μίαν ἀρχὴν θεότητος λέγομεν¹¹, οὐ πρόσωπον δύλοντι¹² πρὸς τὰ λοιπὰ συγχρένοντες τοῦτο φαμέν. Καὶ μᾶκεν οὐδὲν τῶν κτισμάτων εἰς τὴν μίαν ἀρχὴν κατὰ τὴν δημιουργίαν¹³ παραληφθάνεται, οὐτοις οὐδὲτερον τοιν¹⁴ δύοις πρόσωποιν¹⁵ εἰς τὴν μίαν ἀρχὴν κατὰ τὴν θεότητα παραληπτέον ἔστι¹⁶. Τὸ γὰρ ἐν τῶν πλειόνοις ἀρχὴν εἴναι μᾶλλον εἰδὼς ἡ τὰ πλείονα τοῦ ἑνός. Μόνος¹⁷ ἀρχὴ ὁ Πατήρ ἀρχὴ μία τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ¹⁸ Πνεύματος, μᾶκεν καὶ μόνη ἡ Τρίτης ἀρχὴ μία πάντῃ τῆς κτίσεως. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θείος Διανύσιος διαφρέσην ρυσί· «Μόνη, παγκαὶ τῆς Ἀπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ». .

λγ. Η παρὰ τῶν αὐτοῦ ἐνεργῶντος ἐν τῷ αὐτῷ γρόνῳ διάφορος ἐνέργεια διάφορον ἀποτελεῖ τὸ

tas. illud quo dicitur *ex Filio procedere*, aut in cassum ei congruit, aut aliquid adiicit ad existentiam, duplē reddit eius proprietatem; critque, cum proprium oporteat in id reciprocari, cuius est proprium, quin abundet nec deficiat, et ipse duplex. Ergo ex solo Patre Spiritus sanctus procedit.

32. Quando unum dicimus rerum creatarum principium Patrem et Filium et Sp̄iritū sanctum, exploratum est id a nobis dici per comparationem divinae naturae cum reliquis, nam illa una est, hae vero multae ac diversae. Eodem plane modo, quando unum dicimus Deitatis principium, constat nos id dicere habito respectu unius personae ad ceteras. Ac quemadmodum nulla res creata in unum principium propter creationem assumitur, ita neutra ex duabus personis in unum principium ratione Deitatis assumenda est. Namque satius est unum plurim esse principium, quam plura unius. Solus ergo Pater unicum est principium Filii ac Sp̄iritus, ut sola etiam Trinitas unicum est principium omnium rerum creatarum. Quod quidem divus ipse Dionysius aperte dicit¹⁹: «Solus fons superessentialis deitatis est Pater».

33. Quae eodem tempore ab eodem agente oritur diversa actio, diversum sane producit

1. καὶ om. SBH: sup. lin. P. — 2. πορεύεσθαι K. — 3. προστιθητί Q. — 4. Quae post ἴδιότητα habentur, in una servata sunt Bessarionis recensione, quae ab II exhibetur; ea et ipse recepi, quippe quae hand aliena videntur. — 5. λέγομεν PK. — 6. λέγομεν: λέγοντες ισχύει B. — 7. οὐσῶν: οὐσῶν S: ad marg. in Q: τῶν κτισμάτων, tanquam scholion ad οὐσῶν, quae vox tamen ad ρύσεις referenda est. — 8. εἰ S.K. — 9. λέγοντες K. — 10. δηλονότι omnes praeferit II. — 11. κατὰ τὴν δημιουργίαν — εἰς τὴν μίαν ἀρχὴν οὐσ. PS, sed in P ad οὐσ. supplevit eadem, ut videtur, manus. — 12. κατὰ δύον Q.A. — 13. Ad πρόσωπον habetur in Q hoc scholion ad οὐσ.: ρύσεις οὐσ. καὶ πνεύματος. — 14. έστιν P. — 15. μόνον S: μόνον B, qui ita interpungit: τοῦ τοῦ μόνου. Άρχε. — 16. ξύνει add. K.

a) P. G., 1, 3, c. 641 D.

effectum. Sit idem agens ubi A, actiones vero eiusdem eodem tempore emissae altera quidem in B, altera vero ab hac diversa in C. Dico, etiam C diversum esse a B. Nam si idem esset, adamussim cum illo congrueret; et actio, quae in ipsum fertur, conveniret cum actione in B; ergo una eademque esset. At vero eas finge-bamus duas esse atque inter se diversas; ergo ipsum C diversum erit a B. Fac modo A esse Patrem, qui semperne ac naturaliter operatur; B vero, Filium; C, Spiritum sanctum; ex actionibus vero inter se diversis eam quidem, quae in B fertur, Filii generationem esse; quae autem in C, divini Spiritus processionem. Patet diversum esse a Filio Spiritum sanctum, quia actiones, quae ad alterutrum constituendum natae sunt, inter se differunt; neque iam nobis opus erit alia distinctione inter Filium ac Spiritum sanctum, cum ipsae diversae operationes ac processiones per se sequeant eos distinguere.

34. Quaerunt a nobis qui cum Latinis sentiunt, utrum cum sua virtute et sapientia Pater emittat Spiritum sanctum, an sine sapientia ac virtute, eo fine, ut si alterum negantes primum affirmaverimus, ad suam nos opinionem adiungant; nam si Filius sapientia est ac virtus Patris, Pater profecto cum Filio emittit Spiritum sanctum, non autem ipse solus. Ac Patrem quidem cum Filio emittere Spiritum sanctum, id est cum Verbo et sapientia et virtute, ne nos quidem negabimus. Etenim Spiritus sanctus una cum Verbo prodit, ut aiunt divi Patres, simul cum comitans ac patefaciens, adeo ut nec Verbum sit absque Spiritu, nec Spiritus prodeat sine Verbo. Verumtamen non ita, ut Filius ipse causa sit existentiae Spiritus, sicut ne Spiritus quidem est Filii causa. Quae enim simul et eadem ratione ex quoniama prodeunt,

énérgeia. Ἐστω τὸ αὐτὸν ἐνέργοιν, ἐψ' οὖς αὐτόν.¹ ἐνέργειαι² δὲ αὐτοῦ³ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ μία μὲν ἡ πρὸς τὸ βῆ, ἔτέρα δὲ διάφορος πρὸς αὐτήν, ἡ πρὸς τὸ γῆ. Λέγω, ὅτι καὶ τὸ γῆ διαφέρον⁴ ἔσται τοῦ βῆ. Εἰ γὰρ τὸ αὐτὸν⁵ ἔσται⁶, ἐφαρμόσει πάντως αὐτῷ⁷, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν δὲ⁸ ἐνέργεια⁹ ἐφαρμόσει τῇ πρὸς τὸ βῆ ἐνέργειᾳ¹⁰. Μία ἀρά καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται. Ἀλλ' ὑπέκειτο¹¹ εἶναι δύο καὶ πρὸς ἄλληλας διάφοροι¹² καὶ τὸ γῆ ἀρά διαφέρον¹³ ἔσται τοῦ βῆ. Ἐστω τὸ μὲν αὐτόν¹⁴ Πατήρ ὁ αἰδίοις καὶ φυσικῶς ἐνέργον, τὸ βῆ δὲ¹⁵ δὲ¹⁶ Γίος, τὸ δὲ γῆ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐνέργειαι δὲ διάφοροι πρὸς ἄλληλας, ἡ¹⁷ πρὸς τὸ βῆ μὲν, ἡ τοῦ Γίοῦ γέννησις, ἡ δὲ πρὸς τὸ γῆ, ἡ τοῦ θείου Πνεύματος ἐκπόρευσις. Διαφέρον ἀρά τοῦ Γίοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐπεὶ καὶ αἱ πρὸς τὴν¹⁸ οὐκέτι¹⁹ ἐχατέρου ἐνέργειαι διαφέρουσαι²⁰, καὶ οὐκ ἀνήματι δέοι²¹ διαχρίσεως ἔτέρας τοῦ Γίοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, αὐτῶν τοῦ διαφόρου ἐνέργειῶν καὶ προσόντων διαχρίνειν αὐτὰ δυναμένον²².

Ἄλλο. Ἐρωτῶσιν ἡμᾶς οἱ τὰ Απτίνων φρονοῦντες, εἰ μετὰ τῆς ἐκπομπῆς²³ δυνάμεις καὶ σορίας ὁ Πατήρ προβάλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἡ ἀπόρριψ²⁴ καὶ ἀδυνάτικη, ἵνε²⁵ εἰ τὸ δεύτερον φεύγοντες τὸ πρῶτον ἀποκρινόμεθα²⁶, πρὸς τὴν ἐκπομπήν²⁷ ἡμᾶς ἀπαγάγωσι²⁸ δόξαν, ὅτι εἰ²⁹ σορία καὶ δύναμις τοῦ Πατρός ἔστιν ὁ Γίος, μετὰ τοῦ Γίοῦ ἀρά προβάλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὁ Πατήρ, καὶ οὐ μόνος αὐτός. "Οὐτι μὲν οὖν μετὰ τοῦ Γίοῦ προβάλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὁ Πατήρ, εἴτ' οὖν μετὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς σορίας καὶ τῆς δυνάμεως, οὐδὲ ἡμεῖς ἀρνησόμεθα³⁰ συμπρέσεις γὰρ³¹ τῷ Λόγῳ κατὰ³² τοὺς θείους Πατέρας τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ συμπαρομέτει καὶ συναναραίνει αὐτόν, καὶ οὔτε Λόγος ἔστιν ἀνευ Πνεύματος, οὔτε τὸ Πνεῦμα πρόσειται ἀνευ τοῦ³³ Λόγου. Πλὴν οὐκ οὕτως, οὔτε καὶ τὸν Γίον αἵτιον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρχειος εἶναι, καθάπερ οὐδὲ³⁴ τὸ Πνεῦμα³⁵ τοῦ Γίοῦ αἵτιον³⁶: τὰ γὰρ δρου καὶ³⁷

1. τὸ αὐτὸν SKB. — 2. ἐνέργεια PQABK, sed in ἐνέργειαι corr. P. — 3. αὐτῶν SK. — 4. διάφορον SK. — 5. τὸ τὸ αὐτὸν P. — 6. ἔσται om. SB. — 7. πάντως αὐτῷ — ἐφαρμόσῃ om. P. sed ad marg. add. alia manu. — 8. πρὸς τόδε B. — 9. Post ἐνέργεια add. in B ab editore intra uncinos: τὸ γῆ. — 10. Sic interpungit B: τὸ πρὸς τὸ βῆ. Τετράγρατο μία καὶ. — 11. ὑπέκειτο B. — 12. διαφέρουσι B. — 13. διάφορον SKB. — 14. δὲ om. omnes praeter II. — 15. τὸ δὲ βῆ SKB. — 16. δὲ om. B. — 17. ἡ οὐ P. — 18. τὴν om. S. — 19. διαφέρουσι II. — 20. δεῖt S. — 21. δυναμένοι K. — 22. αὐτὸν B. — 23. ἀσέρος εἰς ἀσέρος corr. A uprascripto a. — 24. τὸ K. — 25. ἀποκρινόμεθα B. — 26. αὐτῶν B. — 27. ἀπαγάγωσι S: ἀπαγάγωσι KB. — 28. εἰ: η̄ SKB. — 29. γάρ om. SKB. — 30. κατὰ τὸ Λόγον relict. II. — 31. τοῦ om. S. — 32. οὔτε B. — 33. τὸ πνεῦμα om. S: post αἵτιον relict. K. — 34. Post αἵτιον locutus vacuus in B, cum hinc annotatione ad marg.: Σεσημαντοι παρὰ τὸ γεῖτον τοῦ ἀπογράφου, οὗτι λείπει εἰ ἐντεῦθα. Ex quo liquet, sententiam hanc recte ab editore fuisse intellectam. — 35. καὶ om. II.

κατὰ τὰῦτα¹ ἐκ τυνος προσόντα, καὶ ὅληῶν αἵτινα εἶναι ἀδύνατον. Οὐ τοῖνος εἰ μετὰ τοῦ Υἱοῦ² πρόσεστι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προσέναι ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον εἰ σὲ μή, τῶν κτισμάτων οὐδὲν διοίσει τὸν διὰ λόγου Θεοῦ καὶ δυνάμεως καὶ σοφίας γεγεννημένον³. Ηὔτε γάρ, φρονί, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χιογίς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ διε⁴, οὐ γέγονεν. ⁵Οὐδὲ μὴ γέγονεν⁵, οὐδὲ διε⁶ αὐτοῦ τὸ εἴναι ἔχειν ἀνάγκη. Ἐπειτα οὐχ οὕτω σοφία καὶ δύναμις τοῦ Ιητρός ἐστιν δὲ Υἱός, ὃς Υἱὸς ἡ Λόγος; Υἱός μὲν γάρ καὶ Λόγος οὗτος ἐστὶ τοῦ Ιητρός, ὃς μὴ οὗτος κατοῦ Υἱοῦ μηδὲ Λόγου (πρὸς τὸν πατέρα γάρ δὲ οὐδὲς ἀντιφέρεται καὶ πρὸς τὸν λέγοντα δὲ λόγος) σοφία δὲ καὶ δύναμις οὗτοις ἐστὶ τοῦ Ιητρός, ὃς καὶ αὐτοῦ⁷ σοφίας καὶ δυνάμεως ὄντος καὶ οὐ σοφίας καὶ δύναμος⁸ μόνον⁹: σοφία γάρ ἐστιν¹⁰ ἐκ σοφίας καὶ δύναμις ἐκ δυνάμεως οὐσίας Θεοῦ ἐκ Θεοῦ καὶ γῆς ἐκ φυσίος¹¹ λέγεται δὲ τοῦ¹² Ιητρός σοφία καὶ δύναμις, ὃς δῆλη αὐτοῦ τὴν σοφίαν καὶ τὴν¹³ δύναμιν ἔχων, ὃς ἂν εἰδού¹⁴ ἀρχετύπου. Άλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐδὲν ἔτεσται τοῦ¹⁵ προσώπου¹⁶ τοῦ¹⁷ γε¹⁸ οὐδὲσις ἀντερεῖ τῶν τὰς Γραχάς εἰδότων, καὶ διτὶ κοντά καὶ οὐσιώδη¹⁹ τῶν θείων εἰσὶ προσόπων ταυτί²⁰ τὰ ὄντα, καὶ δὲ θεῖος δὲ Αὐγουστίνος ἐν τῷ περὶ Γραμμάτων βιβλίῳ τούτοις: σαμαρχτυρεῖ. Εἰ τοῖνος σοφία καὶ δύναμις ἐκ σοφίας καὶ δυνάμεως τοῦ Ιητρός ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, περιττὸν ἐστι²¹ καὶ μάταιον ἐρωτᾶν, εἰ μετὰ τῆς ἐκτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως δὲ Ιητρὸς προθάλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον²², εἰ μὴ τις οὐτὸς κτίσμα βούλοιτο κατασκευάζειν, καθάπερ εἰρηται. Οὐ Θεός τῇ σοφίᾳ ἐπεμβλίωσε τὴν γῆν, γηγόμασε δὲ οὐρανοὺς διε²³ φρονήσας. Άλλ' οὐτε²⁴ διὰ μίσης σοφίας καὶ δυνάμεως δὲ Ιητρὸς²⁵ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσιν, οὐσία οὐδὲ διε²⁶ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν²⁷, οὐτε διὰ μίσης θεότητος Θεοῦ:

horum alterum alterius causa esse non potest. Non ergo necesse est, Spiritum sanctum, ut cum Filio prodit, sic etiam ex Filio prodire; sin secus, nihil erit discriminis inter eum et res creatas quae itidem per Dei Verbum et virtutem ac sapientiam conditae sunt. *Omnia enim, inquit*, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Quod ergo factum non est, id non magis per ipsum esse habeat necesse est. Deinde Filius non perinde sapientia est et virtus Patris, ut est Filius vel Verbum. Sic est enim Filius et Verbum Patris, ut Pater ipse non sit nec Filius nec Verbum (siquidem filius ad patrem refertur, verbum vero ad dicentem): sapientia autem * f. 466. et virtus Patris sic est, ut Pater etiam sit sapientia et virtus, non autem sapiens dumtaxat ac potens. Est enim sapientia de sapientia et virtus de virtute, ut Deus de Deo et lumen de lumine; dicitur autem sapientia ac virtus Patris, quia tota huius sapientia virtusque penes illum est, ut penes imaginem exemplar. At vero nec Spiritus sanctus minus est sapientia ac virtus, quod nemo Scripturarum peritus negaverit. Haec siquidem nomina communia esse atque essentialia divinarum personarum, non secus atque illae testatur divus Augustinus in opere *de Trinitate*²⁸. Cum igitur Spiritus sanctus ex Patre ut sapientia et virtus de sapientia et virtute procedat, supervacaneum est atque inane quaerere, utrum cum sua sapientia ac virtute Pater emittat Spiritum sanctum, nisi si quis hunc in creaturam convertere voluerit, prout scriptum est*: *Deus in sapientia firmavit terram, præparavit caelos in prudentia.* Neque vero sapientiae virtutis ope Pater devenit ad Spiritus processionem, ut ne ad Filii quidem generationem, neque omnino totius divinitatis ope. Id enim creaturarum proprium est,

1. καταστὸν Q : κατὸν αὐτὸν K : κατὰ τὰ αὐτὰ B. — 2. εἰ μετὰ τοῦ θεοῦ : ἀποτέλεσμα τῷ θεῷ K : ἐντὸς ἁγιοῦ τῷ θεῷ B : δικαίος τοῦ θεοῦ αβσέσι εἰ S. — 3. γεγεννημένος S : γεγενημένος K. — 4. οὐδὲσι P. — 5. οὐδὲ μὴ γέγονεν οὐμ. S : γέγονεν K. — 6. διε in οὐδὲ sup. Ill. P. — 7. μένου ΣΒΗ. — 8. In ἑστεία littera ν sup. Ill. P. — 9. τοῦ οὐμ. B. — 10. τοῦ οὐμ. II. — 11. τοῦ ΣΒΗΚ. — 12. γι οὐμ. II. — 13. οὐσιώδει P. — 14. ταῦτα ΣΒΗΚ. — 15. περιττὸν θεῖ — τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐμ. B. — 16. δι : τῇ B. — 17. οὐτε : οὐ P extrema linea, omisso τε lineae sequ. Ill. B. — 18. τοῦ πατρὸς K. — 19. οὐδὲ ιωι ΣB. — 20. γίνεστο Α.

a) Ioan. 1, 3. — b) Augustin. *De Trinitate*, lib. VII, c. 1. De quo loco adendus est S. Thomas, PATH. OR. — T. XVII. — r. 2.

* Summa theologicā, parte I, q. 29, a. 5, ad 1. — c) Prov. III, 19.

ut aiunt theologi. Immediate igitur atque ex ipsa essentia Patris ambo aequaliter progre-
diuntur. Filius inquam ac Spiritus sanctus,
alter quidem una cum altero, non autem alter
ab altero, nec plane alteruter ab alterutro.

35. Si quid de pluribus singulariter in divisionis personis dicitur, id aut essentia omnino est aut quiddam essentialie. Ut enim unum plane illud est, quo quaelibet persona a ceteris secer- nitur, sic etiam unum omnino est, quo illae tres uniuntur. Id vero una est numero essentia, aut eorum aliiquid, quae eidem essentialiter competitum, verbi gratia, una voluntas, aut una virtus, aut una actio. Filium enim dicimus Deum de Deo, et ambo Deum unum, lumen de lumine, et ambo unum lumen, sapientiam de sapientia, et utrumque unam sapientiam, virtu- tem de virtute, et utrumque unam virtutem. Neutquam ergo unum esse possunt divinae personae, nisi quatenus unum quid in ipsis insit, quod sit essentialie. Si igitur ipsum emittere unum est in Patre et Filio, aut huius particeps etiam fiet Spiritus sanctus, utpote rei essentialis, et emittet ipse etiam aliam utique personam; aut si re quadam essentiali caret, nulli dubium, quin ipsa quoque essentialia caret. Ex his duobus barathris utrumlibet voluerint, eligant Latini; sin vero utrumque respuere velint, suam prius deserant senten- tiam, ex qua prorsus necesse est haec inferri.

36. Si ex essentia Patris Filius et Spiritus, ex essentia vero Patris et Filii solus Spiritus, ut Latini censent, non eadem producit essentiam Patris, et eadem, essentia Patris et Filii. Quae vero non eadem producunt, ne eadem quidem ipsa prorsus sunt. Ergo aliud est essentia Patris, aliud essentia Patris et Filii; ac prorsus necesse est, ut aliud quoque sit essentia Spiritus.

τοῖς γάρ κτισμάτον ιδίον τὸ τοιοῦτον οἱ θεολόγοι
φασίν. Άμεσος ἄρα καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκίας τοῦ
Πατρὸς ἐπίτης ἡμῶν προΐσται δὲ Γίος καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἄγιον², καὶ μετ' ἀλλήλουν³ μέντι,
οὓς ἐξ ἀλλήλων δὲ οὐδὲ θέλει Ἐπιτίθεσθον.

λεί. Εἰ τι⁷ ἐπὶ πλειόνων ἔνικῶς ἐν τοῖς θείοις προσώποις λέγεται, ή οὐσία πάντως ἡ οὐσιωδές ἐστιν⁸. "Πτερερ γάρ ἐν ἰστι πάντῃ, καθ' ὃ τὴν λειποῦν δικαστὸν τῶν προσώπων γνωρίζεται, οὗτοι καὶ ἐν ἰστι πάντῃ, καθ' ὃ τὰ τρίχα ἐνίζονται". Τούτο δὲ ἐστιν⁹ η μία τῷ ἀριθμῷ οὐσία η τι ποὺ οὐσιωδῆς αὐτῇ προσόντον¹⁰, οἷον ή μία Θεότης η ή μία δύναμις η¹¹ ή μία ἀνέργεια. Λέγομεν γάρ Θεόν¹² ἐκ Θεοῦ τὸν Γεόν, καὶ ἄμφω Θεόν ἔνα, φησὶ ἐκ φυτός, καὶ ἄμφω ἐν φύσι, σοφίᾳ¹³ ἐκ σορῆλς, καὶ ἄμφω μίαν σοφίαν, δύναμιν¹⁴ ἐκ δυνάμεως, καὶ ἄμφω μίαν δύναμιν. Κατ' οὐδὲν¹⁵ ἀριθμούνται ἐν εἴναι τὰ θεῖα πρόσωπα, εἰ μή καθ' οὓς¹⁶ ἐστιν ἐν αὐτοῖς γν. τούτο δὲ ἐστιν οὐσιωδές¹⁷. Εἰ τούντιν καὶ τὸ προβάλλειν ἐν ἐστιν ἐν Πατρὶ καὶ Γεῷ, ή κοινωνήσει τούτου καὶ τῷ Πνεύμα τῷ ἀγίῳ, οὐσιωδόντις γε ὅντος. καὶ ἐσται καὶ αὐτὸ προβάλλον¹⁸ ἑτερον δέξου πρόσωπον, η οὐσιωδούς τινές ἀλλότριον δν, εὖκ αἰδηλον δτι καὶ τῆς οὐσίας ἀλλότριον¹⁹ ἐσται. Τούτοιν²⁰ ὁπότερον ἀν διολουντο τοὺν βαρέθροιν²¹ ἐλέσθιωσαν οἱ Λατῖνοι· καὶ ἄμφω²² δὲ²³ ἐκτρεπόμενοι, τὴν ἐστιν δέξαν ἀπολιπέσθισαν πρόστερον, ἥτις²³ ἐξ ἀνάγκης ἐπι τοῦτο ἀτάγει²⁴.

λαζ'. Εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δὲ Υἱὸς καὶ τὸ
Πνεύμα, ἐκ δὲ τῆς²⁵ οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ
Υἱοῦ τὸ Πνεύμα²⁶ μόνον κατὰ τοὺς²⁷ Απτίνους, οὐκ
ἄρχε τῶν αὐτῶν²⁸ αἵτια²⁹ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς³⁰ καὶ
ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς³¹ καὶ τοῦ Υἱοῦ· τὰ δὲ μὴ τῶν
αὐτῶν αἵτια³², οἵδε τὰ αὐτὰ³³ πάντως ἀλλο ἄρχε
ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ ἀλλο ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς
καὶ τοῦ Υἱοῦ· εἴ ἀνάγκης δὲ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος

1. καὶ οὐν. Π. — 2. καὶ τὸ ἄγρον πεπάρα SK. — 3.
8. οὐ διτί Σ. — 7. οὗτος καὶ — ἐξίσταται αὐτὸν μητέ
οὐν. Κ. — 10. ἡ ἡ μία δύσκολης ἡ οὐν. Σ : prior voc.
13. δύσκολης Q. — 14. κατ' ; καὶ Η. — 15. καθό Η
τελεῖ οὐν. Σ. — 19. τοῦτον Η. — 20. τὸν βαρύτερον Σ
21. ἀράχη SKB. — 25. ἐξ ἦς τῆς — τὸ Ηνεύρων αὐτὸν
αἰτίαν εἰδούσιν in marg. ἔγους ἐνὸς πολύγραφος Q. —
— τοὺς σύντομοι στίχοι αὐτὸν in marg. αἴτια μανι Π. — 30
32. Αὐτὸν τὸν αἰτίαν εἰδούσιν in marg. ἔγους ὁ πατέρ

μετά ἀγέλην Σ. — 4. πλ. οὐ, ΝΚΒ. — 5. εἴ τι : Επι-
αριθμούμενην Π. — 8. ἡ δέσιν ΑΒ. — 9. προσόντων
τῇ δεστῇ ΙΙΙ Β. — 11. θεῖον οὐ, Λ. — 12. σερία Ο.
16. αἰτιοῦσας Β. — 17. προσδέλλευτ Σ. — 18. ἀδι-
21. καὶ μέτοι Λ. — 22. ἐ ΝΚΒ. — 23. ἡ τις Λ. —
αργ. αἵτινα μανιην Π. — 26. τούς οὖν Σ. — 27. Ad.
8. αἵτινα Η : αἵτινον ΝΚΒ. — 29. ἡ σύντικη τοῦ πατέρος
καὶ ἡ σύντικη τοῦ κατράκου οὖν ΝΚΒ. — 31. αἵτινα Η. —
3. ἡ πλευραῖς ποδούσιος θυμόβουλος Ο.

ἀλλοὶ πολλαὶ ἀριὰ σύσται ἐν τῇ θείᾳ! Τοιόδη.
Τοῦτο δὲ βλάσφημον καὶ παράδολογον².

λξ. Εἰ δὲ μὲν Πατὴρ αἴτιος Υἱοῦ καὶ Ηγεμότος,
δὲ δὲ Υἱός; τοῦ Ηγεμότος γάρ τον,
οὐδὲν αὐτὸν οὐδὲ τὰ αὐτὰ πίντως, οὐχ ἀριὰ ἐν καὶ
τὰ αὐτὰ αἴτιον ἐπὶ τῆς θείᾳ; Τριάδος, ἀλλὰ δύο τὰ
αἴτια, καὶ μάτηρ οἱ Αρτίστη τὰς δύο ἀριὰς
ζεύγουσιν³.

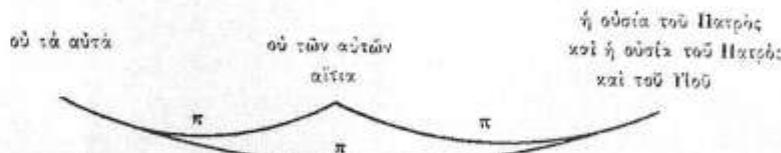
λη⁴. Η τοῦ Υἱοῦ προσηγορία δύο ταῦτα
σημαίνει, τὸν τε πρὸς τὸν Πατέρα σχίσιν, καθ'
ἥν⁵ τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ ἔχει, καὶ τὸ⁶ πρὸς αὐτὸν
δυούσσισιν· πᾶς γάρ νίος τῷ πατρὶ δύοούσιος.
Πατέρως δὲ καὶ ἡ⁷ τῆς γεννήσεως τὸν τε γὰρ
αἴτιαν δύον ἔχει τοῦ⁸ εἶναι, καὶ τὸν δυούσσιστην τα
περίστησιν⁹ ἴκανως. Οὐδὲ, οὗτοι δὲ καὶ ἡ τοῦ
ἄγιου Ηγεμότος, * οὔτε μὴν ἡ τῆς ἐκπορεύσεως¹⁰.
ἀλλ' ὅταν μὲν ἀκούσωμεν Ηγεμόνα Πατρός, δύορν
τι τοῦ Πατρός¹¹ ἐνοίσαμεν¹² εἰς ἡμᾶς ψήσαν καὶ
ἡμᾶς ἀγιάζον καὶ ἐν¹³ ἡμῖν ἐνεργοῦν. Λέγει γάρ δὲ
Κύριος· Τὸ Ηγεμόνα τοῦ Πατρός ἐμάρτυρ¹⁴ τὸ¹⁵
λαλοῦν ἐν ἡμῖν. *Οὐεν καὶ Υἱοῦ¹⁵ Ηγεμόνα τὸ¹⁶
αὐτὸν λέγεται κοινῶν¹⁷ γάρ ἐστι δύορον¹⁸ ἀγροῖν,

tus. Multae igitur erunt in divina Trinitate
essentialia, quod impium est atque absurdum.

37. Si Pater quidem principium si Filii et
Spiritus sancti, Filius vero principium dum
taxat Spiritus, cum ea quae non eorumdem
sunt principia, ne eadem quidem plane sint,
neque igitur unum idemque principium erit
in divina Trinitate, sed duo principia, ac fru-
stra Latini principii dualitatem fugiunt.

38. Fili appellatio duo haec significat, habi-
tudinem nimis ad Patrem, quatenus ab eo
habet ut sit, et eandem atque ille substantiam;
omnis siquidem filius patri suo consubstantia-
lis est. Idem innuit et generationis nomen, quo
tum causa unde habet esse, tum consubstan-
tialitas aptissime declaratur. Non item Spiritus
sancti, nec processionis appellatio, sed si quando-
audimus *Spiritu Patris*, donum quoddam
Patris intelligimus, quod nobis confertur,
nosque sanctificat et in nobis operatur. Dicit
enim Dominus^a : *Spiritus Patris vestri qui
logitur in vobis*. Unde et *Spiritus Fili* idem
dicitur; nam commune amborum donum est,

1. θείᾳ om. S. — 2. Sequitur in codd. haec figura, qui totum rursus assumunt argumentum:

Ad verba οὐ τὰ αὐτὰ habetur praeterea in Q hoc scholion in marg.: γέγονται δὲ Πατὴρ καὶ δὲ Υἱός δύοούσια.

3. γεύγουσι ΚΗ. Iterum hoc loco alterum in codd. exhibetur schema, videlicet :

Notandum in P legi : οὐχ ἐνος; αἴτιον.

4. Caput illud XXXVIII saepius seorsim occurrit in codd. hoc praeonato titulo : Ηρι οὐσούσιστην τοῦ Υἱοῦ, typique mandatum est uli nondum ante editum, cum iam quatinus haberentur editiones, a Iasone monacho (= 1) in actis litterariis Σωτήρ, l. XIII, Athenis, 1820, p. 71-72. — 5. καθ' ἦν QA : καθ' δὲ P. — 6. τὸ sup. lin. P: voculam scripseral post πρός, ubi deinde delerit. — 7. δὲ δὲ II. — 8. τοῦ : τὸ SKBI. — 9. περίστησι Q. — 10. Post ἐκπορεύσεων add. in SKB τοῦτο δύνεται. — 11. Ηγεμότος P. — 12. ἐνοίσαμεν P: ἐνοίσαμεν B. — 13. ἐν sup. lin. P. — 14. ἡμῶν KB: ἡμῶν I. — 15. τοῦ Υἱοῦ Q. — 16. τὸ om. SK. — 17. κοινῶν : καὶ I. — 18. δύορον ἐστιν I.

a) Mat. x, 20.

ut ipse beatus Augustinus ait. Quoties autem audimus *Spiritum, qui ex Patre procedit*, tum causam, unde habet esse, et ipsam hypostasin accipimus, neque vero consubstantialitatem, quam nec *Spiritus*, nec processionis vox innuere valet. Quo fit ut theologi, quoties simpliciter causam, unde esse habet, significare voluerint, dicant : *Spiritum, qui ex Patre procedit*, ab ipso Domino id edocti, quin mutila ac quasi decurtata enuntient, neve principium proprius praetermittant (apage istiusmodi absurditatem!); quotiescumque autem simul et consubstantialitatem indicare voluerint, tunc et illud *per Filium* addunt, dicendo : *Qui ex Patre per Filium procedit*, ac si dicerent : Non absque Filio, neque ex alia ac Filius natura, sed una cum generatione intelligitur etiam processio. Quare divinus Maximus ait^a : « Qui per Filium genitum ineffabili modo procedit »; sane non addidisset *genitum*, nisi hoc voluisse intelligere. Ceteros autem eadem sentire, testatur idem theologus in epistola ad Marium Cypri presbyterum dicens^b, illius aetatis Romanos « non causam Spiritus agnoscere » Filiū, sed ut ostendant, inquit, cum per « Filium procedere, et ita substantiae cognationem omnis expertem differentiae demonstrarent ». Recentior vero eaque ridicula Latinorum theologia dum ex voce *per Filium* proprius principium intelligit, Patrem vero principium remotius non proximum hypostasis Spiritus sancti statuit, ut Enos per Seth ex Adamo dicitur, venerandi Gregorii Nysseni verba non audit, quibus dicit^c, « ipsa Filii interpositione et unigeniti conditionem ei conservari et Spiritum ab naturali, quam ad Patrem habet,

* L. 357.

ἥς καὶ ὁ μακέσιος φρεσιν Αὐγουστῖνος. « Οταν δὲ ἀκούσωμεν Πρεῖμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐντεῦθα τὴν μὲν^d αἰτίαν δίνεν ἔχει τοῦ^e εἶναι, καὶ τὴν^f ὑπόστασιν αὐτὴν ἐξιλάθομεν, οὐ μέντοι καὶ^g τὸ δυοσύστοινού σύτε γὰρ^h ἡ τοῦ Πινεύματος φαντί, οὔτε μὴνⁱ ἡ^j τῆς ἐκπορεύσεως τοῦτο δύναται. Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι, διαν μὲν τὴν αἰτίαν ἀπλῶς δίνεν ἔχει τοῦ^k εἶναι, παραστῆσαι βούλονται^l, Πρεῖμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον λέγουσιν, εἰς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τοῦτο παρεληφθέτες^m, οὐδὲ γέμιτελῶς θεολογοῦντες οὐδὲ τὸ ἐγγύτερον αἰτίαν παραλιμπάνοντες (ἀπαγγειλήσασινⁿ)· διαν δὲ δύον καὶ τὴν δυοσύστασιν δηλοῦντες^o, τότε καὶ τὸ δι' Υἱοῦ προστιθέντο^p καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον λέγουσιν, ὡσανεὶ λέγοντες· Όνκ ἀνευ τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ^q ἐπερφύσεις^r παρὰ τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἀμα τῇ γεννήσει^s νοεῖθος^t καὶ ἡ ἐκπόρευσις, ὡσπερδταν^u λέγομεν^v. Διὰ τοσούτου^w χρόνου τόδε^x γέγονεν, οἵσοις συρπροσύντος τοῦ χρόνου. Ὅτεν καὶ δι' θεοὺς φησι^y Μάξιμος δι' Υἱοῦ γεννηθέντος μηρύσιων ἐκπορευόμενον, οὐκ ἂν προσθείς τῷ^z γεννηθέντος, εἰ μὲν τοῦτο νοεῖται λέγολετο. « Οτι δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τοῦτο νοεῖσται, μάρτυς δὲ^{aa} αὐτῆς^{bb} ἐν τῇ πρὸς Μαρίνον^{cc} ἐπιστολῇ τοὺς^{dd} τότε Ρωμαίους λέγων^{ee} « οὐκ αἰτίαν τοῦ Πινεύματος τὸν Υἱὸν ποιεῖν^{ff}», « ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προσέναι δηλώσωσι^{gg}, καὶ ταῦτη^{hh} τὸ συναρπάξει τῆς οὐδίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσιν ». « Η δὲ νῦν καταγέλλαστος τῶν Λατίνων θεολογία τὸ ἐγγύτερον αἰτίαν ἐκ τοῦ δι' Υἱοῦ νοεῖσται καὶ τὸν Πατέρα παρράπερνον αἰτίαν καὶ οὐ προσεγγίζει τιθεῖσαⁱⁱ τῇ^{jj} τοῦ^{kk} ἀρχοῦ Πινεύματος ὑποστάσεως, ὡσπερ δὲ^{ll} τὸν^{mm} Ἐνών διὰ τοῦ Σῆτος ἐκ τοῦ Αἰδημ λέγομεν, « τῆς μὲν τοῦ αετοῦ Γρηγορίου τοῦⁿⁿ Νόστης φωνῆς οὐκ ἀκούει, λεγούστης δέι « ἡ τοῦ Υἱοῦ μετεσία καὶ αὐτῆς^{oo} τὸ

1. πλευρ. ΙΙΙ. Ρ. — 2. τοῦ : τὸ ΚΒΙ. — 3. τὴν : δὲ Σ. — 4. καὶ οὐ. Β. — 5. γὰρ οὐ. ΣΚΒ. — 6. οὐ οὐ. Σ. — 7. τὸ ΚΒΙ. — 8. βούλονται ΡΚ. — 9. παραληφέτες Ρ : παρεληφότοι; Ι. — 10. δηλώσων Ρ. — 11. προστιθέσων Α. — 12. οὐκ Σ. — 13. ἐπερφύσει ΣΚΒ : ἐπερφύσει Η. — 14. γεννήσει Α. — 15. νοεῖσται Η. — 16. ὡσπερ δτον — συναρπούντες τοῦ χρόνου οὐ. ΗΙ. — 17. λέγομεν Κ. — 18. τιθεῖσαν Ρ. — 19. τόδε : τοῦτο ΣΚ. — 20. φησι οὐ. ΣΙ. — 21. τὸ : τοῦ Η. — 22. οὐ οὐ. Η. — 23. αὐτῆς : θεοὺς Μάξιμος Ι. — 24. Κύρου πρεσβύτερον αὐτοῦ. Η. — 25. τοῦ : τοῦ Σ : τοῦ Ι. — 26. Ρωμαίου λέγοντων Ι. — 27. ποιεῖ τὸν Υἱὸν Ι. — 28. δηλώσωσιν Α. — 29. καὶ ταῦτην Α. — 30. Post τιθεῖσαν αὐτοῦ. Β : ἔστι. Voluit forsitan scribere ἔστι. — 31. τοῦ οὐ. Σ. — 32. δὲ : δὲ ΣΚΒ. — 33. τὸ : τὸ, sequente interpunctionis signo, ac si id esset quod latine dicimus *illud*. — 34. τοῦ : τοῦ Σ : Νόστης Ζ. — 35. αὐτὸς ΡΠΑ.

a) P. G., t. 90, c. 672 f.; — b) P. G., t. 91, c. 136 A. Vide supra, p. 76, n. c. — c) P. G., t. 35, c. 13; G.

μονογενὲς ψυλάττει καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως οὐκ ἀπέιργε: μὲν βαθύστος δὲ καὶ ὑποβάσσεις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος εἰσάγει καὶ τὸν μὲν Πατέρα τίθησιν ἀνώτατόν τε¹ καὶ πρῶτον αἴτιον, τὸν δὲ Γεννητέρον² καὶ δεύτερον αἴτιον διπερ τι διατείχισμα μέσου τοῦ Πατέρος καὶ τοῦ³ Πνεύματος⁴, τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα⁵ κατόπιν τοῦ Πατέρος καὶ αἵτιον μόνον, καὶ οὕτως⁶ εἰς τὸ τέλος τριθεῖα;⁷ βάραθρον καταπίπτει καὶ τὰ θεῖα πρόσωπα περιγράψει καὶ τὸ Πνεῦμα μῆτρον μιονὸν ἀπεργάζεται.

λο. Ἐνέτυγόν τινι τῶν Λατινικῶν διδασκόλων ὑπὲρ κύριον γράφοντε⁸, ὅτι οὐ γρὴ λέγειν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον¹⁰ (οὗτος γάρ δύο¹¹ τὰ αἴτια καὶ διαφέροντα ἔσται, τὸ μὲν ἐγγύτερον, τὸ δὲ πορρώτερον), ἀλλ' ἐκ¹² Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καθάπερ οὖν¹³ καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ προστέθενται¹⁴, ἵνα δέ ἐν αἴτιον δὲ Πατέρος καὶ δὲ Γεννητοῦ τοῦ ἄγιου Πνεύματος. Εἰ οὖν οὕτως ἔχει, καθάπερ ἐξεῖνός φησι¹⁵, πρῶτον μὲν¹⁶ αὐτοῖς διέπεσσεν ἡ σπουδαῖορεν, διῆθεν συμφωνία πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν διδασκαλουσίς, καὶ οὐκέτι¹⁷ λοιπὸν ἐκ τοῦ δι' Υἱοῦ¹⁸ τὸ προσεγγίς αἴτιον νοητόν, οὔτε τὴν διά ληπτέον ἀντὶ τῆς ἐκ. ὡς τινες τῶν¹⁹ δὲ Υἱοῦ²⁰ ἐκπεσόντων ἐλήρησαν. Ἐπειτα καὶ οὕτως²¹, εἰ διασκεχριμένα πρόσωπα τὸ Πνεῦμα προβάλλει τὸ ἄγιον²², καὶ τὸ μὲν παρ' ἔκπτου τοῦτ' ἔχει²³, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἑτέρου λαβόν²⁴, δύο²⁵ πάντως αἴτια κλήνεσθαι ἔσται, καὶ τὴν διά παρ' ἔκπτου διπλάσιας, τὰς δύο δργὰς οὖδε οὕτως ἐξέργυν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ δόγματος αὐτῶν δισύμφωνον²⁶ καὶ πρὸς έαυτούς²⁷ μαρτύριον καὶ παντούθεν ἀσύστοτον ἐθείξαν²⁸.

μ. Ἔπειτα μὲν τις τῶν δὲ ήμων ἐκπεσόντων καὶ τῶν Λατίνων²⁹ ὑπερμηχανόντων, εἰ μὴ πᾶν τὸ ἔκ τινος διά τινος φυσικός³⁰ προτέον, κίτιον ἔχει τὸ δι'

« habitudine non excludi »; gradus autem ac disparitates in sanctam Trinitatem invenit. Patrem quidem statuendo supremum et principium primum, Filium vero inferiorem et principium secundum veluti intergerivum quemdam parietem inter Patrem et Spiritum; sanctum demum Spiritum insimum atque a principio dumtaxat: atque ita in tritheismi barathrum delabitur, divinas personas circumscribendo, Spiritumque quasi nepotem constituendo.

39. Incidi in quemdam doctorem Latinum pro ipsis scribentem³¹, nefas esse dicere *ex Patre per Filium Spiritum sanctum* (sic enim duo eaque diversa essent principia, alterum proprius, alterum remotius), sed *ex Patre et Filio*, prout revera in ipso Symbolo eo additum est, ut Pater et Filius tamquam unum principium Spiritus sancti intelligantur. Quod si res ita se habeat, ut ille dicit, primum quidem dellectunt ab illa, quam simulate affectant, concordia cum nostris doctoribus, neque iam in dictione *per Filium* proximum principium intelligendum est, neque vocula *per pro ex usurpanda*, ut quidam ex iis, qui a Filio desciverunt, nugali sunt. Deinde fac ita esse: si personae diversae Spiritum sanctum emitant, quarum altera hoc a semetipsa habeat, altera vero ex altera nacta sit, duo sane principia exinde habebuntur, atque postquam ultra amiserint *per*, ne sic quidem duo principia vitabunt; immo vero suam doctrinam absconam ac secum pugnantem atque plane incongruentem demonstrabunt.

40. Ex me quaesuit quidam ex illis fidei nostrae desertoribus Latinorumque propugnatoribus, num omne id quod ab aliquo per aliquid

1. τε οὐ. B. — 2. τε add. H. — 3. τοῦ οὐ. SK. — 4. καὶ τὸ Πνεῦμα: πρὸς τὸ Πνεῦμα I. — 5. τὸ δὲ ἄγιον Πνεῦμα — αἵτιον μόνον οὐ. I. — 6. οὕτω SK: ποτὶ post οὕτω K προσιτεῖ. — 7. τῆς οὐ. S. — 8. οὐτες B. — 9. ἐγγάροντε P. — 10. Πνεῦμα ἄγιον B. — 11. δὲ P. — 12. ἀλλὰ ex B. — 13. οὖν sup. lin. P. — 14. προστίθεται A. — 15. φησιν. H. — 16. μὲν οὐ. S. — 17. οὖς ἐπ. PAK. — 18. δι' Ηἱοῦ οὐ. P. — 19. τὸν P. — 20. Ηἱοῦ: ἡμῶν SKBII. — 21. οὕτως; εἰ οὐ. B. — 22. τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον προσέγουσι II; in quo vocem προσέγουσι supplavit editor. — 23. παρ' ἔκπτῳ τοῦτο ἔχει, τὸ δὲ SKB. — 24. λαβόν ex λαβόν corr. A suprascriplo o. — 25. καὶ δύο B. — 26. οὐμένον S. — 27. ἔκπτω K. — 28. Πνεῦμα ηπειρον H. — 29. καὶ τὰ Λατίνων H. — 30. φυσικός οὐ. B.

a) Is est forsitan Hugo Eterianus, opere contra Graecorum opposita, lib., II, c. 9, ut arbitratur

Hergenroether, P. G., I, 161, c. 230, adnot. a: quem vide.

* L. 118. naturaliter progreditur, pro principio non habeat id per quod progreditur. Ego vero eum invicem interrogavi, num omne id quod ab aliquo per aliquid naturaliter procedit, duo non habeat suae existentiae principia, alterum scilicet ex quo, alterum vero per quod procedit. Etenim homo ex viro per mulierem natus, ut ait Apostolus³, duo habet principia, patrem nimis et matrem; Iacob vero ex Abraham per Isaac procreatus duo habet principia, unum proprius, alterum remotius, videlicet patrem et avum. Si ergo ductis ex iis quae apud nos sunt exemplis suam studeant obfirmare theologiam, confiteantur etiam duas causas et duo principia, neque ea negent quae necessario ex eorum argumentationibus colliguntur.

41. Et quomodo, ait, rerum creatio, cum ex Patre per Filium in Spiritu sancto acceperit ut sit, non tria habuerit principia, sed unum principium unumque opificem? — Rerum creatio, o eximie, ei dixi, non attribuitur neque essentiae Patris et Filii, neque eorum hypostasi, sed communii voluntati eorum ac virtuti, quae una eademque est in tribus: quo sit, ut unum Deum principium habeat unumque opificem. At Spiritus sanctus ex Patris hypostasi dicitur; quare si idem ex Fili quoque procedat hypostasi, ut vos putatis, cum duas hypostases pro causa habeat, duas etiam causas dnoque principia utique habebit, nisi insanimus. Nolite ergo exempla incongruentia iterum adhibere: siquidem rerum creatio a Deo est non per essentiam, sed per opificium.

42. Si Filium quidem proximum Spiritus sancti principium, Patrem vero non proximum ponant, cum haec opposita sint, opposita vero simul convenire nequeant, non igitur unum principium erunt Pater et Filius, ut qui fuerint principia opposita; ergo duo; et quomodo istiusmodi infelices duo principia vitabunt, quibus undique urgentur?

οὐ⁴ πρόσωπον; * Ἐγὼ δὲ⁵ αὐτὸν⁶ ἀντιρέομεν, εἰ μὴ πᾶν τὸ ἐκ τούς διά τίνος φυσικῶν προϊόν, δύο ἔχει τὰ αἵτια, τῆς ἑκατοῦ ὑπάρξεως, τό τε ἐξ οὗ καὶ τὸ δὲ⁷ οὐ πρόσωπο; Καὶ γὰρ δὲ σύνθετος ἐξ ἀνδρὸς⁸ διὰ γυναικὸς γεννώμενος⁹, ὃς ἡγετεῖ δὲ Ἀπόστολος, δύο ἔχει τὰ αἵτια, τὸν πατέρα ὅγλονότι¹⁰ καὶ τὴν μητέραν καὶ δὲ Ιακὼβ ἐκ¹¹ τοῦ¹² Ἀβραὰμ διὰ τοῦ Ισαὰ¹³ γεννήθεις, δύο ἔχει τὰ αἵτια, τὸ μὲν ἔγγιον, τὸ δὲ πορφύτερον, τὸν πατέρα ὅγλασθη καὶ τὸν πάππον. Εἰ οὖν τοῖς ἐξ ἡμῶν παραδίγμασι τὴν ἑαυτῶν χρητύνειν πειρῶνται θεολογίαν, δημοσιεύτωσαν¹⁴ καὶ τὰ δύο αἵτια καὶ τὰς δύο ἄργυράς, καὶ μὴ τὰ ἐξ ἀνάγκης ἐπόμενα τοῖς οἰκείοις λόγοις ἀρνεῖσθωσαν¹⁵.

μα. Καὶ πῶς, φησίν, ἡ κτίσις ἐξ Πατρὸς δι'¹⁶ Γεός ἐν ἀγέῳ Πνεύματι τὸ εἶναι λαθουστα, οὐ τρία ἔχει τὰ αἵτια, ἀλλ' ἐν αἵτιον καὶ ἐν τρισὶ δημιουργόν; — Η κτίσις, ὁ θυμάστις, πρὸς αὐτὸν ἔργη, οὔτε ἐκ τῆς οὐσίας εἰργται¹⁷ τοῦ Πατρὸς οὐ τοῦ Γεός, οὔτε μὴν¹⁸ ἐκ τῆς ουστάσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς κοινῆς¹⁹ οὐσιόσεως καὶ οὐνάμεως, οὓτις ἐστὶ μία καὶ οὐ²⁰ αὐτῇ τῶν τριῶν θύειν καὶ τὸν ἕνα Θεὸν αἵτιον ἔχει καὶ²¹ δημιουργόν. Τὸ δὲ Πνεύμα τὸ ἀγίον ἐκ τῆς ουσιόσεως εἰργται²² τοῦ Πατρὸς οὐ δὲ τὸ²³ αὐτὸν καὶ ἐκ τῆς ουσιόσεως ἐστι τοῦ Γεός καθ' οὐδέποτε, δύο ουσιόσεις αἵτια ἔχουν, δύο αἵτιας καὶ δύο ἄργυράς ἔχει πάντως, εἰ μὴ μιθύσουμεν²⁴. Μὴ οὖν ἀνοικεῖσθαι²⁵ παραδίγμασι γρῆσθε²⁶ πάλιν· οὐ γὰρ κτίσις οὐ φυσικῆς, ἀλλὰ δημιουργικῶς ἐκ Θεοῦ,

μβ'. Εἰ τὸν Γεόν προσεγγέσθαι αἵτιον τοῦ ἀγίου Πνεύματος λέγουσι²⁷, τὸν Πατέρα δὲ²⁸ οὐ προσεγγέσθαι, ταῦτα δὲ²⁹ ἀντικείμενα, τὰ δὲ³⁰ ἀντικείμενα συνελθεῖν οὐδύνατον, οὐκ ἄρα ἐν αἵτιον δὲ Πατέρῳ ἐσται καὶ δὲ Υἱός, ἀντικείμενα αἵτια ὄντα³¹. δύο ἄρα καὶ ποι τὰς δύο ἄργυράς οἱ σχέτλιοι φένδονται πανταχούθεν³² αἵτιοις ἐπομένεις;

1. δι' οὐ: δι' οὐδὲν Π. — 2. Ἐγὼ δὲ αὐτὸν — καὶ το δὲ οὐ πρόσωπον οι. Β. — 3. αὐτὸν: αὐτὸν Π. — 4. δὲ ἀνδρός; Π. — 5. γνώρισσος Κ. — 6. δηλούσσει πρῶτοι μετίσχοι relinquent SKB. — 7. οὐ οι. SKB. — 8. τῷ SKB. — 9. διτ. Ιεράρχη Β. — 10. δημοσιογνωμόν PQLSK. — 11. ἀρνήσθωσαν Κ. — 12. ἔργηται SKBII. — 13. μὴν οι. Β. — 14. οὐ οι. Λ. — 15. καὶ οι. Π. — 16. το οι. Β. — 17. μεθύσασεν Κ. — 18. ἀντικείμενος: οὐδὲν οιςιος; Π. — 19. γενέσθαι ΑΒ. — 20. οἱ Αἵτιοι γέγονται Β. — 21. δὲ οι. Β; eius loco editor posuit intra uncinos: ἔσσονται πάντως. — 22. τρίτη δὲ (δι) ἀντικείμενα φεύγονται οὐδύνατον Β, veteris omissis. — 23. ὄντα οι. Σ, nec interponit post αἵτια.

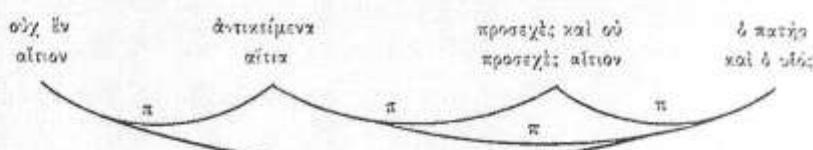
μγ'. Οἱ Λατῖνοι προσεχίζουσιν οὐ προσεγγίζεις αἵτιον¹ εἰπὲ Πατέρος καὶ γῆραν λέγοντες καὶ πρότον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον φυσικῆς τινὸς τάξεως καὶ ὀντογνώμονας, δῆλον διττῶσι τοῦ Πατέρος τὸ ἄγιον Ηνεῦμα καὶ βαθύμους² καὶ ὑποβάσεις³ εἰσάγουσιν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ τὸν μὲν Πατέρα μεῖζον τοῦ γῆραν λέγουσι, τὸν δὲ γένον⁴, τοῦ ἀγίου Ηνεύματος. 'Ἄλλ' ἀκούστωσαν⁵ τῆς πέμπτης συνόδου τῶν σικουμενικῶν, διττὰ ταῦτα τοῦ 'Ωριγένεως εἰπὲ δόγματα.
10 λέγει γάρ δὲ διδίλιμος βασιλεὺς Ἰουστίνιανὸς ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ λόγῳ περὶ αὐτοῦ τάδε: « 'Οστις πρὸ = πάντων εἰς αὐτὴν τὴν ἀγίαν καὶ ὑμούσιον « Τριάδα βλασφημήσας, ἐπολυμησεν εἰπεῖν, τὸν μὲν « Πατέρα μεῖζον εἴναι τοῦ γένους, τὸν δὲ γένον, τὸν 15 « ἀγίου Ηνεύματος ». « 'Οθεν καὶ ποιόθεον αὐτὸν ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ φησί. Καὶ εἰκότως λέγει γάρ καὶ δὲ θεολόγος Γρηγόριος: « 'Ἔμεν⁶ εἰς Θεός, διτι μέχ 20 « θεότητος καὶ πρὸς ἐν τὰ δὲ αὐτοῦ τὴν ἀναρρέοντες εἰς ἕνα Θεὸν πιστεύουσιν, οἱ μὴ⁷ πρὸς ἐν τὸ δόο, ἀλλὰ τὸ δὲ⁸ ἀναρρέοντες πρὸς τὰ δύο⁹. δῆλον διτι εὐκ εἰς ἔνα¹⁰ θεόν, ἀλλ' εἰς πολλοὺς πιστεύουσι¹¹.
25 καὶ τί ἔτι τοῖς 'Ελλήσι¹² μέμφονται;

μδ'. Εἰ τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκ μὲν τοῦ γένους προσεγγίδης ἐκπορεύεται, ἐκ δὲ τοῦ Πατέρος οὐ προσεγγίδης κατὰ τὸν Λατίνους, δῆλον διτι ἐκ μὲν τῆς ὑποστάσεως τοῦ γένους ἐκπορεύεται, ἐκ δὲ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατέρος ὑποδύμοντος πόνος γάρ, τὸ μὴ προσεγγίδης αὐτοῦ τὴν ὑπαρξίαν ἔχον; Οὐδὲ γάρ δὲ 'Ιακὼν ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ οὐ προσεγγίδης¹³ εἶμιν¹⁴ τὸ εἶναι, λέγοιτο

43. Latini, dum proximum et non proximum principium de Patre ac Filio dicunt, atque primum, secundum, tertium, naturali quodam necessarioque ordine statunt, manifestissime Spiritum sanctum intervallo quodam a Patre . f. 318v.
disiungunt, gradus disparitatesque in sanctam Trinitatem inferunt, Patrem quidem Filio, Filium vero Spiritu sancto maiorem asserendo. At a quinta generali synodo discant, haec esse Origenis placita: dicit enim beatae memoriae Iustinianus imperator in sua adversus illum oratione isthaec^a: « Qui ante omnia in ipsam « sanctam et consubstantialem Trinitatem « blasphemias ansus est dicere: Patrem maiorem esse Filio, Filium Spiritu sancto ». Quapropter illum in eodem tractatu multorum deorum cultorem appellat. Ac recte quidem dicit enim Gregorius theologus^b: « Nobis « Deus unus est, quoniam una deitas, atque ad « unum ea quae ex ipso sunt referuntur ». Itaque si ii, qui ad unum referunt ea quae ex illo prodeunt, in unum Deum credunt; qui non duo ad unum, sed unum referunt ad duo, procul dubio non in unum Deum, sed in multos credunt. Quid ergo adhuc gentiles vituperant?

44. Si Spiritus sanctus ex Filio quidem proxime procedat, ex Patre vero non proxime secundum Latinos, constat, eandem ex Filii hypostasi procedere, ex Patris vero hypostasi nequaquam: qui enim id fieri possit, cum non proximam ab eo existentiam habeat? Neque enim Jacob, qui non proxime ex Abraham

1. αἵτιον B. — 2. ὑποστάσεις; Q. sed suprascripto β corrigendi gratia. — 3. Post uōv iterum p̄t̄v̄v̄v̄ add. SKB. Hoc loco habetur in A, ac in ipso quidem textu, hinc figura, quam alii codd. post abso-lutum caput exhibent, vel ad foliū oram. In K habetur post caput p̄t̄v̄.

4. ἀκούστωσαν KB. — 5. ἔμεν οὐν. B. — 6. τὴν ἀναρρόπαν ἔχει — τὸ δὲ αὐτοῦ οὐν. SK. — 7. εἰ τοῖνυν — ἀναρρέοντες οὐν. K. — 8. οἱ δὲ μὴ B. — 9. διτὶ τὸ δὲ — πρὸς τὰ δύο οὐν. SKB. — 10. πρὸς τὰ δύο P. — 11. ἔνα οὐν. B. — 12. πιστεύουσιν A. — 13. ἐτι πάντων 'Ελλήσι P. — 14. προσεγγίδης S. — 15. προσεγγίδης SK. — 16. ἔχει ΑΚ.

a) P. G., 1, 86, c. 917 BC. — b) P. G., 1, 36, c. 118 D - 119 A.

procreatus est, dixerimus esse ex Abrahae hypostasi, nisi quis dicere velit ex natura, quia omnes nos homines, origine ab Adamo ducta, e natura quidem Adami esse dicimur, minime vero ex eius hypostasi. Atqui sancti doctores plane contrarium de Spiritu sancto asserunt, dum hunc docent ex Patris esse hypostasi, ut divinus Gregorius Nyssenus, maximus revera Maximus, ceterique omnes; ex Filii vero hypostasi eundem esse, nemo dixit, saltem quod sciamus. Ergo frustra Latini Filii hypostasin ut proximam Spiritus causam ponunt.

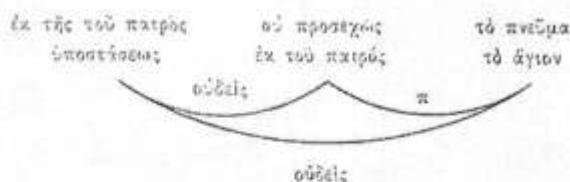
45. Quoties Latini dixerint Patrem non esse proximum sancti Spiritus principium, ab eis quaeramus, utrum quod Filii sit principium, eo dicant illum etiam Spiritus principium, an quod ipse non nihil conferat ex sese ad hoc ut Spiritus sit. Quod si dixerint, quia Filii est principium, perspicuum sit, eum non proprie esse Spiritus principium: huius enim remotum, non proximum est principium: ex quo fit, ut Pater Filii quidem proprie sit principium utpote proximum, Spiritus vero non proprie, quippe non proximum. At vero eiusmodi theologiam, seu potius theomachiam nondum hactenus audivimus, verum illud quidem audiimus, nimirum, ut Filius ex Patre, sic et Spiritus ex Patre; ac frusta nobis ille vitio vertunt illud *ex solo Patre*, qui Spiritum sanctum *ex Filio solo* affirmant. Si vero asserant Patrem quidquam Spiritui tribuere ad hoc, ut sit, quidnam quis dixerit itidem prae copia ineptiarum

* f. 459.

ān¹ ἐκ τῆς τοῦ Ἀδάμου ὑποστάσεως, πλὴν εἰ² ἄρχ θῖλοι³ τις⁴ λέγειν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ πάντες δὲ⁵ ἀνθρώποι τὸ γένος ἔχοντες εἰς Ἀδάμ, ἐκ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ Ἀδάμ λεγόμενα, ἐκ τῆς ὑποστάσεως δὲ οὐδεμῶς. Ἀλλὰ μὴν⁶ οἱ ἄγιοι τούναντίον⁷ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος λέγουσιν, ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς αὐτὸς θεολογοῦντες, οὐ τα Θεογόρος⁸ Γρηγόριος ὁ τῆς Νύσσης καὶ ὁ μέγιστος τῷ ὅντι Μάξιμος καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἐκ τῆς ὑποστάσεως δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐδεὶς αὐτὸς εἶπεν, δισκ γε ἡμᾶς εἰδέναι. Μάτην ἡρά Λατίνοι⁹ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ προσεγγίζειν τοῦ Πνεύματος τίθενται¹⁰.

μέ. Ὄταν οἱ Λατίνοι λέγουσι τὸν Πατέρα μὴ προσεγγίζειν τοὺς ἄγιους Πνεύματος, ἐριώμεθα τούτους, πότερον ὅτι τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ αἴτιον¹¹ λέγουσιν αὐτὸν καὶ τοῦ Πνεύματος αἴτιον, η ὅτι τὸ καὶ¹² αὐτὸν¹³ τι συμβάλλεσθαι¹⁴ παρ' ἐχοτοῦ πρὸς τὸ εἶναι τῷ Πνεύματι¹⁵; Εἰ μὲν οὖν ὅτι τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ αἴτιον λέξουσι, δῆλον οὐτὶ αὐτὶς οὐ κυρίως¹⁶ ιστὶ τοῦ Πνεύματος αἴτιος¹⁷, ἀτε καὶ προσεγγίζει¹⁸, τοῦ δὲ Πνεύματος¹⁹ οὐ κυρίως, ἀτε οὐ προσεγγίζει. Ἀλλὰ ταύτην τὴν θεολογίαν, η θεομηχίαν εἰπεῖν μᾶλλον, οὐδέποτε μέγιστο καὶ νῦν²⁰ ἡκούσαρεν, ἀλλ' ἐκεῖνό γε²¹ ἀκούσαμεν, οὗτοι δὲ οἱ Υἱοὶ ἐκ τοῦ Πατρός, οὕτω καὶ τὸ Πνεύμα ἐκ τοῦ Πατρός· μάτην δὲ καὶ²² τοῦτον ἐγκαλοῦσι τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, αὐτοὶ τὸ Πνεύμα τὸ ἄγιον ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ λέγοντες. Εἰ δὲ καὶ τὸν Πατέρα²³ συμβάλλεσθαι φέτουσι πρότερον εἶναι τῷ Πνεύματι²⁴, τί τις ἀν φάσῃ πάλιν πρὸς τὸν ἐσφεν τῶν ἀναρρο-

1. Υἱούς τὸν Β. — 2. εἰ : δὲ S : δὲ B. — 3. θῖλοι SKB : θῖλοι ex θῖλαι corr. A. — 4. τις : δὲς B, ubi editor in hoc intra uncinos notanda posuit: ἀναγν : πλὴν εἰ ἄρχ θῖλοι τις. — 5. δὲ : οἱ A. — 6. μὴν : μέν S. — 7. τὸ έναντιόν SKB. — 8. Θεογόρος : θεολόγος S. — 9. οἱ Λατίνοι SK. — 10. Iterum figuram exhibent codi. et K sive in textu sive ad marg., eam videlicet quae hic repraesentatur:

11. om. A. — 12. Αὐτὸν τοῦτο habetur hoc scholiion ad marg. in Q : τὸν πατέρα δηλεῖσθαι. — 13. εἰρηθεὶς τοῦ Πνεύματος SKB. — 14. κύριος P. — 15. αἴτιον SK. — 16. προσεγγίζει SKB. — 17. τοῦ Πνεύματος — οὐ προσεγγίζει om. SKB, ideoque editor in B haec intra uncinos adnotacionem posuit: προσεγγίζει τοῦ δέ Πνεύματος οὐ. — 18. γε : γάρ SKB. — 19. καὶ om. SKB. — 20. τοῦ Πνεύματος P.

μένον ἀτόποιν¹; Δύο τε γάρ ἐντεῦθεν ἔσται τὰ αἴτια, ἕπει καὶ κί ὑποστάσεις δύο, καὶ μεριστὸν τὸ εἶναι τῷ Πνεύματι, τὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ ἐκ² τοῦ Υἱοῦ χορηγούμενον, καὶ τὸ Πνεῦμα σύνθετον, ἐξ ἀμφοτεν ἔχον τὴν ὑπερέξιν, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς τοιούτοις³ ἔπειται οὐδύμασιν.

μζ'. Ἀλλὰ τούτοις οἱ Λατίνοι στενογραφούμενοι, πρὸς τὰ παρόδειγμα τῆς κτίσεως ἀποδέψουσι⁴ πᾶλιν, ἵνα θηλονότι Πνευματομέρχους καθαρῆς⁵ ἔκυτοὺς ἀποδεῖξωσι καὶ κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον⁶ ἐνρεθεῖσι ψρονοῦντες. Ἐρούσι γάρ⁷ ὅτι καὶ ἡ⁸ κτίσις ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λεγομένη τὸ εἶναι ἔχειν, ὡμος⁹ αἵτιον ἔνα καὶ¹⁰ δημιουργὸν ἔχειν πεπίστευται, καὶ οὔτε δύο ἢ τρεῖς αἵτιοι, οὔτε 15 τὸν μὲν κυρίων, τὸν δὲ οὐ κυρίων, οὔτε μέρος ἔκάτερον αὐτῇ¹¹ πρὸς τὸ εἶναι συμβάλλειν. Ἀν οὖν¹² ταῦτα λέγοντιν, ἡ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον δικλο- γείτωταν¹³ κτίσμα ψρανεῖν φανερῶς, ἡ μαθέτωσιν, 20 ὅτι δύο μὲν τῆς ἔκυτον οὐσίας καὶ ὑποστάσεως δύνανται καὶ παρ' ἡμῖν δύο προσωπα μιᾷ ἐνεργεῖσι καὶ ἐνι λόγῳ τεχνικῶς ὑρισταῖν ὅπερ ἂν βούλωνται¹⁴, ἐκ δὲ τῆς ἔκυτον ὑποστάσεως ἔκάτερον φυσικῆς προσέγοντιν ἐν πρόσωπον διὰ μιᾶς ἐνεργείας, ἀδέ- 25 νατιν, εἰ μὴ μέρος, ὅπερ εἰρηται, πρὸς τὸ εἶναι συμβάλλειν, ἔτσι εἶναι δύο τὰς ἀρχὰς καὶ δύο τὰς ἐνεργεῖσις, καὶ τὸ προσαγόμενον σύνθετον. Πόθεν οὖν αὐτοὶ μέν προσωπικὴν¹⁵ ἐνέργειαν δυσὶ προσώ- ποις ἀπονέμουσι καὶ μίαν ἀρχὴν τὰ δύο¹⁶ φαῖ, θυμαζεῖν ἄξιον.

30 μζ'. Καὶ δὲ ἡμεῖν νοῦς, δὲ ἀνθρώπινος λέγη, λόγον δὲ¹⁷ ἔκυτοι γεννῆσι καὶ πνεῦμα προβάλλει, τὸν μὲν οἷον ἄγγελον τοῦν ἔκυτον κινημάτων καὶ νοη- μάτων, τὸ δὲ ζωοῦν καὶ κινοῦν τὸ σῶμα καὶ τὸν λόγον αὐτὸν συνανταρένον¹⁸ καὶ διαρθροῦν. Συμ- 35 πρόσειτι μὲν οὖν ἀλλήλοις δὲ λόγος τα καὶ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ νοῦ, καὶ δὲ μὲν ἀγγέλλει¹⁹ τοῦς δύο τὰ τοῦ γεννήτορος, τὸ δὲ ζωῆς καὶ ἀγει τὸ σῶμα, διοι δὲ προβολεὺς βούληται παρὰ τοῦ λόγου δὲ προέναι τὸ πνεῦμα καὶ²⁰ τὴν αἵτιαν ἔχειν, οὐκ

hinc pullulantum? Siquidem inde fit, ut duo sint principia, quoniam ipsae hypostases duae, ac partiaria sit Spiritus essentia, altera parte a Patre, altera a Filio communicata, et compositus sit Spiritus utpote ex ambobus habens existentiam, ac quaecumque alia ex monstrosis istiusmodi consequuntur doctrinis.

46. Porro Latini hisce coarctati ad creationis argumentum iterum recurrent, eo scilicet ut apertos sese pneumatomachos ostendant ac Spiritum sanctum ut rem creatam manifestissime arbitrentur. Dicunt enim vel ipsam rerum creationem dici ex Patre per Filium hoc habere ut sit, nihilominus tamē unum principium opificemque habere censemur, non duo tresve auctores, neque unum proprie, alterum non proprie, neque alterutrum alteram partem eidem conferre ad existendum. Quod si haec dicant, aut confiteantur se liquido Spiritum sanctum pro creatura habere, aut probe sciant, extra quidem suam naturam hypostasine duas personas etiam apud nos posse una actione unaque ratione artificiose efficere quidquid voluerint; ut vero ex sua hypostasi unaquaque naturaliter producat unam personam per unam solam actionem, fieri non potest, nisi partem, ut dictum est, existentiae conferat, adeo ut duo sint principia, actiones itidem duae, resque effecta composita. Unde ergo illi unam personalem duabus personis operationem tribuant, unumque principium illa duo asserant, licet mirari.

47. Ipsa mens nostra, humanam dico, rationem ex seipsa gignit spiritumque emittit, illam veluti nuntium motuum suorum ac cogitationum, hunc ad corpus animandum ac movendum, ipsamque rationem manifestandam et exprimendam. Producuntur ergo una simul a mente cum ratio tum spiritus, quorum altera nuntiat extrinsecus quae genitoris sunt, alter animal agitque corpus, quocumque prolator voluerit. Spiritum autem a ratione procedere

1. ἀποκημάτων SKB. — 2. δὲ ἐκ SKB. — 3. Post τοιούτοις εἴλιαν ἀλλοκότοις add. SKB. — 4. ἀποδέψουσι SKB. — 5. καθαρὸς KB. — 6. τὸ ἄγιον Πνεῦμα K. — 7. γάρ : δὲ B : om. SK, qui habent ἐρασιν. — 8. ἡ om. SK. — 9. ὡμος : ὁμοίας SKB. — 10. καὶ sup. lin. P. — 11. αὐτὴ P. — 12. οὖν : εὐ B. — 13. ἀριθμογένεσαν PQ. — 14. βούληται P. — 15. Εκ προσωπικὴν corr. A, suprascripto ο; μοχ τῷ add. SK ante ἐνέργειαν. — 16. δύο om. Q. — 17. Εκ συναρχίνον corr. P, suprascripto α. — 18. ἀγγέλει P. — 19. καὶ om. B.

causamque habere, nemo samis unquam dixerit; quorsum enim, cum ipse socius verbi sit ad huius manifestationem, vicissimque a verbo ipse manifestetur? Eodem modo sempiternum Verbum una cum Spiritu producitur a prima mente, namrum a Patre, non tamen illud huic causae est, ut sit, ut neque ipsum ab hoc eandem accipit. Huc perinde ac nos atque ante nos docet plane divinus Maximus imaginem mirum in modum accommodans exemplari. Ut enim verbum in nobis nuntius est et interpres motuum mentis, sic et divinum Verbum magni consilii Patris angelus nuncupatur; ac quemadmodum spiritus in nobis vitae motusque corporis principium est, ita quoque divinus Spiritus, quippe cum vis ipse sit qua vivunt, moventur, conservantur, sanctificantur creaturee, vita appellatur. Ait igitur divus ille vir, capite tertio tertiae Centuriae *Capitum gnosticonum*^a: « Neque erat, neque « est, neque erit verbum Verbo anterius : Ver- « bum autem est, non mentis aut vitae expers, « sed quod mente pollet ac vivat, quippe cum « lignentem Mentiem essentialiter subsistens- « tem. Patrem habeat, vitamque essentiali- « ter subsistentem, quae illi coexistat, Spi- « ritum sanctum ». Nota quomodo mentem quidem lignentem nominet Deum ac Patrem, Verbum vero ex ea genitum Deum ac Filium, vitam demum Spiritum sanctum, Filio coex- sistentem, non ex eodem existentem. Atque id ipsum est quod alius theologus ait^b : « Ex « Patre procedit et in Filio manet. »

48. Quod si divinarum personarum processiones ratione principii remoti et proximi dumtaxat inter se differant, iuxta Latinos, eo quod Filius ex solo Patre sit, Spiritus sanctus ex Patre per Filium, idque sit processio, ut aliud, idem igitur processio erit ac generatio, idem vicissim generatio ac processio. Duo ergo

* f. 450.

1. τοι και οιν. SKB. — 2. ἐφαρμόζει θεωρίας; II. — 3. και sup. lin. A. — 4. οὖν K. — 5. Ιησος; P. — 6. δὲ; και P. — 7. και οιν. SKB. addito tamen δι post Υἱῷ in SK. — 8. Υἱῷ; θεῷ B. — 9. ιησιέων P. — 10. πομη ΣB.

^a P. 1. 90, c. 1177 B-1180 A. — ^b Gregorius, *Dialogorum lib. II. c. 38.* Sic revera legitimi in greeca versione. Verum latius Gregorii sententia est: *Uita et processus Spiritus a Patre semper procedit et Filio*. Cf. L. Hergenroether,

άν τις εὗ ψρονῶν εἶποι ποτέ πῶς γάρ, τοι καὶ^c τιο λόγῳ πρὸς τὴν φανέρωσιν συνεργοῦν καὶ δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν φανερούμενον; Ούτω δὴ καὶ διότιος Λόγος συμπροσὸν μὲν ἔχει τὸ Πνεῦμα πάρ τοι πρότου νοῦ καὶ Πατρός, οὐ μὴν αὐτὸς αὐτῷ τὴν αἵτιαν τοῦ εἶναι παρέγει, καθάπερ οὐδὲ παρ' αὐτοῦ ταύτην λαμβάνει. Ταῦτα θεολογεῖ μετ' ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν δὲ θεότατος Μάξιμος καὶ τὴν εἰκόνα θεωρίας ἐφαρμόζει^d τῷ ἀρχετύπῳ. Καθάπερ γάρ δὲ ἐν ἡμῖν λόγος ἄγγελος ἔστι τῶν 10 τοῦ νοῦ κινητικῶν, οὕτω καὶ δὲ θεός Λόγος τῆς μεγάλης βουλῆς; τοῦ Πατρός ἄγγελος διοριζεται^e καὶ^f καθάπερ τὸ δὲ ἡμῖν πνεῦμα ζωτικόν ἔστι καὶ κινητικόν τοῦ σώματος, οὕτω καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα ζωοποίουν ὑπάρχον καὶ κινητικὸν καὶ συνεχικόν καὶ ἀγνεστικὸν τῆς κτίσεως, ζωὴ διοριζεται. Λέγει γοῦν^g δὲ εἰρημένος θεῖος ἀνὴρ ἐν κεφαλαιῷ τρίτῳ τῆς τρίτης ἐκστοντάδος τῶν *Γραμματικῶν*: « Οὕτε γάρ οὔτε ἔστιν οὔτε ἔσται τοι λόγου λόγος; « ἀνύπτερος λόγος δὲ οὐκάνθρωπος, η ζωῆς ἀκορος, 20 « ἀλλ᾽ ἔννοιας^h καὶ ζῶν, ὃς γεννῶντα νοῦν ἔχειν « οὐσιωδῆς διεστῶτα, τὸν Πατέρα, καὶ ζωὴν « διεστῶσαν οὐσιωδῆςⁱ ἐνυπάρχουσαν, τὸ Πνεῦμα « τὸ ἄγιον ». « Όρα νοῦν μὲν γεννῶντα καλούμενον τὸν Θεόν καὶ Πατέρα, λόγον δὲ γεννώμενον δὲ^j αὐτοῖς τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν, ζωὴν δὲ^k τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐνυπάρχουσαν τῷ Υἱῷ, ἀλλ᾽ οὐκ εἴς αὐτοῦ διερχουσαν. Καὶ τοῦτο ἔστιν διπερ ἔτερος θεολόγος φησίν^l: « Εκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται καὶ^m ἐν τῷ 30 « Υἱῷⁿ μένει »,

μη'. Εἰ τῷ ἐμμέσῳ^o καὶ ἀμέσων μόνον^p διεφέρουσιν κί πρόσδοι τῶν θείων προσόπων κατὰ τοὺς Αστίνους, τῷ τὸν μὲν Υἱὸν ἐκ μόνου τοῦ Πατρός εἶναι, τῷ δὲ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, καὶ τοῦτο ἔστιν δὲ ἐκπορευτικόν κατ' αὐτούς, τεῦτον 35 ἄρα τῇ γεννήσει δὲ ἐκπορευτικόν καὶ τῇ ἐκπορεύεσι δὲ γένησις. Δέοντα τῇ Τριάδι νοίσι, δὲ μὲν ἐκ

Photii Constantinopolitanū liber de Spiritu sancti mystagogia (Lisbonne, 1857), p. 90; I. B. Franzelin, *Examen doctrinae Macariai Bulgakov de processione Spiritus sancti* (Rome, 1876), p. 179.

μόνον τοῦ Πατρὸς γεννώμενος, ὁ δὲ ἐκ Πατρὸς δι'
Υἱοῦ, καὶ διὸ μὲν τῷ Πατρὶ προσεγένεται¹, ὁ δὲ τῷ
μὲν Υἱῷ προσεγένεται, τοῦ δὲ Πατρὸς μόνον². Καὶ τοῦτο³ τὸ θεολόγημα, μᾶλλον δὲ περιελήφθαι,
μέγαρι τοῦ νῦν οὐκ ἡκούσαμεν.

μδ'. 'Πι' ἡ⁴ αὐτὴ ἐστίν ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ
τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἡ⁵ ἄλλη καὶ ἄλλη⁵. Εἰ⁶
μὲν δὴ ἡ αὐτὴ, τοῦ Υἱοῦ δὲ δὲ⁷ Πατὴρ μόνος
ἀρχὴ, καὶ τοῦ Πνεύματος ἀρχὴ δὲ Πατὴρ μόνος⁸ εἰ
δὲ ἄλλη καὶ ἄλλη⁹, πῶς οὐ δύο ἀρχαῖ;

ν'. 'Η ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς ἐστίν¹⁰ ἀρχὴ τοῦ
ἀγίου Πνεύματος¹¹ ἐστί¹² δὲ καὶ ἄλλη ὑπόστασις,
ἡ¹³ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀρχὴ κατὰ
τοὺς λατίνους. Ἀλλη ἄρα καὶ ἄλλη ὑπόστασις,
ὅπερ ἐστίν ὑπόστασις δύο, τοῦ Πνεύματος εἰσιν¹¹
ἀρχαὶ κατ' αὐτούς. Δύο ἀρχαὶ¹³ τοῦ Πνεύματος
εἰσιν¹⁴ ἀρχαὶ κατ' αὐτούς.

να'. 'Ο Πατὴρ καὶ δὲ Υἱὸς αὐτοῖς¹⁵ ἐν αἵτιον
τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὃς ἔκάτερος μόνος, ἡ ἄλλως.
Εἰ μὲν δὴ αὐτοῖς ἀμφοῖς ὃς ἔκάτερος μόνος, ἔκά-
τερος δὲ μόνος αὐτοῖς ἐν αἵτιον ὃς ἐν πρόσωπον,
καὶ ἀμφοῖς ἀρχαὶ¹⁶ αὐτοῖς ἐν αἵτιον ὃς ἐν πρόσωπον,
καὶ αὐτοῖς ἀναζητεῖ Σαβελλιος. Εἰ δὲ ἄλλως μὲν ἀμφοῖς
ἐν αἵτιον, ἄλλως δὲ ἔκάτερος μόνος, πῶς οὐ δύο τὰ
αἵτια; Τὸ γάρ ἄλλως καὶ ἄλλως καὶ δὲ θαυμαρὰ
κάντια¹⁷ δῆπου καὶ ἀριθμὸν συνεισπέγει.

νβ'. 'Ἐν τοῖς θείοις προσώποις ἐν ἐστι τὸ αἵτιον,
ἡ οὐκ, ἐν¹⁸. Εἰ μὲν δὴ ἐν ἐστι πρόσωπον αἵτιον,
ἔχομεν τὸ ζητούμενον δὲ Πατὴρ γάρ δῆπουσιν
ἐσται μόνος εἰ δὲ οὐκ ἐν, δύο * που²¹ πάντως
ἐσται τὰ αἵτια, καθάπερ καὶ τὰ αἵτια δύο. Τοῦτο
δὲ αὐτόθιν δέπονος²².

erunt in Trinitate Filii, unus ex solo Patre
genitus, alter ex Patre per Filium, itemque
unus Patri proximus, alter Filio quidem prox-
imus, a Patre vero remotus, nepos scilicet. At
vero istiusmodi de Deo ratiocinatio, seu potius
delicatio, hactenus nondum audit a.

49. Aut idem est principium Filii sanctique
Spiritus, aut aliud et aliud. Quod si idem,
cum solus Pater sit Fili principium, pro-
fecto etiam Spiritus solus Pater principium
erit; sin autem aliud et aliud, quomodo non
duo principia habebuntur?

50. Patris hypostasis principium est sancti
Spiritus; est autem et altera hypostasis, Filii
nimirum, sancti Spiritus principium secundum
Latinos. Ergo altera et altera hypostasis, id
est duo hypostases, duo sunt Spiritus princi-
pia iuxta illorum doctrinam. Duo igitur ponunt
Spiritus principia.

51. Pater et Filius sic unum sunt sancti
Spiritus principium ut alteruter solus, aut
secus. Ac si quidem ita ambo, quemadmodum
alteruter solus, cum alteruter solus sic unum
sit principium, ut est una persona, profecto
ambo ita sunt unum principium, ut sunt una
persona, atque sic reviviscit Sabellius. Si vero
aliter quidem ambo unum principium, aliter
vero alteruter solus, quomodo non duo erunt
principia? Siquidem aliter et aliter atque dif-
ferentia nulli dubium quin numerum etiam
inferat.

52. In divinis personis aut unum est prin-
cipium, aut non unum. Atqui si una quidem
persona principium est, habemus quod que-
ritur, nam Pater proculdubio solus erit. Sin
autem non unum, duo sane omnino erunt²³.
principia, ut duo sunt ea quae oriuntur ex
principio. Id autem absurdum esse, res ipsa
per se loquitur.

1. προσεγένεται οὐδέ S. — 2. πάντας οὐδενί SK ; οὐδενί πόρρω B. — 3. τοῦτο om. SKB, sed in B habetur
τέλος post θεολόγημα. Praeterea propositio haec: 'Αλλὰ τὸ θεολόγημα — οὐκ ἡκούσαμεν ponitur in SK
initio capituli sequentis. — 4. ἡ om. PQA. — 5. ἡ om. S. — 6. ἡ : ἡ P. — 7. καὶ ἄλλη om. K. — 8. εἰ :
ἡ P. — 9. εἰ om. SK. — 10. καὶ ἄλλη om. A. — 11. ἐστιν PQA. — 12. ἐστὶ A. — 13. ἡ om. SKB. —
14. εἰσιν τοῦ Πνεύματος S. — 15. δύο ἀρχαὶ κατ' αὐτούς ad marg. add. alia manu P. — 16. εἰσιν om.
B, sed add. alia manu ad marg. — 17. αὐτοῖς om. P. — 18. καὶ ἀμφοῖς ἀρχαὶ κατ' αὐτούς ad marg. add.
PQA; in P tamen add. in marg. alia manu : ἔκάτερος αὐτοῖς ἐν αἵτιον ὃς ἐν πρόσωπον, quae verba
in idem recidunt. — 19. πάντως om. S. — 20. Post οὐκ ἐν habet A : δύο καὶ πάντως ἐσται, sed
infra positis punctis innuitur haec verba delenda esse. — 21. που : δίπου SK : om. B. — 22. Ad marg.
in uno P aliud capit, et alia quidem manu, subiungitur, videlicet :

Τοῦ αὐτοῦ. — 23. Εἰ δὲ συνίκεται πατὴρ καὶ υἱός, τούτῳ διέσταται καὶ ἀμφοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον. Πατὴρ δὲ
καὶ υἱός τῷ αὐτοῖς συνίκεται τὸ Πνεῦμα ἀμφα τῷ ἄγιον καὶ ἀμφοῖς τῷ αὐτοῖς διέσταται. Τοῦτο δι Μακεδονικῶν.

53. Si causa proxima potior sit ac propior mediata, qui fit, ut cum toties dicatur Spiritus ex Patre procedere, raro admodum verba per Filium apponantur? Quid est, cur potior propiorque causa sileatur, minor vero ac remotior semper exprimatur? Ac quo pacto non duo erunt principia, ubi et potius et minus, proprius et remotius locum habent?

54. Filius causa est sancti Spiritus aut ratione naturae aut ratione hypostasis. Quod si ratione naturae, cum natura tribus eadem sit, communis tribus erit causa, sicutque Spiritus ipse se emittet vel alterum. Si vero Filius causa est ratione hypostasis, cum alia sit eius hypostasis, alia vero Patris, alia itidem ipse erit causa atque Pater aliudque principium. Ergo duas hypostases erunt causae, ac proinde duo etiam principia.

55. Vis illa producendi Spiritum in Patre et Filio una eademque cum sit secundum Latinos, essentialis profecto erit ac naturalis: huius vero expers erit Spiritus sanctus, quippe qui nullam aliam producat personam. Atqui ut ea quae eiusdem virtutis sunt, eiusdem naturae sint oportet iuxta theologos Patres; sic vicissim quae non eandem essentiali virtutem habent, prorsus necesse est, ut ne eandem quidem naturam habeant, atque ita Spiritus sanctus excluditur a communi Patris Filiique essentiali virtute exclusus. At vero nos, ut eiusdem essentialiae, sic etiam eiusdem virtutis esse sanctam Trinitatem probe scimus, unamque trium personarum potentiam praedicamus, quemadmodum et unam essentiam, novos istos pneumatomachos valere multa dicentes.

56. Patris proprietates sunt, secundum theologos Patres, quod ingenitus sit, quod gignat, quod emittat. Quod si harum una, emitendi nimis, Filium participat, quae est Latinorum sententia. Spiritum vero penitus privet, maiorem Pater societatem cum Filio habebit quam cum Spiritu sancto, ideoque, ut

νγ'. Εἰ τὸ ἀμέσως αἴτιον μᾶλλον <αἴτιον>¹ καὶ ἐγγύτερον τοῦ ἐμπέσως, διὰ τί τοσαυτάκις ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται λεγομένου τοῦ Πνεύματος, ὅμοίς τὸ δι' Υἱοῦ παρενθέται; Διὰ τί τὸ μᾶλλον αἴτιον καὶ ἐγγύτερον σωπῆται, τὸ δὲ τὸ ξένον καὶ παρενθέτον δὲ λέγεται; Ήδονὲ καὶ οὐ δύο τὰ αἴτια, ἐν δὲ τὸ μᾶλλον καὶ ξένον² καὶ ἐγγύτερον καὶ παρενθέτον γύρων ζεῖται;

νδ'. Οὐ Υἱὸς αἴτιος τῶν ἀγίων Πνεύματος τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, ἢ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως. Εἰ τὸ μὲν δὲ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, φύσις δὲ ἡ αὐτὴ τοῖς τρισι, κατόν³ ἔσται τοῖς τρισι τὸ αἴτιον καὶ προβαλεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα ξαῦτὸς η̄ ἔτερον εἰ δὲ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως οὐ Υἱὸς αἴτιος, ἔτέρα δὲ ὑποστάσεις παρὰ τὸν Πατέρα, ἔτέρα ἔσται παρὰ τὸν Πατέρα αἵτια⁴ καὶ ἔτέρα ἀρργή δύο ἀρά ὑποστάσεις⁵ αἴτιαι, καντεῦθεν δὲ καὶ οὐδόν ἀρργή.

νε'. Η προβλητικὴ δύναμις ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ μία καὶ ἡ αὐτὴ ὑπάρχουσα κατὰ τὸν⁶ Λατίνους, οὐσιώδης ἔστι πίντως καὶ φυσική· ταύτης δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον λείπεται, μηδὲν⁷ ἀλλο προβάλλον⁸ πρόσωπον. Άλλ' ὥσπερ τὸ τῆς αὐτῆς δύναμεως δύτε, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι ἀνάγκη κατὰ τοὺς θεολόγους Πατέρας, οὕτω καὶ τούναντίον τὰ μὴ τὴν αὐτὴν οὐσιώδη, δύναμιν ζεῖντα, μηδὲ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ζεῖν ἀνάγκη, καὶ οὕτως ἀλλοτριοῦται τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τῆς κοινῆς οὐσίας⁹ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τῆς κοινῆς οὐσιώδους δυνάμεως ἀλλότριον δν. Άλλ' ήμεις ὥσπερ δημονόσιον, οὕτω καὶ δυοδύναμον ζόμεν τὸν ἄγιον Τριάδα, καὶ μίαν δύναμιν τῶν τριῶν καρύττομεν ὥσπερ καὶ μίαν οὐσίαν, τοῖς νέοις τούτοις¹⁰ πνευματομάργοις δέρρεθαι πολλὰ ψρίσαντες.

νζ'. Ιειώματα τοῦ Πατρὸς εἰσὶ κατὰ τοὺς θεολόγους Πατέρας οὐ, τε ἀγεννήσια¹¹ καὶ τὸ γεννᾶν¹² καὶ προβαλλειν. Εἰ οὖν ἔνος τούτων, τοῦ προβάλλειν φρεύν, κοινωνεῖ τῷ Υἱῷ¹³ κατὰ τοὺς Λατίνους, τοῦ δὲ Πνεύματος πᾶσι διστατεῖ, πλείστα ἀρά¹⁴ τὴν κοινωνίαν δι Πατέρα ζεῖται πρὸς τὸν Υἱὸν η̄

1. Alterum αἴτιον om. omnes, add. tamen ad marg. alia manu in P, ac recte quidem. — 2. καὶ τὸ τρίτον Q. — 3. κοινῶς τοῦ Υἱοῦ B, ubi editor intra lacunas addit. ιστορίας: κοινῶν. — 4. οὐ om. KB. — 5. εἰ, τοῦ Υἱοῦ Q. Ioco vacuo reficit. — 6. οὐσιώδης om. B. — 7. τοῦ om. B. — 8. τῷ μηδὲν B. — 9. προβλητικὸν SKB. — 10. οὐσιάς πατρὸς καὶ οὐδόν τῆς κοινῆς μηδὲν in marg. alia manu P. — 11. τούτους τοῖς νέοις: — 12. οὐσιώδης P. — 13. τῷ οὐρανῷ Υἱῷ P, sed suprascriptis litteris β απομενούσια illa fuisse prouere fieri posita. — 14. πάτερ Υἱῷ P.